

Р. ВОЛОДИМИР

A blue-toned illustration on aged paper. It depicts a man in profile, looking upwards with an open mouth, as if in awe or prayer. He is wearing a simple, light-colored tunic. To his left is a large, gnarled tree with thick, twisted branches. The background is a textured, light blue wash. The entire illustration is rendered in shades of blue.

Манівцями

R. WOŁODYMYR

ON THE STRAY WAYS

(Novel)

ANDAR POR RODEOS

(Novela)

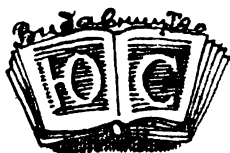
JULIAN SEREDIK , PUBLISHER

BUENOS AIRES - HAYS - KA (U.S.A.) - 1989

Р. Володимир

МАНІВЦЯМИ

(Повість із сучасного побуту в Америці)

ВИДАВНИЦТВО ЮЛІЯНА СЕРЕДЯКА

БУЕНОС-АЙРЕС — 1989

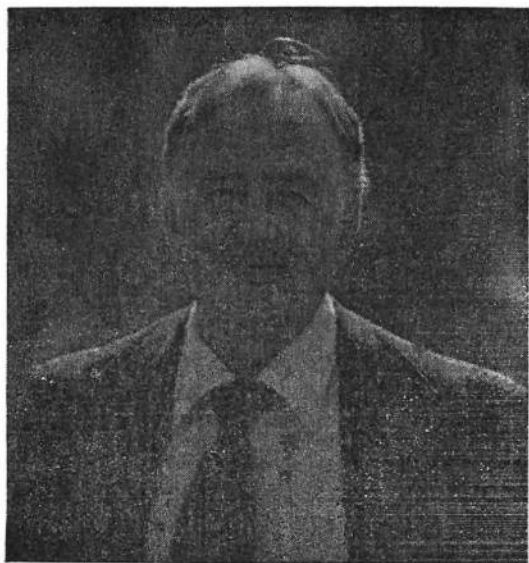

Library of Congress Catalog Card Number 89-092103

© Copyright 1989 by the Author

Queda hecho el depósito que marca la Ley Nº 11.723

**IMPRESO EN LA ARGENTINA
PRINTED IN ARGENTINA**

Р. Александров

ВІТАЙТЕ, ДОРОГІ ЧИТАЧІ!

При нагоді рідкісної зустрічі з Вами, бажаю розділитись «не злим, тихим словом». Либонь погодитесь у тому, що з довгих десятиліть уже проживаємо на наших острівцях поселень здебільш у самотині, не зважаючи на вир навколишнього руху, що хоч стрясає всім існуванням, проте не здатен огріти наші осиротілі серця. І сувора доба вже така і довкільний світ, що обносить прохолодою, а ще більш за умов вимушеного перебування в чужині — що не знайти нам ніде, як отим пересадженим на невжитки рослинам, повного щедрот підсоння рідної землі, загальнолюдського тепла довкола себе, хіба що тільки зрідка, дозвіллям, по наших домашніх огнищах, абож під час святкових подій у своїй громаді.

Панівний характер нашого часу такий, що й по вужчих, етнічних осередках пропадає, серед загального вирівнювання, людська одиниця — з її, Богом даною, особовістю, відмінними одна від одної прикметами, своєрідною неповторною якістю. Пропадає в поєнні поголовної одностайности.

Чи знайдеться ще належне місце в суспільстві для своєрідности кожного зокрема, за особистими питоменими вартостями? Чи зуміє відповідальна одиниця відстояти свою, тільки їй одній властиву, стійку на стежі? А, може, все цінне, окремішне у творчій індивідуальности поглинуть у часі та просторі челюсті нерозбірливої аморфної маси? Словом, чи доведеться й далі говорити про загублену Людину в обиватель-

ській, зуніформованій товпі, неспочутливій до долі й покликання одиниць?

У книжці, що найшлась у Ваших руках, Шановні Читачі, автор якраз і бажає привернути загальну увагу до гайнованої вартости одиниць, що пропадають невпізнаними й невикористаними серед несприятливого клімату обайдужнілого до якісних одиниць стандартного загального мірила.

У творі зображено не якийсь випадковий, а насправді дійсний тип персонажів, що їх доля закинула між чуже, неспівмірне до їхнього походження, середовище, проте не збавила їх стійкості свідомих власної гідности людей. Якщо в повісті з сучасного життя, «Манівцями», затріпоче прапором наш самобутній дух і проявиться в ній твердий характер рідної людини в її постійних життьових зусиллях устоятись на блудних манівцях чужини, тоді авторові поталанило виконати своє суспільне завдання.

З побажанням задовільного читання і щасливих успіхів у дальшій життьовій мандрівці до цілі.

А в т о р

Розділ 1

Сіримі досвітками сон уже не береться. Гадки розполоханою пташнею переганяються — одну, другу вловиш, але не берись зупинити. За хвилину, дві, так і висмикнуться, обдаючи несупокоем, непевністю, що принесе найближчий час. Нічого діяти, треба скоріш уставати, прийматись за сотки вимог будня. Їх і не менш від панщини колишніх професійних занять, дарма що, слава Тобі, Господи, позбувся таки їх, залишивши за собою. Боротьба за вижиття, хоч і послабла після кожночасних змагань з доквіллям раніш — утриматись на здобутому становищі, проте й тепер не припинилась. Ось пора готувати той незлюблений податковий звіт, з горами призбираних свідчень медичних, побутових, членських видатків та всіх інших дозволених урядом розходів для оборони власного річного бюджету, а тут свідомість аж заниває від тягару того примусу, що збавляє людину її розуміння гідності буття. Всюди, куди не повернешся, простягає за тобою свої лабети груба цивілізація з негмонними домаганнями повсякчасної данини. Що ж, того кінцевого лиха не збудеться. Ще й до виготовлення податкової повинності пильні пекучі справи на голові — слід пообходити, за чергою, одне міське бюро по другому, контору за конторою, тут залишиш яку сотню за місячний вжиток електричної енергії, там кількадесят долярів за воду, вдвоє стільки за телефонічні розмови з далекими членами родини, а решту готівки готуй на сплачення рахунків за недавні нездужання в сім'ї, на придбання необхідних домашніх предметів. Із залишених фінансових останків відділити 5 більшу суму й передати в банк на різні поточні забезпечення, та гляди, голубе, аби на прохарчування тво-

го роду вистало. Отак вирізняються чітко в мислях Радомира Прісного вимоги мінімального існування — дах над головою, отоплення приміщення, прожиток, запобігання хворобам та ще й ота дань усім установам, що рееструють твоє животіння. — Ех, Радомире, не зав'язав би ти своєчасно свого життя, одружившись раніш від спроможностей достатнього заробітку, та обвівшись родиною, як тим гальмом дальшого розвитку, то й ширяв би ти тепер у твоїх вільних просторах мрії, а не борсався б постійно з заливною течією злободенщини... І, може, не томила б душу журба за долю дітей та й не треба було б розділяти свого скупого приходу все на отих п'ять частин особистих наділів сімейних. Та пробі! Схаменувшись, не пожаліє він ніколи, о ні, що зі своєю сім'єю отримав скупенький шматок життєвого приділу. Чи варте було б його звично самотнє буття чого — без родинних паростей, без осяйних поблисків усякчасних здобутків, надій, життєрадості, всіх отих піднеслих почувань, пов'язаних з існуванням рідних його плоті? — Тож і вдячний Тобі, Боже, за все те, що отримав ув особистому дарі мені, а хоч воно, порівняно з життям багатьох інших на цій землі, ощадно виміряне. я все ж не проміняв би своєї долі з нічиєю в цілому світі!

Цим просвітленням протверезившись від рою непоступливих думок, Радомир помився й, поринувши у тиху молитву, забрався до свого сніданку. Доївши хліб і попивши чаєм, виглянув у вікно світлиці, як там надворі? Вже розвиднілось, важке галуззя високих кріслатих смерек віку його дітей невтишно гоїдав степовий вітер у прихатньому саду. Без оцього завжди вірного вітру важко було б уявити кількадесятлітнє місце постою Радомира в серцевині цього розлогого континенту. Дме і дме він, дні й ночі, з п'вдня на північ, із заходу на схід, і навпаки. Від цього і свіже підсоння і тверда вдача населення. Нічого її не викоринить відсіля, ні борвії, ні повінь, ні посуха, ані перебої в доброму пожнив'ї. Намагався отой осоружний вітер зав'язати колись усю країну засипами піску,

та й те не зламало гнучкого характеру місцевих жильців. Хай собі віє, а ми своє робитимем...

Придивляється Радомир до свого оголеного з морогу ґрунту, вітає, хоч не рідну, а придбану на чужині землю. Грядки ще не зазеленілись, а вже тут і там посходили провесняні квітки — проліски з біленькими голівками, фіялкові й жовті крокоси, мініатюрні айриси різних відтінків темної блакиті — все це земне диво радувало його очі, наливало цілющим трунком душу. Справжня життєва краса, бо природня, не викривлена приторком штучного витвору цивілізації доби комп'ютерів.

Перші промені сонця прояснюють небесний зв'ід, видно, що буде сприятлива погода оцим др'бним провесняним створінням, дійсним самоцвітам, недаром бо так надійно розкривають свої пелюстки. А як оживляє с.рину ранньої пори золота хвиля кущів форситії.

Розчинив Радомир двері й довго задихався упійливим подихом настоящего в нічній тиші польового повітря. Ще одна причина радити близьким до природи життям. Чим не краще тут, на далеких рубежах потуги крайової індустрії, від осередків смертного затиску метрополій! Здається, й менше соціальних противенств оддалік від перенаселених скупчень, з їхніми занечищеними дільницями, димарями фабрик, великоміським шумовинням, темними заулками — леговищем злочинів, моральним занепадом. Тут же, як кажуть місцеві люди, краще виховувати дітвору, приязніша суспільна атмосфера, словом, здоровіше жити. Тут і осягнеш довший вік — і таке зчаста почути можна. Як і принадно це все не звучало б, Радомир приїхав сюди з сім'єю й осів серед тутешніх громадян не заради здоровіших кліматичних чи суспільних умов, бо вибору він не мав, а просто з необхідности — отримавши нарешті довго розшукуване становище вчителя в мовному відділі місцевого державного університету. Широкі простори й погідне небо даного географічного краєвиду стали задовільним до-

датком до його перебраного місця побуту й заняття. Та й як добре, що тут менший ризик загрозливих у всій країні суспільних небезпек для молодого покоління! Хоч, чи вбережеш дітей від посягу захворілої цивілізації, що з усіх боків, особливо з пресових органів, радієвих та телевізійних програм, вдирається в середину приватних мешкань... Як же запобігти поганим впливам на діточе виховання, коли юні душі виставлені на їхній приціл весь час поза рідним домом, а навіть і дома, при його тривалій відсутності? Не зарадить лихові й чеснотлива, богобоязка його дружина, безпомічна виховати дитину на чужому ґрунті морального хаосу. — Ми, іронією долі, вигнані ворожим насиллям з батьківщини, бездержавні, незможні, викорінені, могли б багато чим повчити громадян тієї могутньої, багаті аж до розтратности, країни, проте до нашого голосу, нечутного в цьому довкільному гармидері, ніхто не прислухається, поради від обезправлених, перещеплених людей нікому тут не потрібні. А, мабуть, лиш такі як ми, сумним досвідом навчені, могли б іще урятувати отой дивний, різноголосний нарід цього заблуканого світу від загрози нових тиранозаврів.

А втім, залиши, Радомире, свої коловоротні роздуми на одну й ту саму тему, що нічого не міняють у цім ситім та духово вбогім суспільстві, нікому й послужити не можуть, бо, либонь, не прийшла ще на те пора...

Позбиравши в течку несплачені розрахунки й інші папері, потрібні в його ділових пересправах у місті, Радомир тихо, щоб не розбудити знеможеної жінки, бо їй ще й час до денних занять, вибрався з дому, замкнувши за собою на ключ двері, оскільки й у цій невеликій місцевині всіляке лихо буває, адже в газетах роїться від звітів про вломи, грабунки, крадежі, а то й душоубства. Ще завчасно на міський рух, спокійно в його передмісті, вряди-годи тільки якесь авто повз перемкне, а пішоходів, як от Радомир за своєю старокрайовою звичкою, то й удень небагато помі-

тиш. Осоружний йому весь отой змеханізований побут автохтонів — без машини, яка б вона не була, ні одне ні друге тут не обійдеться, навіть за рік вулиці, та й то кочне їм автомашиною. Та пощо ж вам Бог ваші ноги дав, добрі люди, коли ви їх занедбуєте непотрібними автовими роз'їздами, скоро, чого доброго, природа зеволуціонує вам їх на якусь іншу тілесну потребу — глузує отак собі подумки Радомир. а то часом кине й дотеп на цю тему між свою студентську аудиторію, в роді — у вас, мої приятелі, надуживають їздою автом у кожен час, у кожному місці, навіть туди не підуть пішки, куди й сам король пішки ходить. На отаке нове відкриття, над чим ніхто з них і не задумався б, посміється добродушно американська молодь, а веселий настрій, відомо, один із крапчих виховних засобів...

Покинувши поріг дому, зміряв Радомир у місто. Навпроти, в сусідньому будиночку, заворушилось, час дітвори до школи. Батько родини, Радомирів колега з факультету його установи, саме заходиться біля свого авта, яке він кожного року міняє на нове; так, каже, має родина певний проїзд, куди б це не було, та й заощаджує собі витрати на коштовні наприви машини. Вже й синок вийшов з хати, поїде з батьком на дошкільну науку. — Добрий ранок! — обмінялись поздоровленнями, впала при цьому й звична заувага — нічого день заповідається — та й стільки їхнього соціального зв'язку. Не так було, коли власником цієї господи був колишній його добродушний сусід, Бад Твін. Уже через вулицю починалась між ними оживлена розмова, щораз то більше захоплювала обидвох у свою колію, аж доходило до довшої виміни думок на приватні, побутово-суспільні, а то й політичні теми. Зчаста запрошували себе взаємно на домашні провідини, тепло вгощали себе, подружили й їхні дружини з собою, а то й діти, заводячи невдовзі всілякі гри й забави, перекидаючись м'ячем через дорогу, придумуючи різні розваги. Та вже з добрий десяток років тому все несподівано обірвалось. Із впливом часу стало

Бадові досить отого розвожування ногами бензини сотнями миль за устійненим пляном його компанії, у великому, неповоротному грузовику-збірнику тієї легко запальної рідини. Часто брав острах Бада перед можливістю її вибуху. Вже й до того мав деякі нещасливі випадки — зударів з повінню машин на шляхах, до чого здебільш доводила його втома, траплявся й розлив бензини з якогось механічного недогляду, а все це становило постійну небезпеку його життя. Але ж і вся ота його цілонічна праця десятками років збавляла Бада радости життя. Що з такого животіння — звіряючись Радомирові, нераз нарікав сердешний Бад — цілі ночі за керівницею, по далеких орудках, хоча днями мав би надолужувати втрачений ніччю відпочинок, та що за сон удень, коли довкола тебе аж кипить життя, а ти, небоже, недоспавши, мов та мара спросоння ходиш, поки знову за керівницю не сядеш, та й там, на роз'їздах, ловиш себе постійно на отій клятій дрімоті, що може тебе життя позбавити у якийсь час на гостинці. От таке то мені — ні родинного, ні особистого життя не маю, чоловіче, все мені до того надоліло, що одного дня кину оце нестерпуче мое заняття й пошукаю десь на далеких фермах відповідної для нашої сім'ї господарської площі. Почнемо гуртом ходити біля землі й заживемо, як людям пристало. Не довго від того часу потривало й Бад придбав собі в поблизькому степі з родючими ґрунтами невелику ферму, куди й переселився. Отож, не докінчивши колись студій агрономії, бо зарані обвівся великою сім'єю, тепер, після довгого часу твердої заробітчанської неволі, повернувся до свого вимріяного заняття на лоні природи.

Та що ж, мрії не здійснились. Чи рік чи два після переносин на ферму, за важкими трудами хлібороба, що довели й до скалічення в упадку з якраз покриваної криші одного з господарських приміщень, Бад якимось чином набрався фатальної хвороби пістряка й, заки почав лікуватись, ненадійно минувся, сердега. Ох Баде, добрий мій друже, ще коротко до смерти провідав ти мене, розказав про свої нові турботи на

запущеному відлюдді, та й там тобі, непривичному до управи ріллі, не везло, вже в якусь, мабуть, нещезливу годину прийшов він на світ, — казав ти тоді мені. — Ніде місця не можеш найти собі? — мовиш Баде, так що ж, сідай, відпочинь, на тобі, ось тут, напийся, підбадьорся — пробував Радомир чаркою горілки, що, сам непитуций, тримав для принагідних гостей, розважити свого пригніченого друга, та й саме в той час довідався, що з Бадом лихо трапилось, печінка zagrożена. пити, а то й курити, не дозволено йому. Та й тільки змахнув Бад рукою — чого людина варта, коли від усього треба їй відмовлятися? Ну що ж, погугорили ще по-старому, побажали собі всього добра, обнялись на прощання й розстались. Оце й була остання зустріч із сусідом навпроти, а вже декілька місяців згодом прийшла сумна звістка про його відхід у кращий світ. Не пропав він зовсім, залишились по ньому дружина й шестеро дорослих дітей, звикли з часом до відмінного від міського життя, розгосподарились, запустили коріння в тамтешній ґрунт — проводять у життя батькову тугу проживати на лоні природи.

Який шмат часу тому було воно! А, наче, й не так давно, оглядаючись позад себе сьогодні. Тоді ще й у Радомира малі діти були, а ось уже й у світ випорхнули з родинного гнізда. Ще й не зовсім усамостійнились, дарма що такими вважають себе, адже часто одне то друге виручати в потребі доводиться, а все ж, отримавши вищу освіту, пробиватимуться в житті кіба не гірш батьків, які ставили тут перші кроки в куди старшому віці від початківців. Правда, либонь твердішим вдалось його покоління від сучасного, що гайнує час, займаючись пустяками, запропащує сили, беручись за заняття, негідні змагань молодої людини. Проте, не в усьому й винувата молодь. Важко доводилось їй кінчати довгі роки науки, аж нарешті, вправившись із Сізіфовими трудами, здобувши академічний ступінь, опинилась вона перед нічим — на все дорожнеча, скрізь безробіття, по скупих місцях занять не приймають на роботу молодих без досвіду, а де ж

його набути, коли ніде не допоможуть, а в «країні нагоди» висихають джерела праці? Правда, деякі проворніші знаходять собі заробіткові можливості, дехто навіть і доробляється, часто нечистими ділами, а бувають і такі, що сходять на ковзку дорогу й марнують життя. Назагал, таки трудно сучасному поколінню стати впевнено на ногах і твердо йти по вимощеному шляху до своєї мети. Ледве кому поталанить простування відкритим шляхом, здебільш попадають на вибої, закрути, обходи, прірви, заки досягнути їм місця свого призначення. Мабуть, важче вам знайти свій шлях, молоді, як нам колись. А найболючіше в тому, що нічим тепер уже ми вам допомогти не здатні, бо прийшов ваш, хоч і непевний, час, а наш, колись такий бундючний, пропав у минулому. Щастя вам, доле, рідні й чужі діти, аби не загубились на розпутних шляхах, та щоб напрому не втратили, не зійшли на манівці! Не запропастіть великого Господнього дару — райдужної юности!

Отакими неспокійними гадками зчаста повниться голова стурбованого долею дітей Радомира, коли він самотужки бродить вулицями міста за своїми невгомними орудками. Постійні вимоги буднів заради високої ціни існування повисають Дамоклевим мечем над його завантаженою свідомістю.

Невідомо, доки ще налягали б на його душу оті нерозлучні з ним роздуми, як ураз перейняв Радомир погрозливі звуки грому, що прокотились краєм нахмуреного небозводу. Він досі й не помічав, як спроквола кудись пощезали позначки погідного дня, потемнішало, обрії затаїлись важкими клубами хмарищ, десь тут і вітри знялись, грізно загудівши, а хвиля холоду різко всього пройняла. Почало з різних боків поблискувати, одна за одною прогуркотіла громова яса, Радомир саме проходив повз місцеве кладовище, навколо ні душі, лиш він один тай розгукана стихія скрізь — агов, чи не завертати б тобі, небоже, заки ще час, бурі бо не минути, вже й розстукався по деревах дощовий такт. А все ж, проти розважливого

відруху, Радомир таки не завернув з дороги, нато-мість прискорив ходу, щільніше загорнувшись курткою, та перейшов на той бік вулиці, звідки вже й цілий ряд міських будівель було видно. Ще б тільки перебратись через незаселений квартал, вийти на горб, що з нього магістрат заповідник зробив, і він уже на вилеті головної вулиці в середину міста. Та тут же й справжня хуртеча зчинилась — вихор дедалі змагається, блискотня й гуркотеча не вгавають, гуде навкруг мов у якому млині, все дужче натискає розбурхане повітря, аж і проривається насуплене хмарище над ним, жбурляючи розметами насильних струменів. що гострою студінню вражають його обличчя. Це вже не дощ, а якась липка злива сумішки дощу зі снігом. Такого снігопаду Радомир іще не переживав, того роду негоди ніяк не передбачав. Немає ради, збігає з невисокого узвишся у придорожню капличку, що її поставили колись у пам'ять похованих тут поблизу на т. зв. «Чобітньому холмі» піонерів, усуміш з усілякими авантюристами тогочасної призалізничної оселі, в оті розхристані, беззаконні часи, яке сторіччя тому. Кожен, кажуть, хто тільки був тоді при зброї, правив собі нею за власний закон. Ось тут закопали всіх безрозбірно, «з чоботями на ногах», від чого й назва місця пішла. Стояла на цьому побойовищі колись хата, ще за Радомирової пам'яті, але після смерті її жителями ніхто не хотів туди переходити, бо, мовляв, там щось нечисте, лякає по ночах. Отож управа міста й відкупила за безцін оту нікому не бажану посілість від її правних спадкоємців, а за деякий час згодом знесли і дряхлу хатину на ній, побудувавши на залишеній похилій площі пам'ятник і каплицю для відзначення заслуг піонерів і принагідної молитви проходжик за їхні душі. Отак повстав у містечку, за почином Товариства збереження історичних пам'яток, новий заповідник після попереднього — старій оборонній твердині проти індіанських наскоків, на другому кінці міста.

Дашок над капличкою дуже пригодився тепер

Радомирові. Обтрусившись від зледенілої на ньому снігової пороші й мокроти, він терпеливо вичікував замирення природи. Всюди навкруг гуділо, а снігови замети поповнювали мутні ручайки води на склонах вулиці, витворюючи густу сиву грязюку під ногами. Ніяк рушати з місця в це збурене і промоккле довкілля, хоч би тільки перейшов найгірший розгул негоди! Сюди й туди роздивляючись, чи бува не трапиться якийсь заблуканий водій авта, аби й йому присістись і вибратися з цієї веремії на здичавілому відлюді. Радомирів пониклий погляд зіткнувся з найближчим від нього невеликим домиком, що притикав із другого боку до «Чобітнього холма». Мимохіть здригнувся І про цю колишню мешканку того опущеного житла невеселі в нього спогади. Безталанна Ленора Монтпельє. Он при якій нагоді познайомився з панею цього сумовитого приміщення, наблизившись до неї, кільканадцять років тому. Розпрацьовує він ото одного з тих відрокотаних днів плян чергових лекцій у своєму шкільному кабінеті, аж заходить у відчинені двері молода жінка принадного вигляду й несміливо запи-тує, чи може забрати йому хвилину часу.

— Прошу, сідайте, будь ласка, я до ваших послуг.

Жінка присіла, назвала своє ім'я та прізвище вказала, що вона студентка французької літератури в тому ж мовному відділі, що й він, додаючи, що займається зрештою домашньою господаркою своєї сім'ї, а крім цього, уділяє лекцій науки фортепіану сусіднім дітям.

— Чи ви випадком не берете мене за вчителя французьких дисциплін?

— Ні, професоре Прісні, я знаю добре, хто ви, тому й мені цікаво довідатись, які студійні й побутові умови життя в Європі, про що вам відомо. Чувала, що ви й музикою займались, а я саме до любителів музики належу — і, сказавши це замовкла, ймовірно збентежена.

— Дуже радо послужу вам інформацією, пані Монтпельє, з відомих мені ділянок. Тільки не забувайте, що

в Європі давно я вже не бував, а за той час могло там багато дечого змінитись. Починайте, що вам цікаво, слухаю вас.

І так, почалась доволі довга розмова, до чергової його лекції.

Згодом виявилось, що не так ішлося гості про відомості з обсягу європейських студій, побуту й музики, хоч і ті питання її цікавили, як про особисту їй пораду з боку бувалої в старому краю людини.

— Пане Прісні — завагалась вона — не знаю як вам і сказати, дуже складна моя справа. Ніде й за порадою звернутись мені з такою проблемою.

— Прошу нічим не в'язатись, охоче вислухаю, що вас турбує, і старатимусь порадити, якщо моя спр-можність.

— Може це й не фахова справа, з якою до вас звертаюсь, а все ж мені треба об'єктивної думки від когось, що там роки провів і визнається в умовах міжнародного життя. Мені здається, що ви саме така особа. Дозвольте, що розкажу дещо про себе. Я міс-цева жінка, а чоловік мій, Жак — француз з Альзації. Попав під час війни в американський полон, недалеко звідси й перебував у таборі військовополонених, де я в той час працювала. Ото ми там же й зустрі-нулись, а згодом і побрались. Пізніше знайшов він собі працю в місцевій електривні, як помічник продукції, а я почала давати лекції гри на фортепіані дошкіль-ній молоді, та й так якось проживали ми до тепер, не в достатках, але й не бідуючи. Проте сім'я наша з часом зросла, а при трьох дітях навіть спільний заробіток подружжя не дуже помагає, оскільки платня наша не висока. Чоловікові було б у Франції куди лег-ше матеріально, він бо там має заможну своячку, якій треба спільника в доволі поплатному підприємстві.

— Чи можу знати, якого роду є це підприємство? — встрянув Радомир.

— Коміс у картинній галерії. Своячка чоловіка мала в тій агентурі майна доробитись. Тепер нас ве-

ликими заробітками спокушує, а тут, як вам відомо, таке незарадне матеріяльне положення.

— Як я здогадуюсь, чоловік ваш певно задумав назад у Францію повернутись.

— Саме так і є. Дуже він на тому настоює, а мені з дітьми важко на таке рішитись. Я ж тут виросла, весь мій світ у цій країні, іншого не знаю. Та й діти наші у шкільному віці, всі вони почали вже науку в місцевій школі, чужої мови не знають, як там у Франції дадуть тобі раду в навчанні, а про мене то й мови немає, залишусь там на завжди чужинкою.

— Про дітей менша турбота була б, молодь скоро вивчає чужі мови, привикає й до нерідного способу життя. Але ж вам, пані Монтпельє, визнаю щиро, не піде так легко, як вашим дітям. Скільки вам, вибачте, тридцять років? А, може, й менше?

— Уже тридцять п'ять скоро буде.

— Ви все ж таки ще молоді, навіть і для переселення. Може й ґрунт країни вашого чоловіка не найвідповідніший для доньки степової стихії, але ж переселенці й у далеку Австралію переїжджають і там звикають, не то що у Франції. Усе залежатиме від вашої доброї волі. Коли тільки міцне бажання, то й усі перешкоди можна перебороти.

— Ото ж бо то й є, бажання в мене ніякого немає проживати серед чужих мені людей, де б то й воно не було. А ще, кажуть, французи не дуже гостинні супроти американців.

— У вас же чоловік французький громадянин, правда?

— Це так, але я ніколи французенкою не стану.

— Як до дружини француза, нехить населення не повинна вас торкатись.

— Що ж, може й так, а втім, ніяк мені туди не хочеться.

На тому не кінчалась розмова з панею Монтпельє. Вона щораз частіше після своїх лекцій французької мови стала заходити до Радомира в кабінет, сподіючись найти в ньому свого порадника у трудній

розв'язці її прикрого становища. Між тим справа ускладнилась, бо чоловік Ленори (за американським звичаєм, у цій країні зразу сходять на поименне звертання до себе) не то, що завзявся переїхати у свою батьківщину, але й почав уже вдаватись до всіх середників натиску, аби тільки прискорити виїзд сім'ї до Франції. Покинув працю, вже й документи виробляє.

— Я вже й почала сумніватись, чи він справді наше добро — мое й дітей, має на увазі, а не виключно своє, з тим його вимушуванням негайно ліквідувати господарку й перебиратись до Європи; як же можна так прихалцем? — звірялась затривожена Ленора.

В такій загостреній ситуації важко було Радомирові знайти сприятливий вихід, себто для цілої сім'ї, бо хтось тут потерпить, або нерозважний чоловік, або ж його дружина й діти. Вони загрожені його затією, їм належна особлива увага, але ж і розлучатись подружжю якимось непродуманим кроком не слід. Перш усього, годилось заспокоїти схвильовану жінку.

— Думаю, Леноро, краще було б для вас і дітей не їхати туди, коли не маєте бажання. Чоловік вас не присилує. А без вас і дітей сам хіба не поїде. Проте, від такого поважного конфлікту може потерпіти ваше сімейне життя. А що було б, як би ви погодились на тимчасовий виїзд до Франції з можливістю повороту сюди, коли б там на місці спроба залишитись не вдалась?

— Ми вже раз так і вчинили, всі виїхали разом на короткий час провідин своячки. Уже й тоді запала пропозиція залишитись нам. Але годі. Ні я, ні наші діти, як не пробували, не змогли ми там почувати себе дома.

— Це зрозуміле, для того треба куди довшого часу. А от у мене ще одна гадка. А що, як би ваш чоловік сам туди спершу виїхав, аби свої справи ладнати? Ви з дітьми покищо залишилися б, доки час не покаже, як вам бути в найближчому майбутньому.

Або ви до нього згодом переберетесь, коли його успішне загосподарювання на новім місці і даліше прихильне відношення до вас виправдає ваш приїзд, або він до вас повернеться з різних причин. А іншу розв'язку скрутного положення біля вас то й важко придумати.

Ленора взяла під розвагу таку можливість вищнення сімейної турботи й збиралась до відходу. На обличчі в неї зауважував Радомир непевність.

— Приходьте зразу, як тільки постанова западе. Й повідоміть мене, бо ваша доля й мені на серці, — запевняв на її відході.

Знепокоїло Радомира, коли пройшов тиждень, ба другий, а від Ленори ні слуху, ні духу. Ще за яких декілька днів згодом вибрався Радомир туди, перевірити, що власне трапилось біля Ленори. Яке ж було його здивування, коли застав господарів на випродажі їхнього майна, в останніх приготуваннях до виїзду звідсіль. Господині дому в той час було стільки роботи, що навіть не міг Радомир довідатись від неї, чому все так ненадійно повернулось.

— Чекав я на вас. Леноро, але вам, видно, н'як більш було — таки вдалось заговорити до неї, коли заходилась біля найменшої своєї доні в одній з розлацнаних тепер кімнат їхнього помешкання, де сюди й туди просувались охотники закупити дещо з дешевої нагоди гаражного продажу в емігрантів Монтпельє.

— Соромно було мені, тому й не приходила після того всього — озвалась вона, прихашцем додаючи — вже нічого не можна було вчинити, Радомире, трудно, так уже видно судилось мені, що ж, попробую там нового життя... На тому й розстались, побажавши собі взаємно щастя й долі.

На жаль, не зазнала щастя Ленора. Не провівши й пів року в батьківщині чоловіка, одного дня повідомила коротко родину в Америці, що всі невдовзі вертаються безповоротно назад. Оцю новину й передали її свояки Радомирові. на виразне прохання Ленори. «Щось неймовірного там у них на новому поселенні мусіло пройти, — гадав він собі, — коли так перед-

часно покінчилась ота спроба Ленори ввімкнутись у чуже собі докїлля».

Та найгірше з усього мало ще прийти. Незабаром після звістки про поворот сім'ї Монтпельє поразило Радомира звідомлення в місцевій періодиці про нещасливий випадок, що трапився на подорожному кораблі з Європи в його переїзді поблизько побережжя Лонг Айленду. Ленора Монтпельє, дружина Жака й мати трьох дітей, подавалось у пресі, випала з корабля й утопилась. Розшуки за нею з боку корабельної залози не довели до успіху. Що справді довело до цієї трагічної події, не подано, проте в пізніших офіційних звітах припускали можливість самогубства. Були й інші підозріння в отій, обмотаній таємницею, справі, але вони не заважили на кінцевому висліді. І досі невідомо, що насправді трапилось тоді на кораблі в ту темну ніч самітних переживань Ленори на її поворотному шляху з чужини. Допити в судовій процедурі над тією сумною подією мали встановити, мовляв, ось що: під час бурхливої ночі мореплавання Ленора Монтпельє здогадно вийшла необачно на поклад корабля й хуртовина змела її в кипучу водну безодню. Ленорин чоловік і діти в кабіні спали в той час і відсутности Ленори не помітили аж до світанку. Спізнений алярм і розглядини в поближжі корабля по неспокійному океані не дали позитивних вислідів. Обслідування справи на тому закінчили, судову процедуру закрили, нікому звинувачень не роблячи. Жак Монтпельє з дітьми недовго після того виїхав на завжди до Франції. Один Бог знає, що дійсно пройшло в останній годині знедоленого життя Ленори.

За своїм важким спогадом і не зчувся Радомир, вельми пригнічений, приклонившись до стіни каплички навпроти колишнього дому покійної Ленори, як проминула негода й після довгої заметілі проклялось перед ним біле покривало рівного, засніженого простору. — Чи не сповістила б ти мене, нещасна душе, яким би то не було чином, про свою долю, якщо б ти, перейшовши поріг вічності, десь тут у просторах ши-

ряла? — задумався Радомир. Та годі, пора йому пробиватись через кучугури отих заметів до дому, бо закинув думку борсатись нині з оцим засиллям стихії в місті при сплатах своїх залеглостей. — Не втече оте від тебе ні тепер, ні будь-якого чергового дня — заключив він, промощуючи собі дорогу крізь вирівняний з вулицею хідник. Куди довше як звичайно довелось бродити, доки добився виснажений і промерзлий воріт своєї загороди й порогів домівки. — Чудна оце весна цього року — задивувався Радомир, хоч і дивуватись не слід було, тут бо й таке повір'я про неї — погрозливо до нас увірвалась вона, на хвилях борвію та з левиним ревінням...

Вже й доходила полуденна пора, а навкруг наче вимерло, ні однісінької душі назустріч тобі. — Цікаво, що жінка подумає про мою довгу відсутність у такий негожий час? Аби, чого доброго, знову не заслабла — проминуло гадками Радомира, коли переступав поріг хати.

Розділ 2

Софія, дружина його, ще не зовсім видужала з ускладнень запалення легенів. Отак, з перервами, перехорує вже від початку зими. Зразу здалось, що це звичайна простуда — тяжіла голова, млоїло, розболіло в грудях, почалась гарячка й дусив кашель. А набавитись тієї лихоманки тут і не важко — в один бо день пригріє, як у лагідну пору індіанського літа, ст тоді й його Софійка, як та пильна бджілка, не находить собі відпочинку дома й надворі, одна тоді робота в неї за другою, аж тут раптом потягне таким холодом, що й носа на двір не показуй... В отаку то й змінну пору захопило Софію — так погано їй стало, що й до лікарні довелось відставити. Тут, із-за висо-

ких коштів лікування, довго звичайно не тримають, а вона з «невмонією» аж три тижні перележала.

— І від чого то мене таке лихо причепилось? — бідкає вона постійно. Радомир жаліє дружину, доглядає її, як може, день і ніч заспокоює, а коли вже терпець урветься й йому стає надто тих нарікань і дошукувань причин довгої слабости, то й він нетерпляче закине їй: — От, не крутилася б ти скрізь у той час, як та муха неспокійна, то й не пристала б до тебе недуга. — Від того й перемовляться на добре, пройде й довший час, що відмовчуються. В інших поважні причини до подружніх спорів, а в них дрібниці до солом'яного вогню доводять.

— Куди тебе по світу носить у такий час заврюхи? Надворі ж біла пустеля — стрінула Радомира в теплій хаті дружина.

— Думав зарані посплачувати довги, та що вчиниш? Застукала в полі негода, мусів перестояти з годину, а то й більше, отам коло заповідника в капличці, поки не пройде буря, а от і з нічим повернувся.

— Ну і промок, промерз. Хто б у таку загрозливу днину кудись рухався з місця? А ти напийся зразу гарячого чаю, щоб тебе яка біда не чіпалась. Богу дякувати, природа заспокоїлась. Коли тільки обігрієшся, може б, так вийшов на город, там наші юні деревця всі аж повгинались від снігових заметів, конче відгорнути щобільший насип, а то він їх переламає. Та й чимало потрощеного галуззя довкола, побачиш сам, коли сніг відгорнеш, буде що чистити згодом цілий день. А от, щоб не забув, мені треба до лікаря на перевірку пополудні. І як тут вибиратись, коли доступ до ґаражу забитий сніговим звалищем?

— Підожди трохи, на все прийде свій час. Баритись не буду, піду відгортати ще до твого від'їзду.

— Ах, а ти знаєш, Радомире, коли тут та стихійна хуртовина знялась, все пустошити, рвати і троцити завзялась, мимохіть згадався мені той злющий воєнний час, коли нас бомбами засипували. день-у-день усе оті нищівні бомби. Скільки ж тоді народу згинуло!

— Вам від бомбардувань дісталось, правда, а нам іще гірше лиха вороги накоїли — розстріли, вішання, тюрми, поривання, грабежі населення — і все те під одним і другим займанцем. А що вже від голоду згнуло нашого народу за тої нелюдської червоної влади душогубів, то й не злічити. Коли то їх Господь за всі ті жахливі злочини покарає?

— Бог справедливий, досягне й їх Його рука.

— Та доки ще невинну кров проливатимуть, як довго ще біситимуться, заки постигне їх кара?

— Прийде й на них черга, скоріш чи пізніш.

— Виглядає, що ще довго справедливости на землі не буде. Сила можним тиранам за закон править, безсильні ніколи слухности не мають. Паношаться по світу безбожні, а богобоязкі в той же час вигибають. І де ж тут Божу руку видно? Ні, ні, немає справедливости покриття, ніхто за них не заступиться й доти права їм не буде, доки самі його у свої руки не візьмуть.

— Без Божої волі ніхто нічого не зможе вдіяти.

— Світові завойовники Божої волі не питали, коли мирні народи насильювали. Шаную твої релігійні почуття, Софіє, але треба ж тобі зрозуміти, що бувають злочинці, які всупереч Божій волі діють, а про те кари не зазнають ніколи.

— Не в цім, — то на тім світі прийде на них Божя справедливість.

— Видно, що людство не дуже то вірить у те, коли стільки злочинів завелось у світі.

Радомир не мав нічого проти м'цних релігійних поглядів своєї Софії, він навіть цінив її ще більше за те й за чуттєву природу дружини, що виразно брала верх над розумовим складом її характеру. Правда, з багато дечим у її релігійній практиці він не згоджувався, завжди й з'ясував їй, що молитись Богові можна всюди, не обов'язково в церкві, куди й він ходив на Богослужби з нею в неділі й у свята, проте не кожного дня, а те власне й увійшло в Софіїн звичай.

На його застереження в цьому питанні, Софія

твердо стояла на тому, що спільна молитва можлива тільки в церкві, тоді й Бог краще вислухає загальне моління.

— Ти вважаєш моя дорога, що молитвою можна все досягнути, — іншим разом, завівши про таке розмову, запримітить Радомир, — а я тієї думки, що й у нашій рідній засаді про те мовиться — молися і трудися! Без власних трудів досягв людині не сподіватись. Що інше, коли людську пильність Бог поблагословить, оце й я визнаю.

Софія уявляла Бога, як доброго батька для своїх дітей, то лагідного, то суворого, залежно від їхньої поведінки, а з-зовні Бог, на її думку, такий же як і ми всі, бо ж нас Господь, запевняла вона, створив на свою власну подобу, що, зрештою, згоджувалось із поняттям про Бога у Святому Письмі. В цьому теж важко було погодитись Радомирові з нею, Господь бо для нього не людського уосіблення, а всесвітній дух, що проникає «все і вся», себто Бог і в людині, а людина — частка Божого духа.

— Жий Божим духом, намагайся наблизити до вищої сутности Божого духа-абсолюту, тоді й своє життя винесеш на світлі духові висоти, Софіє. Таке поняття Бога — продуховленого ества, виносить і людину понад усе матеріяльне, замість припинувати Божий ідеал довершености, зводячи його до практик ідолопоклонства — шляхом усіх отих повір'їв, виставности, кантів і дитирамбів зверхньої обрядовости. Так же й колись погани поступали, а ми ж не погани, а збагачені правдою Божого одухотворення.

Але ж, супроти таких Радомирових пояснень Божої сутности, Софія все більше з недовір'ям насторожувалась, прибирала оборонну поставу, прикриваючися своїм звичним щитом, а то й робила непримиренні випадки, й дальша розмова на цю тему зазнавала часто різкого зриву. Здебільшого припинялась вона на Софійному визначенні свого становища, що не допускала різниць у думках і ставала на мертвій точці в цьому питанні, як і тепер.

— Мій любий Радомир відстає від церковного вчення. Коли будемо всі різно думати про те, що є в церковному засягу, тоді віра наша втратить стійкість і перетвориться в мудрування гордого людського духу. Насамкінець буде стільки думок, скільки людей на світі. — На заувагу Радомира, що більшість людей самостійно не думає, а задовільняється прийнятими згори формулами, Софія настоювала на своєму: — Я вірю так, як мене колись мої душпастирі навчили, і ти повинен так же вірити, а не дошукуватися свого розуміння віри, що всеодно до нічого не доведе.

Після цього не залишалось Радомирові нічого іншого, як перейти до чергових потреб дня. Так і подався зразу до відгортання снігового масиву, що завалив усі входи й переходи довкола дому.

Різкий вітер пройняв усього надворі, забиваючи в Радомира дух від посиленої праці з лопатою. Час від часу треба було передихнути й він присідав на лавці в городі між двома високими ялицями, прислонючись від вітрових зривів. Кажуть добрі люди, — чоловіче, бережись від зусильного відгортання снігу, та ще в погану пору, коли в тебе серцеві недомагання. Це правда, берегтись треба, слід і йому працювати розумно, з перепочинками, надто довго не напружуючись. А втім, серце в нього здорове, от тільки присерцеві артерії причиняли клопоти, але після операції йому поправилось, то й остороги боязкої Софії тут зайві; хто ж, як не він, забереться до тієї роботи? — Отак і поволі продовжалося відгортання.

Коли нарешті звільнив від снігу прохід здовж передньої частини своєї домашньої загороди, Радомир відчув велику знемогу та й, неборак, спітнів таки на всьому тілі. — Ще, чого доброго, вітер його, розпареного, завіє, а тоді, аби яка «колька», а то й пропасниця, не причіпилась! Нема ради, треба дома якслід обсушитись та принаймні з пів години в теплому просидіти, заки знову забиратись до гарівки, що їй кінця не видно. — Ох, Петре, друже, хай там душа твоя з Богом спочиває... Колись і ми так удвох з то-

бою дебели замети снігу з-під палацу австрійського канцлера Шушніга в Відні відгортали, кількома наворотами, день за днем. Так нам звеліли в той безвихідний час у нашій музичній консерваторії — пора щось конкретне робити, люди, державі допомогти — завізвала управа. А згодом і до гіршого дійшло, до фабрик обидвох позаганяли. Отак ні йому, ні Петрові не дали в ту воєнну завірюху студій покінчити. А такі були тоді надії! Служити музам краси, передавати в народ вищі мистецькі якості, змагати до високих ідеалів! І навіть лютий той час рознузданої брутальної сили не міг знищити прагнень душі. Ех, Петре, Петре, як те все жалюгідно, непередбачено повернулось! Не довго й побував ти на аматорській сцені, а вже затьмарились твої естетичні почуття різким ударом із твердою дійсністю. Люди ж у всі часи не вищих вартостей, а «хліба й цирку» хочуть. Публіці давай розвагу, сенсацію, дешеві емоції, пристрасті, а не якісь тонкощі краси, глибші почування, одуховлені поняття. Повоєнна буденщина поразила громом твої блакитні сподівання. — Годі нам, Радомире, далі мріяти — таки впали твої слова холодним дощем на мою гарячу голову, Петре. Отак і розійшлись їхні шляхи. Пішов мій Петро Червенський на легкий табірний хліб, простуючи далі вбитими шляхами, де вже для його академій місця не було. Напивав собі практичну дружину, записався на контрактівні роботи й поїхав світ за очі, аж кудись у далеку Австралію. Пізно було тоді надробляти втрачену колись науку — турботи за сім'ю, непевність заробітку на прожиток, безвихідність скрутного положення, метання долею з місця на місце — нівечили твої постанови, Петре, захитали фізично, відняли надію. Десь ти там, Петре, в даремних пошуках за людським становищем і своїм місцем під сонцем, отак і безвісно пропав, скотилась назавжди завіса над твоїм незвершеним життєвим дійством... А був час, п'ярко пройшли ми весною життя, вона й так звабно закликала до чергових відкрить, усе дужче окрилюючи наше юне побратимство. Дума-

ли тоді, що й ніколи не розлучимось, досягнемо певно наші взаємні цілі. А от як усе покінчилось — померкла, закотилась твоя з'рка за далекі континенти, а ти навіть і не сповістив мене, коли й де застала тебе важка година. От я й не зміг послужити тобі в останній потребі, хоч би покласти прощальний вінок на твою могилу... Коротко жевріла наша приязнь, ураз зайнялась полум'ям і змайнула в небуття. — Так і застиг Радомир у своїх гірких споминах може й довше мандрував би своїм непрохідним минулим, як би тут Софія не встрянула, розворушивши його з задуми приторком і покликом підкріпитись по зусильних трудах дня.

— Покинь свої думи, Радомире, після отої виснажливої праці, буде доволі з тебе на цей раз, однаково з усім не впорасешся нині, — заговорювала Софія, підсуваючи йому при столі гарячий напитек і перекуску. — Будь обережний з тою горою снігу, чейже за один день не даси ради, прийде й завтра день, наберешся сили. А от уже й темніти починає, де тут за таку роботу братись!

— До ночі ще далеко, Софіє. Попрацюю з яку годину, не більш, аби з найгіршого позаду й із боків розчистити. Через ніч адже сніг зледеніє, годі буде його завтра лопатою пробити, а тепер піде ще легко.

Випивши наготований чай, вкисивши скибку хліба, бо куди йому, спраглому, тепер до їжі, пошкутильгав Радомир зі своїм заступом продовжати безперспективну роботу в надвечірніх годинах. «Що за диво таке? — міркував — настала, здавалось, весна, аж отут справжня зима повернулася, куди лютіша, дошкульніша за весь зимовий час досі. Хоч би тільки бруньок овочевих деревець не заморозила, а вони так надійно заокрулювались, наливатись соками почали». І Радомир, за дальшим відгортанням снігу, почав роздивлятись за станом деревини й рістні в їхньому городі.

Засилля бурі і сподівана заморозь нічого доброго не віщували. Певно пропав і ярий приплід любих весняних квіток, що торік осінню насаджували з Софією.

Зарано появились на світ, ніжні паростки, снігове звалице, побоююсь, розгнете вас... Хоч ті з-поміж вас, що не надто поспішали назустріч провесняному сонцю, повинні врятуватись від негоди, не бійсь... Така маленька квіточка, на диво, пребагато життєвої снаги в собі має — потішав себе Радомир, то відгортаючи з довженних обходів хідника пухку масу, то позираючи з несупокоем на свої грядки, що мали цього року пишатись квітчастим доріддям, тепер же поховані під важкою білою пеленою.

— Радомире! Прийшла наша сусідка Маріянна до нас, — ураз покликала його Софія з порога хати. — чимось важливим має з нами розділитись, заходь же мерщій у середину! — І так, не докінчивши визначеного собі до вечора завдання, натомлений Радомир пошкандибав за дружиною з холодних присмерків у ясну, теплу кімнату. Там уже чекала на них з нетерпінням Софіїна подруга з сусідства, суспільна активстка Маріянна Форсайт.

— А як вашому чоловікові ведеться? — тільки привітавшись, запитав тихо Радомир, бо здоров'я її Ральфа було з якогось часу незадовільне.

— Відвезли ми його вчора з сином до головної лікарні, без радіації грудної клітки не обійдеться. Інші заходи не помагають.

— Отаке. Прикро, та ще й це лихо після його нещодавньої атаки серця, — зідхнув Радомир — але не побивайтесь, тепер успішні методи в лікуванні, кажуть, чуда творять, а чоловік ваш не старий, міцної будови тіла, дасть Бог, видужає, вже й не таким як він захворілим помогло, — підтримував сусідку на душі Радомир, підбадьорювала її й Софія.

— Спасибі вам за теплі слова. Вірю, що Бог не забере його від нас, а то ж іще діти малі; усі в ордені молимося за його видужання, помоліться й ви, будь ласка, за нього, добрі приятелі.

— Помолимось, усе в Божих руках, — запевнив Радомир, а Софія ніжно пригорнула Маріянну, загрі-

ваючи її словами: — Ральф гарна людина, Бог милостивий, допоможе йому.

— А я до вас за чимось особливим заїхала, — заговорила Маріянна. — Знаєте ж, саме передвеликодня пора, час посту й покути. У нас є гурток людей, очочих присвятити один вечір в тиждні, отак аж до Воскресіння, на духовні розважання з тієї нагоди. Наш отець дуже заохочував усіх до такої діяльності. Чи й ви не приєдналися б до нас? Збагатили б наш кружок, додали б від себе не одну думку для духовної поживи. Згідні?

Радомир вагався з відповіддю, бо знав з досвіду, що його погляди на релігійні теми чимало відбігають від пересічного способу мислення місцевої католицької парафії, де обряд, церковна участь, організована дія — всі оті мітинги, базари, невинні кампанії за постійний доплив фінансів — це й найважливіші чинники громадського життя загалу, духовна ж єдність з Богом в побуті кожного громадянина зокрема — тут поняття зовсім невідоме. Проте Софія не чекала Радомирового вирішення, прийняла від себе й за нього запрошення Маріянни без надуми. — Нам же теж потрібна глибша застанова над нашими вчинками й недомаганнями, Радомире, — докинула вона, — для очищення душі й навернення на Христовий шлях.

«Хто разом на молитві буває, тих і життя єдне» — згадалась Радомирові відома поговорка, й він Софії не перечив, приймаючи й собі запросини пристати до гурта. Маріянна аж охнула з задоволення.

— А як же ви дістались, Маріянно, сюди до нас, крізь оці високі снігові замети? Я ж сам ледве пробився з міста до дому.

— Біл Купер, наш сусід, розчищував шлях сніговим плугом, мав і сюди проїжджати, то й я присілась до нього. А от і він саме трубить на мене в поворотному проїзді, треба мені поспішати, тож будьте, дорогі, та не забудьте, що в цю п'ятницю збираємось у мене на духовну гутірку. Буде в нас і Біл з дружиною, прийдуть певно ще й декілька з наших пара-

фіян, з вами вийде показний і добірний гурт. Бай, бай, до п'ятниці!

— Доброго здоров'я Ральфові! І вам усім! — побажали їй на прощання, а Радомир вивів Маріянну відметеним від снігу проходом до хвіртки, перед якою стовбурчав масивний сніговий плуг з Білом за керівницею.

Проймав холод, усе ще лютував вітер, метаючи сухим сніжним борошном у вічі, з почорнілого неба видно було, що залягали сумерки, хоч розкинутий навколо білий килим небесного опаду створював ілюзію денного світла. З гуркотом і шумом від'їхали приїзні міщани, стиха по білому подався назад до хати Радомир. Пусто й непривітно тепер у їхній домівці. Діти, покінчивши науку, роз'їхалися світами на різні місця праці, або ж у пошуках за нею. Снується невгоєна туга в кожному кутку порожніх кімнат, де ще позалишались їхні речі, що й без того відсутність дітей болюче нагадують. — Софія щось довго вже знемагає, чи то від важкої простуди, чи від постійного гніту гіркоти в серці, невтишного жалю за втраченими доньками, сином? — розмишляв у безділлі Радомир, ставлячи на грійник чайник з водою. — І тепер безмовно поклалась до ліжка, наче вражена чимось. — Раптом задуму Радомира й настоялу домашню тишу прорвав гострий звук дзвінка телефону. — Це ж як? — скрикнула Софія, зриваючися з ліжка. — Та ж цілі години нема вже телефонної сполуки через оту неможливу бурю. А то й електрична енергія діє з перебоями.

— Певно налаждали вже, — кинув їй у відповідь Радомир і в цю ж мить підхопив телефонічну слухавку.

— Тут Радомир Прісний. Хто говорить?

— Ану вгадай, — почувся звідтіля англомовний чоловічий відзив.

Не так то й багато телефонічних викликів бувало до них, тому й вибір мовця міг бути щопиш між декількома ближчими знайомими. Голос нагадував Май-

ка Кука, доброго друга Радомира з давніх часів спільних студій у Каліфорнійському університеті. Але ж коли то ще було! Десятки років тому. А все ж Майк був єдиний з того колишнього дружнього гурта, що час від часу отак несподівано й відзивався, востаннє не менш кількох років тому. А на Радомирового листа, ще торік тому, й дотепер не обізвався.

— Майк, це не ти будеш? — з ваганням заговорив Радомир.

— Виграв, старий друже. Значить, живеш, а я гадав, може, вже й по тобі, або взяв і вернувся туди, звідки колись прибув — та й рознісся добродушний сміх у слухавці.

— Майк, хлопче, говори, що з тобою? Бо ж я, як чуеш, цілий і здоровий, а туди й не думаю вертатись, як ти натякаєш.

— То добре, як так, але колись у тебе, тямлю, були мінорні настрої, коли сім'я твоя більшала, а відповідної посади не було. Зате турбот без кінця, щось подібне, як у мене тепер.

— Та що такого трапилось? У тебе ж гарна, здорова сім'я, недостатків хіба не зазнаєш, судячи після попередніх успіхів, та й ти ж не старий, здоров. надіюсь?

— Це все вже в минулому, чоловіче, в минулому. Перш усього, давно вже молодим не почуваюсь. Проїшов недавно операцію «простати», проживаю від року самотняком, від коли розвівся з Ненсі, діти далеко, по різних місцях, одне ще вчиться, інші на праці, а щодо моїх достатків, то краще й не говорити про те. Добре, що хоч безробіття від недавна позбувся...

— Майк, друже, зворушив ти мене. Дійсно прикро. А ти б написав більше про те все, бо скільки ж у телефонічній розмові можна розказати? Як би й погано не було в тебе, хоч одне відрадне бачу у твоєму складному теперішньому положенні, а саме — діти вже подорослали, раніший вплив батька все ж таки не пропаде, а ти й у майбутньому матимеш зв'язок з нами, правда? А, може, й помиришся з Ненсі?

— Це виключене, вона вже вдруге заміж вийшла. Що ж до дітей, то маеш слухність. Це й одиноке, що мені духу додає, бо зрештою, марне наше життя, все заводить — пусті амбіції, кар'єра, подружня вірність, здоров'я, навіть і колишня дружба, ти бо з усіх тих друзів, що колись крутились біля мене, лиш один між декількома, як той палець із п'яток на одній моїй руці, ще залишився мені, все спочутливий до мене. постійно листувався, не забув і досі, от і тепер хочеться тобі одному звіритись. Он, які гаразди в мене, чоловіче. Думав уже, що пропаду, але якось і те пережив.

— Слава Богу, що ти не заламався, Майк. Найгірше вже за тобою, з часом усе поправиться, сили придуть, зросте життєва снага, час вигоїть рани, а ти тільки на здоров'я своє вважай, то й усе гаразд буде... І, слухай, знай, що я той самий що й був — твій старий друг, завжди готовий на поклик, якщо б зайшла потреба.

— Такий же ти сам, Рад, як завжди; дякую, і за дсбру волю й за поради, заохоту. Покищо зі мною гаразд, нічого мені не треба. дам собі раду. Та ще хотів спитати — тобі ще довго вчити? Кажуть мої знайомі, що дуже це невдячна робота, день-у-день одне й те саме. та й платять, як кіт наплакав. От зле вчинив, що покинув музичну кар'єру, мав би більше волі й кишені повні «зелених». — Тут і черга сміху у слухавці.

— Своєї долі й конем не об'їдеш — кажуть мої земляки. А втім я вже позбувся свого «перпетуум мобіле», саме вийшов на емеритуру.

— О, то ти вже вільний птах, як так. Гратулюю! Тепер можеш собі хоч і далі співати, як ти нам колись, за добрих часів, у нашій фратерниті виспівував. А твого заключного вечора пісень і арій в Академії ніколи не забуду. Ти був дійсно молодець тоді. Тільки шкода, що розминувся зі своїм званням. Але хто зна, що людині судилось?

— Видно, що так мало й уже бути, а музика мене своєчасно й до вчителювання довела. Подібно, як твоя

антропологія вказала тобі шлях до твоїх занять у галузі соціальної опіки.

— Або й до безробіття, га? — й у слухавці розітнувся знову сміх. — Але годі, мій дорогий, тепер мені вже ніколи, треба нарешті кінчати, не забирати більше тобі й собі часу. Всього добра тобі, й не забувай, Рад, пиши!

— Напиши й ти обов'язково, що на серці лежить. Тримайся й будь здоров, дякую за пам'ять, Майк.

Повісивши слухавку, повів Радомир поглядом по кімнаті дружини, хотів їй про Майка розказати, але вона непорушно лежала в ліжку, мабуть, заснула.

— Ти чуєш мене, Софіє, чи спиш? Не здоровиться тобі?

— Ні, не сплю, а було б куди краще, як би сон на мене зійшов, бо втомлена й нерви роз'їхались. Маю підвищену температуру, серце дуже товчється в грудях. Важко місце знайти собі.

— А прийняла впору лікарства?

— Так, але одне «діджіталіс», оте власне на серце, вже вичерпується, треба негайного поповнення. Подзвонила б до лікаря, щоб дав доручення в аптиці на продовження цього ліку, бо без того не видадуть, але чи ти зможеш його за таких умов негоди відібрати?

— Туди всього не більш чверть години ходи по рівному шляху, сніговий плуг його саме прочистив. Дзвони зразу до свого лікаря, то я й піду.

Мерщій поладнала Софія справу видачі діджіталіс із аптикою й Радомир пустився в дорогу. Звільненим від снігу гостинцем можна було йти, тільки доводилось добре вважати на довгу колону авт, що просувались безперейно назустріч йому й жалили безжалісно яскравим світлом прожекторів просто йому в вічі. Вряди-годи мусів відступати з битого шляху у придорожню купу снігу й робити місце неухважним до пішоходів водіям вантажних грузовиків. Коли за яку годину вернувся він до дому, виснажений такою утяжливою ходою, застав Софію задуману при столі.

— Якраз подзвонив син з Атланти, — обізва лась. — Їздив туди в офіційних справах з доручення керівника свого відділу. Дізнався з вечірніх новин на телевізії про наше снігове засилля, що всюди набрало розголосо, тож довідувався, як тепер у нас. Теж казав, що не зможе на Великдень приїхати, бо не заощадив доволі потрібного на те часу, а я думаю, що й грошей. А чи не могли б ми йому в тому допомогти?

— Боюсь, що не багато, бо мусимо безробітній Орісі помагати, а тепер і річний податок доводиться сплачувати, без позички в банку не обійдеться. А говорив іще що Денис, як там біля нього, здоров, дає собі раду на своєму становищі? Щось не дуже йому та праця підходить...

— Не хоче і згадувати про неї. Надоїла йому своєю одноманітністю й механічністю, а Денис, знаєш сам, чуттєва вдача, всіляка мертва рутинна супротивна йому, висиджувати довгі години над паперами й мапами — просто неволя для нього. Тільки й полегші час від часу зазнає, що оті його виїзди в терен. З нагоди такої поїздки вриває зайві години, аби провідати якісь історичні чи краєзнавчі об'єкти.

— Що ж діяти? Добре, що й це можливе. У цій країні все на рутині й автоматизмі спирається. Почуття краси праці, якогось особистого підходу до неї, майстерності у її зверщенні, не знають. Щобільше виробиш, то й ліпше для підприємства — це й головне, все інше другорядне. Найвища пора Денисові звикати до умов технологічного оточення.

— У нього хоч ота платня можлива, дарма що прожиття у столиці страх яке коштовне! Має й задовільні забезпечення, медичне, соціальне. А що має наша Катруся казати — тяжкі умови праці з тією прикрою, недорозвиненою діворою. Ні хвилини всидіти, відпочинути не дасть їй, усе якісь пакості з одним і другим, та ще й бережись, аби зненацька не напали на тебе, ока не підбили... Навіть достатнього часу не має перекусити по-людському, праці за двох

вимагають від неї. І що за те все отримує? Ані пенсійного фонду, ні вистачального забезпечення, а платня така, що без нашої помочі й не вижила б. Що це за лихий час настав, які чудні порядки завелись?!

— Це все правда, Софіє, — вмiшався Радомир, — проте треба бути вдячним, що хоч воно й вимогливе, а все ж таки професійне становище в неї, дає якесь мінімальне вдоволення власного внеску в опіці над тими безталанними дітьми. Як би тільки на здоров'ї не потерпіла наша доня від надміру обов'язків — і працєю над піднесенням творчих спроможностей отих занедбаних, і організує фінансові кампанії суспільної підтримки їхнього приватного інституту, звітує про поступи учнів управи, втримуй зв'язки з батьками покривдженої природою дiтвори — рішуче за багато на одну особу... А тут стільки молоді з закінченою освітою без праці й можливості заробітку, чому б не дати їй нагоди десь проявити себе? Як от і нашої молодшої доньці, що вже рік шукає даремно за фаховою роботою.

— Дивне, неспочутливе відношення влади до молоді в цій країні, — перебила Софія, — у нас не приймали на вищі студії, коли не вистачало місць для відповідних занять. А тут вербують у ті їхні масові фабрики освіти — тисячі тут же студентів по численних навчальних установах, а покінчить одне з другим науку, та й ніде зачепитись, усюди кажуть, як і нашої Орісі — досвіду треба, а де ж його набути? За що ж тоді молодим братись? От і йдуть з академічними дипломами розносити їду в ресторанах і шинках, прятати по бюрох, шпиталях і готелях, чи розвозити клієнтів таксіvkами, або ж інших підрядних заробітків шукати. А то ще й за гірше беруться... Та й доки ж було Орісі по тих їдальнях швидкої обслуги тинятись? Добре, що вона хоч не підпала тій страшній пошесті наркотиків, що шириться між молодими в суспільстві. Ой, велика ж то втрата державі, коли збавляє конструктивних цілей своє молоде покоління, запропащає надійні таланти... Чому ж цього не розу-

міють державні органи, провідники народу? — хвилювалась Софія.

— Мало кому можливо в сучасному вберегтись від наслідків економічної кризи, і велику данину платять люди бездушній технологічній цивілізації, — встрянув Радомир, — тут і органи влади безсилні.

— Ет, пощо б таке говорити? Та ж великим рибам і їхнім родинам ніде й нічого не бракує, щокраща посада в них є, опливають у достатках, а то й переситі, гроші мільйонами рахують, знають, як рятувати дітей від біди, не то що простий нарід. Для нього ніде нічого доброго ніколи немає. Коли будуть далі так немудро на верхах поступати, то й недовзі на нас і тут спаде та безбожна, несамовита система комуністичного порабощення, не дай то, Боже! — й Софія, знесилена, схилилась на поруччя ліжка. Радомир, обнявши дружину, намагався заспокоїти її...

— Чимало лиха діється тут, — перейняв далі мову Радомир, — правда й те, що багатії стають у цій країні багатішими, а бідняки біднішають, можна б тут куди справедливіше розподілити величезне добро, щоб найтовстіші куски не попадали в руки можних і жадібних, а загалові діставались лиш найконечніші засоби вижиття, а іноді й того ні... Все це правда, Софіє, — і про моральний стан суспільства немає тут належного дбання і молодь свою — надію на майбутнє, занедбали, за менш упривілейованих і не згадувати. Проте, як тут недовершено й не було б, не може бути порівняння між тією країною надміру свободи — з усіми її недомаганнями й нестачею громадської мудрости, з одного боку, та тою жахливою, зловорожою до волі й законних прав людини, брутальною до поневолених народів, нелюдською системою визиску, варварського насилля і злочинного терору, з другого. Якимось злощасним допустом, іронією долі, все ще лютує ота червона зараза в моїй батьківщині й поширюється на весь світ, а він, збайдужнілий до долі занападених народів, потапає в баговинні власних прогріхів. Так воно є, коли світовий лад спертий на люд-

ських заблудженнях, сумнівній силі всевладної техніки, не на Божій правді...

— Який він і не є, а треба в ньому жити й дати собі раду, — резолютно підхопила Софія. — Люди й народи, всі ті, що не зможуть пристосуватись до загальних норм панівного ладу, підуть на дно, переїдуться по них колеса історії. Та що я можу про це багато казати, знаю тільки, що кожен за себе мусить дбати, нічєїї помочі, від кого б то не було, не сподіватись. Якщо ми самі власним дітям не поможемо, то можеш бути певен, ніхто їм з підмогою не прийде, ані пальцем в їхню користь не ворухне.

— Добре, що маємо спроможність, доки ще стане сил, дати їм потрібну поміч, а скільки ж то дітей і в цій багатій країні — без засобів до життя, без захисту, викорінених, заблуканих на бездоріжжних манівцях! Аж жах бере за їхню непевну долю...

Пізнім вечером повечерявши, ще прослухали новин, зі світу й місцевих. Отоді саме й доносили з їхньої округи, що снігова буря великі шкоди причинила — припинила рух на шляхах, порвала електричні проводи, спинала довіз харчів, поруйнувала господарства, замела всі проходи до пасовиськ і залишеної там худоби, якій загрожує загин. Передбачають і смертні випадки на дорогах завалених автами. І ще довідався Радомир, що в цю весняну пору сніги хутко топляться, тож існує загроза повені, вже навіть звітують про заливи водою долішньої частини міста. Були й раніше під час наглих дощових бурей наводнення в підвалі їхнього дому, то й збіг Радомир униз перевірити, чи й тепер яке лихо не трапилось у них. Коли підійшов до вікон одної з підвальних кімнат, де містилась і його бібліотека, аж охнув, прикро заскочений. Крізь постелені килими на долівці густо просякала вода, збираючись у калюжі тут і там, під стінами. Ото буде йому тепер несподіваної роботи! Вичерпування води, осушування підвалу забере години. Чимдуж позбирав промоклі килими, забираючись різним щматтям витирати підлогу, збирати воду в посудину. Гукнув за Со-

фією, щоб мерщій подала більше якоїсь бавовняної тканини й відра, а то й черпака. — Там у кухні під водотягом знайдеш і плястеліну, принеси й її, треба мені позатикати щілини в бетонних стінах, бо й крізь них вода просочує. — Теж із вікон заметених кучугурами снігу, стікала струмочками вода. Немає ради, треба й звідтіля відмести сніговий засип. Вискочивши надвір з лопатою, довго відгортав Радомир обважнілий водою сніг з усіх долішніх привіконних місць. Тепер хоч відтіля усунув можливість водного просякання. Повернувшись до підвалу, поволі працював з дружиною далі, бо від швидкої роботи аж дух забивало. Отак забрало чимало часу, заки спільними силами, міняючи одну зволожену ганчірку за другою, випорожняючи з води одне відро за другим, як-так привели до ладу наводнений підвал. З ранку чергового дня доведеться знов займатись осушуванням. а покищо час лягати на спочинок.

Вже пізньою ніччю поклались. Софія турбуючись своїми простудженими легенями, а Радомир, натомлений трудами дня, про що йому зболілі крижі раз-у-раз нагадували, намагаючись заснути й забути все немиле. Проте довго ще верзлися розполохані його думки в пережиттях за лихоліття рідного краю, то в турботі за добробут власних і чужих дітей.

Розділ 3

Цілу ніч турбували Радомира погрозливі сновидіння, тільки над ранком поринув він у спокійніший сон, проте не на довго — різке бряжчання телефону зірвало його з послання.

— Чи тут містер Прісні? — почув у слухавці.

— Так, це я. Хто говорить? — нервово відозвався Радомир.

— Я є медична сестра з відділу особливої потреби

центральної лікарні в Топіці... — й мовлянка спинилась, наче бажаючи пересвідчитись, чи її слухають.

— Що сталося? Говоріть же.

— Містер Прісні, ваша дочка Кеті попала в автомобільний випадок.

У Радомира серце забилося, потьмарився світ. — Який її стан? — глухо виговорив, а в голові тьма гадок промкнула, одна чорніша другої.

— Її привезли сюди вночі амбулянсом — були деякі потовчнення й поранення в неї, але, здається, внутрішніх пошкоджень немає. Після остаточних заходів вона тепер відпочиває, обстеження виявили, що Кеті, назагал, у задовільному стані. Згодом, як переспиться, проведемо дальші тести. Просила нас повідомити вас; можете її сьогодні до полудня провідати.

— За які чотири години приїду, — схвильовано проказавши, подякував Радомир за важке для себе повідомлення й кинувся лаштувати в далеку путь.

— Це хто так рано дзвонив? — почала допитуватись із другої кімнати Софія. Радомир так заспокоїливо, як тільки було йому можливо, розділився з дружиною тривожною для обидвох відомістю.

— Випадок, на щастя, не загрожує її життю й я їду зразу навідатись до Катрусі, а з Топіки подзвоню тобі й розкажу більше про все.

Софія заголосила й Радомир, у поспіху збираючи свої речі, запевняв її, що Катруся в добрих руках, під постійним лікарським доглядом.

— Не побивайся, все буде гаразд, вона при пам'яті й доручила повідомити нас.

Коли Софія тихо молилась, Радомир потиснув спочутливо її плече, розпрощався й подався до виходу.

— Щоб зараз же мене повідомив з місця, чуєш? Їдь з Богом і будь обережний на шляхах, — ще кинула знепокоєно за ним.

Коротко до виїзду розвідав Радомир у телефонічній патрульно-дорожній службі про подорожні умови. Головний гостинець туди вже прочищений, можна їхати, але обережно — подали йому вказівку.

Уже довго не бував він у далеких роз'їздах, аж ось як ненадійно й доводиться. Добре, що відгорнув учора звалища снігу з-перед гаражу, а то тепер не одну годину забрала б така робота. Завівши машину, пустився Радомир засніженими, хоч проїзними, вулицями в напрямі до головного гостинця на схід. Було дуже рано, близько п'ятої години, день ще й не заповідався. Скрізь — опустілі вулиці, ні живої душі на під'їздах до великого міжстейтового шляху. Як би тільки якого замету на моїй дорозі не трапилось! — бажав собі Радомир, вдивляючись пильно в освічений його автомими лампами простір білої пустелі. Але зайві були його побоювання. В цій країні ні днем, ні ніччю не зупиняється автовий рух, хіба що світанками послаблюється. Подорожні радше всю ніч проїздять, як мали б уставати вранці. І місцеві люди дуже не радо вибираються в досвітки в дорогу. За всю ніч протоптування вулиць машинами, вирівнялася й ця від снігу, що довела Радомира до самого виїзду на головну автомобільну магістралю. Тепер прийшло усвідомлення довгих годин їзди перед ним, а йому ж така нестерпучість перебороти час і відстань. Неспокій за доню гнітив тупим боєм, відіймав духову рівновагу. Спочатку не міг собі місця за керівницею знайти, побоювання змагались, досягали нереальних розмірів — а, може, це її останні хвилини, Господи, не допусти. порятуй Катрусю, благаю. О, як би тільки скоріше прибути на місце, притулити до себе дитину, черпнути в неї свою силу, частину свого життя! Від своєї приявности там, у лікарні, здавалось, і їй та йому полегшало б... А втім поспішати було крайне небезпечно — авто ж на поворотах сковзувалось по зледенілій поверхні шляху, а до того ж легко було зісунутись і з'їхати у придорожні снігові насипи, чи зударитись на високих переїздах із поруччям мосту. «Поспішай поволі!»! — мимохіть нагадалось латинське прислів'я й Радомир черговий раз стримував розгін машини, і поволі гаснув розгар неспокою, влягався в гадках і почуваннях розлад, залишав і біль Радомира. Спрок-

вола поринав він у спільно пережите минуле зі своєю любовою донею. Дивно воно, як справно доходить до розщиплення уваги — очі, сторожко на шляху, відмірюють напрям і повороти проїзного гостинця, а водночас, одна за одною, стеляться в душі, незалежно від автоматизму розумової контролю їзди, привабливі картини його спільного побуту з донею.

— Катрусю, моє золотоволосе дівчатко, гляди, не попадь у яке лихо! — і вже сягає бережно за нею, що, несвідома небезпек життя, рветься кудись увиш на стрімку гору, чи відбиває самовільно від берега ставу на глибші води. Вдалась метка, завзята й напрочуд відважна, що там їй будь-які загрози! І така була вже з найраніших років дитинства. Бувало, повезуть її батьки в візочку до міського парку, а Катрусю бездіяльності страх як не любить! Метушиться, устає в візочку, пнеться поза свою лежанку назовні, доки вних не впаде, порядно зударившись з кам'яним тротуаром, але не плаче; хоч така маленька, розуміє добре, що сама провинилась. Ще якслід не обтрусять її спіднички з дорожнього пороху, а вже вона вихопилась із батькових рук і біжить назустріч здоровенному вівчурові, що десь тут без власника появився. А до звіринця вдруге вже не візьмуть її, бо панібратитись охоча вона і з дикими козами і з малп'ячим родом а то зі слоном і з левом. Не доглянеш, то й на вулицю з дому побіжить. Отак цілу добу кругом треба за нею надирати, аби чого не заподіяло собі вигадливе на всіляку пригоду дитиня. Так і не зчулись, як виросла їхня Катрусю в синьооке гарне дівчатко, вже й дошкілля за нею, пронеслась ластівкою-щебетушкою крізь народну школу, а там уже й середню у крузі своїх подруг кінчає. Стільки розваги від цього живого срібла! Кмітлива така до всього, прудка, куди не повернеться, за що не візьметься, все доладно в неї, начебто завжди з усім обізнана була. А скільки занять у неї! Змагання за відзнаки скавтінгу, спортивні ігри, шкільні походи містом, вправи вільноруч, виступи на сцені, влітку таборування, мандрівки до да-

леких вершин, навипередки з іншими в лодках, у плаванні — завжди між першими вона, в науці й розвазі. Не бракує їй хисту і до складних ручних робіток, чи до ліплення статуєток з глини, малюнків, що здобувають собі згодом нагороди на виставках. — Тільки ти будь же уважна з хлопцями! — нагадує собі Радомир остороги Катрусі, бо вже такий вік у неї, що й хлопці цікавляться дівчиною. — Я знаю, як вести себе, прошу не турбуватися мною — звичайно відкаже батькам, але куди там їм не хвилюватись, приводів бо стільки — часті, здебільша пізні шкільні вечірки, взагалі кожне довше перебування Катрусі поза рідним домом, де стільки пасток на молодь, особливо на дівчат, чигає! Теплої атмосфери домашнього вогнища не плекають у цій розхристаній, неврівноваженій, схильній до розгулу й суспільних екстрем, морально не опанованій країні. Ні причалу замиря, ні щасливих порогів сімейних зв'язків не знайти тут, тільки гримотіння усілякого роду машин, розтерзана людська душа і роз'ятрені буттєвими розбіжностями пристрасті...

— Як же вберегти дітей від поганих впливів дешевих, протє панівних тут скрізь, по всій великій країні, вуличних смаків? — часто запитували себе Софія з Радомиром, не знаходячи на цім обездуховленім відлюді відповіді. — Між вовками треба й собі вити, — резонував Радомир, — та що зробиш, коли вовком не вродився?

Серед отаких невпинних роздумів він уже з'їхав велику частину дороги, сливе весь час навпростець, добре вимощеним шляхом, перекинутим крізь широкі, плоскі рівними, тут і там прорвані якоюсь балкою, загубленим між скупими зарослями потоком та випнятим мостом над ним. Не дивно, що за такого однамніття подорожування в неозорому польовому просторі — зеленому весною, жовтому влітку й осінню, білому взимку й сірому провесняною порою — водії автомашин зчаста засипляють за керівницею, а це доводить до грізних, не рідко смертних, випадків по всіх кому-

нікаційних мережах країни, що реєструє кожного дня сотні марно загинулих людей.

Для водіїв у тверезому стані й уважливих у їхній їзді, автострада, якою саме проїздив Радомир у напрямі до степової столиці, становила наскрізь безпечний засіб далекомилевої сполуки, але що вчинити й неповинним водіям, коли потраплять на їхньому шляху на безвідповідальних людей напідпитку за керівницею, або ж таких, що спросоння собі й іншим смерть готують? Значить, кожен уважай, коли ти на шляху, їдь з оборонним підходом, себто передбачуй можливу небезпеку, охоплюй зором далекий проїзний простір перед собою, будь завжди бережний і — не задумуйся, Радомире! — остерігав він сам себе вряди-годи. Поворухавшись дещо для оживлення з подорожнього отупіння, завів він на коротко радіоприймач, аби прослухати останні новини в краю й у світі, і отак Радомир продовжав свою трудну сьогодні подорож до доньки в лікарні. Звичною порою їзда з Софією у відвідини Катрусі проходила під райдужним знаком — в обоїх, щоправда, було тремтливе вижидання зустрічі з довго небаченою донькою, зрозуміла нетерплячка побачитися з нею, почути її голос, але ж, у цілому, була радість сподівання, тепер же не так — проймав неспокій, тяжіло невідоме, трепетіла в душі молитва. Радомир зусильно проганяв тривожні думки, роздивляючись по перехресних шляхах. Проїхав уже за половину дороги туди. Ось там, де побічний шлях відбиває на південь, доводилось часто раніш до доньки в гості з'їжджати. Оддалік звідси, геть за отими розлогими хуторами і ще далі, за димарями пограничної з цивілізацією Емпорії, провела їхня доня два довгі студійні роки, заки здобула вищий академічний ступінь майстра цього роду мистецтв, що в ньому саме тут спеціалізується... Скільки вишуканих скульптур, різного посуду з глини й теракоти вилпіла вона при цьому, скільки картин на виставки намалювала, ескізів на вправах виголовила, чи плянів і проєктів для своєї професійної праці виробила! А тоді затяжна од-

норічна практика по всіляких виховних установах, зміни місць замешкання, розшуки за постійним становищем і нарешті — безперебійне цілоденне заняття на теперішньому місці праці й осідку в місцевій столиці. — Чи не надто багато видаєш із себе, дитино? Кажеш — управа настоює на більшій видатності роботи, та й велика вимога в різного роду заходах біля навчання й опіки над дітворою в потребі. Що ж, правда твоя, не даром вимагали вузької спеціалізації від тебе, в парі з потрібною справністю, поки вибрали тебе в конкурентному змагу з іншими кандидатами, а їх же тепер стільки на кожную фахову роботу! А все ж ти гляди, Катрусю, на своє тендітне здоров'я, не надуживай своїми силами...

Саме проминав Радомир оте доквілля, що недавно сколихнуло країною заради несамотивої події, що тут трапилась. Від згадки про неї й тепер у нього дрижаки по спині пройшли. Пастор місцевої євангелицької конгрегації, на спілку зі своєю любовницею, позбулись насильним способом, звівши зі світу невідгидних собі осіб — він свою дружину, вона свого ж таки чоловіка... Перед яким страхіттям люди не зупиняться, щоб тільки свої гріховні цілі досягнути! А в нього ж і в неї свої діти були, та й це не перешкодило в тій злочинній затії! Де ж у них совість була, закон любови ближнього, якесь людське почуття до чужого існування? І як же він, отой пастор, міг навчати членів своєї конгрегації Божої правди, коли ж він сам з дияволом накладає? Яку ж нову віру поширюють оті непутящі пастирі серед невидючої пастви? Сліпці сліпих за собою ведуть та ще й майно на тому збивають. Де тут праведних шукати?

О, як бажав Радомир всього добра цій країні свого майбутнього! Як дуже хотілось довести до того, щоб вона не лиш фізично, але й духово міцнішала і щоб стала заборолом проти нелюдської політичної системи, яка терором опанувала його батьківщину, а тепер пошестю поширюється по всьому світу... Проте первісний, здоровий дух цього великого народу починає за-

троювати якась підривна сила, що співпрацює з хижими гнобителями його народу — на загибіль цього, ще вільного, світу. Що тут власне діється? Якісь не-тямущі провідники суспільства! Гроші стали тут найвищою мірою вартости! За гроші продадуть честь, громадське становище, родинний стан, закони суспільного ладу, особистий мир душі... Куди не оглянься, всюди й кожен за грішми питають, без гроша ніхто тобі більш нічого не зладнає. Лікар, заки перевірити здоров'я хворого, заздалегідь впевняється щодо його фінансової спроможности, таке ж саме відношення до клієнта адвоката, торгівця, урядовця, будь-якого агента убезпечальної фірми чи виховної установи, а то й церковника, що, мовляв, про спасення чиеїс душі дбає. Хоч би тієї духовної опіки від грошей не уза-лежнювали! Колись, ще до виїзду за море, казали йому — там, на Новій землі, медичні й похоронні кошти страх які високі, тож не попадайся в руки ні одних, ні других, що хворобами і смертю торгують. словом — не хворій і не вмирай! Ех, багато чого ви, інформатори наші, ще тоді не знали — тут же всі суспільні стани за тією погонею за грішми здоровий розум і людська гідність затратили. — Даси, чоловіче, де треба, грошей, то й політичний уряд можна здобути, чи вийти першуном на якомусь конкурсі; за гроші можна й небажаної кому людини позбутись. Де ж ти опинилась, країно, при такій жадобі гроша? Як же, за такого шкурницького наставлення обивателів, змагати тобі до світлих висот заблуканий на манівцях золотого тельця, народе? Чи вже нічого не вкаже тобі правильного шляху до правди й істини? Ані та Біблія, якою тут усюди твої євангелисти перед публікою вимахують, продаючи свій товар і вербуючи нових платників продажної релігії? Ані наука з історії про падіння народів, що проміняли духову красу на матеріальні скарби?..

Знічев'я Радомирову призадуму прорвало виття сирени поліційного авта, що вискочило нізвідки на якомусь закруті шляху біля перекинутого над ним

мосту й пустилось навдогінці за Радомиром. Згідно з отриманим світляним сигналом патрульної дорожньої контролі, Радомир зразу сповільнив їзду, з'їхав на крайній правий бік гостинця й зупинив машину на його піщаному склоні. — От попався, голубе, і що ж би то такого було, чи не яка хіба в моєму авті? — мізкував Радомир, під час того, як урядова особа зупинилась за ним. Офіцер автомобільного руху на шляхах вийшов зі свого воза й підійшов до опущеної вниз шиби в вікні Радомирового авта. Вийнявши свою службову книжку, зажадав він від Радомира персоналій.

— Що трапилось, офіцере? — подаючи свою авто-ву виказку, стурбовано спитав Радомир, якому неприємні пригоди з владою на шляхах не траплялись.

— Ваше ім'я, прізвище, стейт замешкання? — перепитував далі службовець. Довідавшись про все, чого йому було треба, заявив коротко, що Радомир промахнувся — пересадив приписану швидкість їзди, за що й мусить заплатити п'ятдесят доларів покарання. — Як оспорюєте мій осуд — додав — появіться на подану адресу. — З цими словами передав Радомирові квиток на дану суму, вказуючи при тому, де й коли слід її влатити. Оспорювати було тут нічого, бо в персправах між патрульною контролею й водієм авта водій завжди втрачав. — Що ж діяти? І тут вимога скласти данину неситій владі. — Зберігав залишки гроша на важну потребу, а доводиться пустити таку суму з вітром. Гроші, гроші, без них тут ні в кут, ні у двері.

До місця призначення не так то вже й далеко, але їхати треба було тепер дуже обережно — не лиш, аби не наразитись на черговий квиток за прискорену їзду, але тут ураз і умови погоди погіршились: дощ почав частіш накрапати, віз ковзався по зволоженому шляху при температурі близькій до замерзання, густі полоси мряки насувались і затьмарювали довкільну видність. Посилився й автомобільний рух на гостинці, сіра мокрота в повітрі й на дорожньому плесі не вгавала.

Колись, за такої «собачої погоди», як про неї тоді відзивався його університетський колега й супутник не одної подорожі на конференцію окружних високошкільних установ, Біл Кровел, тогочасна їзда на чергову академічну конвенцію мово- й літературознавців мало що фатально не покінчилась. Просто якимось чудом не мали випадку, а були близькі колізії, особливо, коли довелось міняти зараз же при рухливому проїзному шляху опону, що несподівано лопнула, в додатку до інших неприємностей подорожі. Їхали майже безперебійно всю ніч, аби Білові можна було ще впо-ру прибути до лікарні, де мали якраз його сина оперувати після власноручно доконаного пострілу. Ще один нещасливий випадок самогубної спроби одного з юнаків, розчарованих сповидно безцільним сучасним животінням. Він, Радомир, правив тоді автом, а батько все й настоював — скоріше, ради Бога, а то, чого доброго, не побачу більше в живих мого сина! В один час їхати далі було сливе неможливо — автові вікна заливала невпинно дощова злива, що й перепиняла в їзді по широко порозливаних калюжах на шляху, осліплювали постійні рефлектори різких світел з авт у скорому наближанні до них, а очі Радомира з утоми під час цілонічної їзди вже й так що хвилини клеїлись і важко було їх розплющувати. Таки настояв — Біл, мусимо з'їхати на коротко з тієї несамовитої шосе, хоч би нам кави напитись, чи що, так далі їхати неможливо, попадемо неминуче в катастрофу. — Ото й пристанули тоді в одному із придорожніх заїздів, запивали втому й сонність чорною кавою, перепочивали доброї пів години й гуторили при тому. — Дивний той твій земляк, Радомире, — ділився своїми враженнями з конференції Біл — як ти ото зачитував свій реферат про стан повоєнної літератури у твоїй батьківщині, він за весь той час тільки постійно сюли й туди вертівся, розпитував у сусідів — співслухачів про умови праці й заробітню платню в їхніх університетах. Аж надоїв мені отим своїм шарудінням і шушуканням, що заваджали мені слухати тебе. — Так,

це правда, бувають і такі, що їм усе матеріяльне на умі — відзивався неохоче Радомир, додаючи: — А знаєш, що він мені після такого після доповіді заспівав? — На питання із нашої літератури, Прісний. — казав він, — кар'єри в місцевих університетах не зробиш. — Он що таке від власного земляка почув. Коли та східна кар'єра мала б залежати від мого промовчування долі свого народу, то цур і пек їй! — сказав я йому з досадою. Тямлю, ти тоді, бравий Біле, заперечував неправильний погляд мого земляка, підкреслюючи, що регіональне письменство має велике значення у процесі всесвітньої літератури, так точно ти сказав. Спасибі тобі, друже, за твою добру волю вислухати мову мого онімїлого народу, хоча й сам ти був того свідомий, як важко пробиватись будь-якій інформації про нечувані в місцевих академічних колах духові вартості закріпаченої й обезмовленої нації. — А ти не здавайся, бо на твоїм боці правда, ніяк не по стороні тих, що її заглушують — пробував ти мене зразу ж захочувати, а я ж однаково був рішений іти власним незалежним шляхом, без уваги на такі чи сякі проекти професійної кар'єри...

Отак і з перешкодами приїхали ми в той прикрий для тебе час на місце. Син твій щасливо перейшов кризу, після операції подужав, згодом набрався кращого духу й ти ще з нього мав потіхи діждатись. Та що ж, за який рік чи за два тебе, сердешного, не стало. Мов той невизнаний пророк на розпутьях, завзявся ти проповідувати у пресі, на зібраннях і у своїх клясах пекучу потребу здорового життя, поширював кличі — назад до природи! Геть з автомобілями! Найвища пора зробити кінець занечисчуванням води, повітря й суспільного життя! Послужив ти, Біле, власним зразком свого навчання. Жив чесно й простолинійно, не дбав про почесні, а говорив усім правду в очі. Куди б це не було, мандрував ти демонстративно — як наколесник, а не водій авта. Широкі простори, аж до Патагонії на південно-американському континенті покривав ти на своєму нерозлучному колесі,

тільки з деякими перебоями у проміжках морської плавби кораблем. Пізнали тебе добре журналісти й рядові люди на обидвох континентах, бо ж твоє колесо і щире слово стали живим прапором твоєї дружжелюбної діяльності, а твоя безкорисливість стала приповідкою. Та не без того, щоб тебе не вчинили притчею в народі, новітнім Дон-Кіхотом, з якого можна було й посміятись. Дехто між твоїми колегами й управою установи почав говорити про тебе, начебто ти намагаєшся завернути цивілізаційний процес до доби темного середньовіччя. А ти хотів лиш оздоровити, згуманізувати нашу захворілу цивілізацію. Та пробі! Не для пророків наш час — грошоробів, лицемірів, пристосуванців, вигідних і честолюбних пожилців! Зрештою, пророків ніколи сучасники не шанували, навпаки — не рідко й камінням обкидали. Одного дня, старий дружеко Біле, покликали тебе до ректорату установи, робили всілякі зауваження й докори, насамкінець же звільнили тебе зі становища викладача лінгвістики в нашому учбовому закладі. Причина? — займаєшся справами, для яких тебе сюди не покликано, переводиш час на другорядні речі, занедбуєш дисципліну. Безпристрасно прийняв ти суворий вердикт в пору великої економічної кризи, загальної й рідинної. Без слова спротиву залишив ти мури установи, якій служив цілі роки вірно своїми багатограними знаннями. Особливо студенти відчули твій відхід, але їх про те не попередили. Ще якийсь час, осамітнений, мандрував ти на своїм колесі в пошуках за новим становищем, осідком. З різних постойв відписував ти мені коротко але доладно на мої листи. Приймав на себе принагідні заняття — журналіста, сторожа торговельного складу, а то й носильника товарів, бо в тебе не лиш міцний дух, але й здорові м'язи були. А при тому готував до друку видання книжки своєї життєвої філософії, спертої на природності й людяності нашого буття на землі...

Недовго після твого виїзду звідси, на твоїх мандрівних шляхах, сердего, розбила тебе на смерть автома-

шина, чий водій виправдувався в суді, що не запри- мітив тебе на твоєму колесі. А ти саме опинився тоді на своїй омріяній мандрівці наколесника від західного до східного побережжя цієї просторої землі. Десь і не- далеко звідсіля оця трагічна подія трапилась — тут Ра- домир мимохіть перехрестився, поминаючи незабутньо- го, передчасно згаслого друга. Згадки про нього далі снувались. Уперше зустрів у його в таборі факультету над озером. Інші займались різними грами — гольфом, відбиванкою, метанням підкови до цілі, а Радомир за той час пообходив усі довкільні горби, а тоді, зіпрілий в оту душну літню пору, плигнув у озеро поплавати. Там же й привітав його новий член факультету, що розтинав кравлем хвилі озера: — Я Біл Кровел, про- міняв свій Іллінойський університет за ваш, а ти хто такий? — Отак і зав'язалась між нами приязнь, що з кожним днем міцнішала й роки перетривала... В'яза- ли їх мовні й літературні вподобання, а може ще біль- ше замилювання до дозвілля на природі. Було, закли- кав Радомира Біл приєднатись до його пляну довкола- світньої мандрівки на колесі, але куди ж було Радо- мирові до довгих і коштовних наколесницьких проїз- дів, коли синові потреба допомагати в його студіях, ні- чого й казати про доньок, яким теж належалась повна підтримка, а вони ж іще тільки середньошкільниками тоді були. Та й що на те незасібна дружина Софія ска- зала б? Просто щось такого годі й подумати. А перед ним же й десяток років праці на становищі до пен- сійного віку, який безконечно довгий час, коли та сво- бода вибору прийде! Та над тим усім Біл не задуму- вався, його жадана ціль виключала будь-які перешко- ди. Коли б ти так завзято не поспішав, друже, на виклик своєї долі, то ще й досі мандрував би ти за сині обрії, списував би свої подорожні враження. Про- те час і простір звик був ти розмірювати на зазда- легідь розпляновані відтинки, притримуючись строго своїх реченців. Так і тоді, у ту фатальну пору, на- тискав ти на колесо вже поночі, а до т го ж і подо- рожував по великій, повній руху автостраді, аби над-

робити утрачений попередньо час. Оті дві небезпеки, перед якими я тебе завжди остерігав — геть від автостради й ніколи вночі, коли ти на колесах! — прискорили твій кінець. Та що ж, долі своєї й конем не об'їдеш — твердить народна мудрість, так і тебе постигла твоя неперебірлива доля. Тепер же залишились гори твоїх подорожніх записок, та хто візьметься за їхнє опрацювання для книжкового видання, коли тебе між нами більш нема? Слід було б поговорити про те з дружиною твоєю...

А тим часом покрив Радомир великий шмат дороги, ось і почало випогоджуватись, як у далечині за примітив виструнчений ряд високих будівель, що уявляли собою фронтний небозвід столиці. Таки нарешті добився сюди, хоч би тільки Катрусі на краще пішло! — й Радомир ревно прошептав рядки молитви в її наміренні. Проїхавши ще з декілька миль, він з'їхав з гостинця бічним шляхом у середину міста, звідкіль, очищеними від снігового намулу, вулицями пробрався аж до головної столичної лікарні. Здавши авто на платну стоянку, Радомир неспокійно протиснувся крізь рухомий скляний прохід у вітальню де вказали йому місце пробування його доньки. Видовженим коридором наблизився з мед-сестрою до дверей Катрусиної шпитальної кімнати. — Їй саме дали ліки на заспокоєння й Кеті тепер відпочиває, в неї тепер щось таке — між явою й насонним станом — пояснила мед-сестра, вводячи Радомира в Катрусиному приртемнену кімнату. Зупинився він — високе ліжко перед ним, зрештою важко щонебудь в сутінках розібрати. — Ось тут крісло, посидьте собі, а я відхилила завісу на вікні, щоб трохи денного світла пропустити сюди, бо яркість неонових ламп її вражає — й відслонивши вікно, заметушилась вона сюди й туди, поки не залишила Радомира з донькою. — За десять хвилин повернуся! — кинула за собою, виходячи.

В тишині кімнати чітко відбивав такт настінного годинника. Радомир знепокоєно вдивлявся у поблідле личенько доні, що глибоко пірнуло в подушину ле-

жанки, й розсипані по ній золоті кучері. Заплющені оченята, щільно стулені вустоньки, непорушний вираз обличчя й рівний віддих — усе вказувало на те, що його Катрусю спить. Якийсь час отак сторожив він непорушно над нею, доки не спостеріг поруху її руки збоку, біля орамлення ліжка.

— Катрусю, — щомога лагідніше озвався до неї, нахилиючись дещо в її бік. Наче спросоння, дівчина розплющила очі, розгублено позираючи по кімнаті, а там німо повернула погляд на нього.

«Це запаморочлива дія ліків» — здогадався Радомир і злегка торкнувся доччиної руки, прошептавши: — Катрусю, доню, як почувашся? Чи не болить тебе що? — Хотів ще стиха щось заговорити, але втім озвалась донька.

— Це ти, тату? Вибач за турботу, що я причинила — й Катрусі на плач зібралось. Радомир нахилився й поцілував Катрусю в чоло. — Так, це я з тобою, моя люба доню. Прощу тебе, не хвилюйся.

— Добре, що ти тут, якийсь неспокій огортає мене.

— Не турбуйся, дорогенька, найгірше за тобою.

— Мені кажуть, що все буде «о кей», а ти розпитай, як справді зі мною, бо чомусь важко мені рухнутись.

— Ти була вночі в автомобільному випадку, Катрусю, а це потрясло цілим твоїм організмом, нервами. Від деякого удару потовчнення на тілі й, може, яка кістка порушена. Вже скоро про все довідаємось, а покищо ти відпочивай собі й не журись, будь доброї думки — це тебе скріплятиме.

— Оте велике вантажне авто нагло заступило мені дорогу і я ледве змогла загальмувати... Далі й не знаю, як воно було, поки не опинилась в лікарні.

— Твоє щастя, Катрусю, що завчасу зупинила своє авто. Зазнала лиш загального стрясення, а могло б бути куди гірше.

— Мама дуже хвилювалась, коли вас повідомили про цей випадок?

— Нам тільки сказали, що ти в лікарні, але твій стан не загрозливий, і я зразу поїхав. Мама ще не зовсім здорова й поїхати зі мною не змогла. От я зразу подзвоню мамі й заспокою її.

Тут і переступила поріг Катрусиної кімнати медсестра, обдивилась біля недужої, зміряла їй температуру, тиснення крові і подала якісь таблетки з водою. Поправивши подушину, приторкнулась плечей Катрусі, що визвало в неї міцний відрух від гострого болю у крижах.

— Так, так, знаю, болює у цьому місці, Кеті, дарлінг. На те ж і дала я тобі лік, що має знечулити біль. Незабаром підвеземо тебе на деякі перевірки, «екс-рей» тощо. Тоді будемо все точніше знати. Покищо ж я відійду, а сюди зайде за тобою наш ляборант і візьме тебе на відділ обстежень. А ви, містер Прісні, можете за той час побути у ждальній кімнаті побіч.

З усмішкою й помахом руки перегода прощав «на тимчасом» доньку Радомир, коли ляборант відвозив її до медичної перевірки, а в самого важкий тягар заляг на серці. Нав'язувались найгірші здогади й він від них, як від тих докучливих мух, з острахом відмахувався. — Говорить же його люба доня, пам'яти не втратила, ані володіння руками, значить, про параліч, хорони Господи, немає мови. Ще не може вона ворухнутись, бо не дає біль у плечах від такого зудару. Але побуде якийсь час у лікарні, перейде потрібне для неї лікування, досвідчить відповідних вправ, масажів, і повернеться до нормального стану, знову заметушиться його «живе срібло» — потішав себе Радомир, а скритні зловісні думки в той же час далі встрявали у його пригноблену свідомість, жалили її, проганяли спокій духу. А що, як?.. — закрадалась підозріла гадка, та Радомир зразу й нівечив її в зародку. Його Катруся, така справна фізично, займається з молоддю тіловихованням, а ось під час недалеких літніх ваканцій поведе молодняк у заобрійні мандрівки, навчатиме способів самозахисту, проведе з охотни-

ками курси плавання, веслування, ручних занять, та боруватимуть декілька тижнів під відкритим небом... Ураз обірвалась нитка Радомирових сподівань для своєї доні, адже Катруся лежить тепер нерухомо в лікарні, взяли її, загорнуту в білому на довгому ліжку, кудись в недоступні йому шпитальні приміщення, Бог зна, що насправді з нею. які ще там обстеження потрібні будуть, коли ж це для неї оті табірні пляни здійсняться?

Натомлений нервовим напруженням, сливе вичерпаний несупокоем, непевністю від ранішньої пори болючої вістки й аж до тривоги теперішньої хвилини, Радомир приклонився до опертя лавки й попав на якийсь час у стан духового отупіння. Довкола нього гуділо й він западався в той тупий, гнітливий гул без спротиву. Так і не зчувся, коли пригоркнулась його плеча рука мед-сестри. — Містер Прісні, у вашої Кеті нарушений хребет, її саме перевезли на спеціальний відділ, де вона тепер перебуватиме й матиме найкращий догляд. Відвідини тепер не вказані. Пора вам до дому.

— Ведіть мене миттю до неї, ще до від'їзду мушу її побачити, я ж навіть і не розпрощався з нею.

— Сьогодні вже пізно; Кеті, перетомлена тесами, заснула. Зможете її побачити завтра, а ні, то ми вас телефонічно повідомимо про поступ у її лікуванні. На першій порі щонайбільший спокій потрібний їй.

Затривожений Радомир зміг тільки видавити з себе: — Вона не спараліжована, правда? Скажіть одверто.

— Це ще не устійнене. Покищо долішня частина її тіла дуже слабко реагує, але такий стан не є чимось незвичайним у подібних випадках. Проте мусимо вам довірити, що Кеті проходитиме терапію й доведеться їй поза ліжком упродовж найближчого майбутнього кріслом на колесах користуватись.

— Чи можу поговорити з її лікарем? — перебив мед-сестрі Радомир.

— На жаль, він якраз тепер при операції, та й згодом буде дуже зайнятий обходом своїх пацієнтів першої потреби. Під сучасну пору не зможемо вам нічого більше сказати. Повідомимо зразу вас, як тільки знайде якась зміна.

І мед-сестра поспішно віддалилась, залишаючи Радомира в лябіринті суперечливих думок.

Розділ 4

Вже пізнім вечором, повернувшись у потемках з утомливої їзди, Радомир доповняв стурбованій Софії свої скупі інформації про супротивну подію й Катрусин стан.

— Щастя, що це не був чоловій зудар, — продовжав він, — і Катруся зуміла стримати своє авто достатньо перед бортом того грузовика, що заступив їй знічев'я дорогу.

— Боже, які то небезпеки щодня чигають на людей у цій неспокійній країні! — заламала руки Софія. — Значить, зовнішніх поранень у Катрусі нема, — змінила вона з черги хід думок, — а до чого ж після оглядин, дійшли лікарі, відкрили причину її болю в крижах?

— Хребетний стовп від потрясення нарушений, для Катрусі вимога довшої терапії. Спочатку вживатиме вона крісла на колесах для просування, заки повністю видужає й зможе ходити.

— Господи! Того тільки нам треба було... І що то тепер її чекає? Та й без того мозольної праці було над міру.

— Спершу дістане хворобову відпустку на час нездужання. Зі становища її не звільнять, бо ж вона завжди виконувала свої обов'язки бездоганно. А тоді повернуться сили й дальша спроможність зарадити

лихові. І як би там воно не було, ми ж при ній завжди стоятимемо.

— Якби лиш не втратила влади у своїх членах і змогла ходити! О, Пречиста Діво, порятуй нашу доню!

На Софіїних побоюваннях і заспокоєннях Радомира зійшла решта допівнічної пори. На дворі ж розгулювали вітри, підносили їхнє хвилювання. Коли вже мали лягати спати, нагадала собі Софія чергове сумне звідомлення Маріянни.

— Знаєш, Ральфові погіршилось, вигляди на його видужання погані. У грудях від цього модулятора в його хемо-терапії зайшла інфекція, стало йому важко дихати, півпритомного привезли на відділ крайньої допомоги.

— От, кінця тому горю немає. Бідний Ральф...

— Маріянна й ціла велика їх родина, тож семеро дорослих дітей, близько розпачі. Та що ж тут діяти? Така його доля — з лікарні в лікарню. Яке ж це життя?! От, не кури́в би стільки, та ще з ранньої молодости, то й певно не дійшло б до того, — резонувала Софія.

— Тут цей пістряк має таке загальне поширення, що й невідомо, звідки він береться. Кажуть, від води й повітря можна того лиха набратись. Бог його зна, що то людину в житті чекає, — та й замовк Радомир.

— Ой, хоч би наша Оріся кинула оте шкідливе для неї курення! Та що тут pomoже остерігати її? — зідхала Софія, — і не наговори́лась доволі про те досі, не підсувала їй різних протинікотинних середників, усе надаремне, вона своє знає: — Ніхто мого життя за мене жити не може! Та й це, начебто, єдина розрада, що їй залишилась. Що це такого з цією заблуканою країною? Ні тут щастя не знайти, ні ладу. Де ж тут якесь людське тепло, де чисті зв'язки між людьми? Шукай тут справжньої приязні — ніде не знайдеш. Живеш отак із дня на день і не знаєш, навіщо оте механічне, бездушне життя? — почала із привычки нарікати Софія.

— Ет, дала б краще спокій собі й мені, — обру-

шився Радомир. — На нічого ж не придадуться такі чорні думки під саму ніч. А ти призабудь усе горе, відпружись від нього хоч перед сном, а проспиршися, відпочинеш, то й завтра легше на серці стане. От помолімося тепер за виздоровлення Катрусі й добру долю дітям. А Оріся, після всіх отих її роз'їздів за працею, таки знайде якийсь відповідне для себе заняття, бо їй таке належиться. У цих гірких часах важко знайти будь-яке становище, трудно і з ним, бо вимагають видаєности за двох, тяжко втриматись на ньому та й без нього годі. Але життя йде вперед, не стоїть на місці, закінчиться ота криза, зміняться часи, наберуться люди глузду, вірмо, що покращає побут, зарадніші будуть умови прожитку нашим дітям.

— Надійся, чоловіче, спускаючись на дно — кажуть. Ніби ти й сам не знаєш, що не до кращого, а до гіршого йде. Кожного дня повно в газетах про злидні, грабежі, смертні випадки на шляхах, щораз гірші злочини, моральний занепад, поширення статевих недуг — якась Содома й Гомора тут настала. Одне безробіття серед молоді загання її на бездоріжжя. Не дивно, що береться одне з другим за наркотики, веде гуляще життя, губить людську гідність, а то в безнадії й самовільно кінчає з собою.

— Таки не хочеш успокоїтись, Соню, а потім нарікаєш на нерви, серце... І що ж тут можна нам, за таких умов, вдіяти? Де сила протиставитись панівному лихові? Куди ж нам і дітям звідси подітись? — бився й собі з гадками Радомир, пробуючи котрий уже раз заснути.

— А, може б, так покинути цю безодню зіпсуття й перенестись кудись у спокійнішу країну, — не вгавала Софія, — хоч би заради дітей, їхньої безпеки. Тут же майбуття таке замрячене, ні виглядів на вдовілля з праці, ні здорового життя, навіть собі й пари не знайти їм...

— Та ж вони тут же народжені, іншого життя не знають, звикли до місцевих способів побуту й порядків, нове в їхньому віці важко, а то й неможли-

во сприйняти. І куди б це, думаєш, вибиратись нам з нашими мізерними статками? І де ж, на цьому, опустошілому від духу Божого, світі краще? Та ж не в постарілій, ситій і засидженій Європі, що в усьому тепер пугу душевно Америку наслідує? А що тут уже й говорити про темне варварство зла в совдепії, заперечення нашим землякам прав гідності громадянина й людини? Ніде у світі не знайти більш ідеального суспільного ладу, за яким душа наша прагне. Та й був же взагалі колись такий? І в народній старинній Греції засудили на смерть праведного Сократа, а Діоген з ліхтарнею за білого дня шукав людини... Що ж, людському роду й упродовж тисячоліть не поталанило знайти одну для всіх, єдину правду, засвоїти собі просту та глибоку Господню мудрість. Не довчилися і ми.

Переїнявши із другого ліжка побіч відміряний віддих Софії, що спокійно відповідав на виплески та схили його мови, Радомир очуняв від надміру своїх хвилювань — годі, що тут pomoже говорити на вітер і себе самого сну збавляти? Перехрестився тричі, передаючи всю родину Божій опіці, глибоко зідхнув і незабаром сам поринув з полегкістю в сонне забуття...

У черговий день випогодилось, можна було б і відітхнути після вчорашніх трудів. Проте пропущені за виїздом з дому навантаження в домашній господарці вимагали всіляких поладків, особливо сплачення залеглої побутової данини. Пішов Радомир віддавати належне по міських урядових будинках, забралась Софія до порядкування дому, чому ніколи кінця не бувало. За домашньою біганиною не занедбала теж подзвонити до лікарні, проте не багато нового довідалась. Катрусин стан усе ще не мінявся, находилась під постійним лікарським доглядом. Та хоч почула від дитини декілька заспокійливих її слів, і то відняло їй від серця.

Уже над вечір нагадала прибулому з міста чоло-

вікові, що вже й пора їм до Форсайтів на домовлену з Маріянною передвеликодню гутірку.

«Ще того бракувало», — знехотя погадав собі Радомир, але ж дав свою згоду на те, то й тепер «терпи, козаче, й кашки не ївши»...

— А ти б не дуже так по всій хаті порядки заводи́ла та ще й до людей забігала, коли не зовсім здорова, — не стримав себе, щоб не закинути дружині, Радомир.

— А кому ж усе в хаті ладнати, як не мені, — коротко відрубала Софія, готуючись до виходу. Так і звичайно кінчались будь-які зауваги на дану тему, хоч і не раз не без Радомирової рефлексії — а потім станеш нарікати, та буде пізно.

В невеликому гурті людей, що зібрались у Маріянни, довго не клеїлась гутірка, чомусь усі відмовчувались. Та й як тут свобідно бесідувати, коли тягар грізної Ральфової недуги повисом повис над зібраними. Тільки з уст до уст передавалась пошепки відомість про несподіваний розвиток його недуг. Так, не одної, а кількох ураз. Ось провели операцію в нього при відкритому серці і що, гадаєте, відкрили? Пістряка легенів! А в нього ж і серцева недуга, недавно перейшов атаку серцевого м'язня. При таких комплікаціях, малі надії на видужання. Яка шкода! Він же не стара людина та й чимало ротів прогодувати в сім'ї.

Пригноблений настрої в домівці прорвала Маріянна, вона ж господиня і водночас провідниця зібрання, закликаючи приявних до загальної молитви. Коли замовкли заключні слова «порятуї нас від лукавого», Маріянна, збираючи в напруженні думки, відкрила гутірку. Видно було, що з трудом здержувала сльози. — В пору особистого нещастя, — вела вона, — чіткіш усвідомляємо Христові страсті. Він за нас усіх терпів, відчуймо й ми в серцях скорботу, приймім крихітку болю Спасителя, чашу Його терпінь. Спомянім Утішителя людства, відкриймо Йому свої серця, не лякаймося болізни, відкиньмо тривогу. Хай дух святий увійде в кожного з нас. Поділімось же своїми

турботами й горем, зачерпнім надію. Отут я перша звіряюся вам — важке навіщення впало на нашу родину, а проте я бодрюся, що Господня ласка не мине нас. Коли ж заведуть людські знання лікарів Ральфа, все ж таки я надіюся на Божий порятунок, так, я вірю в чудо! Христос його нам збереже! Звівши очі до вівтарики у протилежному кутку світлиці, Маріянна в духовому піднесенні замовкла. Перегодя перевела погляд на приявних, лагідно взиваючи їх: Хто з вас мав би бажання забрати слово, просимо.

Несміливо, то одне, то друге, обзивались із гурту, попадаючи у своїх висловах більш-менш у Маріяннин тон. Софія покликала на Божу всемогучість, її сусід приводив приклад чудового виздоровлення його близької своячки.

— А ось і Йосифові, моему чоловікові, хворому на пістряка, — заявила одна з учасниць молитовної вечірки, — подарував Господь ще п'ять років життя після того, як лікарі втратили решту надії на поправу його стану й заперестали дальше лікування.

Коли ніхто більш не зголошувався, Маріянна звернулася до Радомира з запитом, чи й він не захотів би дещо додати до загального обміну думок? Радомир здержувався від слова, але тепер треба було й йому висловити свій погляд.

— І я вірю в Божу участь в людському житті, молюсь завжди, прохаючи часто Його допомоги. Помолюся і за видужання Ральфа... А втім он що в мене на гадці: була тут про чуда мова. Чи годиться й випрошувати їх від Бога? Чудо — це виняткове явище, в житті й у вселенній. Воно надприродне. Чи доцільно старатись нам завертати природні шляхи? Міняти самовільно хід подій, що вже природою визначені й наближаються до заключення? Чи маємо ж ми право сподіватись для себе чуда від Господа? А, якщо того чуда не буде, хоч і ми так ревно його випрошуємо, то що ж тоді? Станемо сумніватись у співучасть Бога в нашому житті? Оце й мене турбує. Тому я скажу ось що: молімось за видужання Ральфа, коли це при-

родньо можливе. Як же ні, то, на мою думку, не слід вимолювати чуда, а то можуть виникнути згодом усілякі труднощі в нашій майбутній поставі до віри.

Дехто приєднався до Радомирового погляду, а були й такі, що відстоювали законність людських надій на чуда. — Як би тільки була в нас міцна віра, — твердила Софія, — то й чудо можливе, як і мовиться в Євангелії.

— Адже в Люрді у Франції, — додала інша, — й до сьогодні чуда діються.

— Може й так, — відозвався знову Радомир, — але що буде, коли чудо не трапиться, а ми його вимолювали б? До яких наслідків у нашому мисленні це довело б? Не вислухав нас Господь? На чуда й Божої сили не вистачає? Невже в нездійсненні проханого чуда якась кара Божя лежить? Он до яких невірних висновків могло б довести прохання чуда в наших молитвах...

— Чи не краще залишити рішення, — продовжав Радомир, — за Господом, уповаючи на Його допомогу — припинити терпіння смертельно хворого, прийнявши його в небесне царство, або ж, коли це тільки природньо можливе, довести до його uzдоровлення.

Так і заключив Радомир свою довшу мову. Тут же і встрянула Маріянна, мовивши:

— Я згідна з Радомиром. Так діяти, як він каже, буде справедливіше. Приймім оцю пораду з добрим наміром та помолімось за кращу долю Ральфа.

Змовивши в Ральфовому наміренні «Отче наш», опісля й інші почали прохати молитов за членів своїх родин, помолились усі гуртом і за виздоровлення Катрусі.

Вже в поворотній дорозі до дому робила Софія Радомирові докори, а то й картала його за тверде становище в питанні чуда. — Та й навіщо відбирати жінці останню надію? — повторяла. — Неодне можна б відняти в таких випадках, — настоював на своєму Радомир, — все воно краще того, аніж мали б позбавити її згодом віри.

Невеселі настали дні для Прісних. Оріся постійно в її далеких, небезпечних роз'їздах самотужки, а виглядів на працю далі нема, сина через велику віддаль ще довго не зможуть побачити, тужно за ним, а йому за ними, та все це нічого, в порівнянні з Катрусєю. Її хребетне пошкодження не поправляється, лікарські заходи обмежуються головню до зміцнювання її м'язів при зведенні, порухах і орудуванні кріслом на колесах. Так жалко було Радомирові й Софії дивитись на свою немічну доню, як вона намагалась підвестись, а тоді пересуватись із місця на місце на отому її змоторизованому кріслі під час їхніх найближчих відвідин. «Ох, доню, доню» — німо, нишком ковтала сльози Софія, губився в невтішних думках Радомир.

«Невже й на все залишитись мені в оцім візку»? — говорили Катрусині сумні оченята, поглядаючи з неспокою на зажурених батьків. А втім вони, одне і друге, перемагали острах, що клався на їхніх серцях і всіляк заспокоювали доню: — Це лиш так тимчасово, доки не зміцніє та хребетна частина... Будь доброї думки, Катрусю, на все треба якогось часу, покращає й тобі, не журись. — Так і самим вірилось, як запевняли доньку — усе буде гаразд із нею після отих реабілітаційних заходів. Та й Катруся не хотіла ні їм, ні собі віри відбирати, лиш там десь у закутках свідомости, скритно, лякав її сумнів — чи зможе знову випростатись і виконувати успішно свою працю, тепер щораз дорожчу їй, у користь знедоленої дівчорі?

Турбувало Радомира й Софію водночас непевне положення молодшої доні Орісі. Коли вже скінчила студії, а належного їй становища ніяк роздобути. Доки ж роз'їздити їй по цілому стейті в пошуках за працею? Здається, чи не всі більші осередки об'їхала, котре вже з черги інтерв'ю відбула, а все ж не приймають її. Надмір кандидатів подається, ось що, а лиш одній особі усміхнеться дане місце. На якій власне підставі? Що тому сприяє? Знайомство з членами виборчої комісії, кращі кваліфікації, більший досвід, хто його знає? Колись без досвіду набирали на таку ро-

боту, а тепер перебирають, великий мають вибір серед аплікантів, десяте й соте не таке як треба, кого не захочуть, то й досвід не помсже такому. Та й де ж отой досвід узяти, коли не дадуть нагоди розпочати молодим практику в їхньому званні? От у Орісі вже й якийсь комплекс породжується від останніх неповіджень — стала нервова така, недовірлива й супроти них, змарніла дитина... Терплять з нею й батьки, а що зроблять? Знають добре, що донька їх, здобувши посаду, бездоганно виконувала б свої обов'язки. Якби лиш дали їй змогу! Але ж бо ні, виберуть собі якусь показнішу на вигляд, здебільшого загонисту, самовпевнену, а та ж часто на місці праці заведе, бо не зверхній вид, гнучкість, пустослів'я, а глибші обдарування, дійсна присвята вирішальні у життєвому поступі. Чимало прихованих талантів має їх Оріся, та куди ж комісії здогадуватись про те? Доня ж так скромно веде себе поруч тих визовних, горлатих, наче їй з ними не рівнятись. Подібно ж було з важкими змаганнями Дениса, їхнього безпретенсійного сина, за здобуття становища, на яке стільки метких і пробових молодців кандидувало. Отакий постійний коловорот гадок батьків довкола їхніх примирливих дітей. Отож і боліють за Орісю тепер, а що вже казати про переживання й горе, пов'язані з Катрусєю? Знають же добре вони, як самим важко було знаходити доступ до відповідальнішого звання в цій країні їхнього поселення, а теж, як нелегко доводиться в ньому втримати тут. Більше почуттями, як розмислом, проживали, скоріш простодушністю, як із розрахунку руководяться й досі. А діти ж їхні не інші природніми нахилами, як вони, дарма що й тут уже родились. Такі вони відмінні від довкільного агресивного світу!

Як оце Софія прийнялась за свою недужу доньку, поправляючи її послання, причісуючи її кучері, всіляк виявляючи до неї свою ніжність, Радомир за цей час поглядає збоку на оту тендітну дівчину, на свою до болю милу Катрусю, що звичайно, як та трудолюбна бджілка, сюди й туди вешталась, а тепер до ліжка

прикута. Бачить ураз її знову маленькою дівчинкою, десь у перших роках її безжурного дитинства. Рідніш вона тоді в товаристві своїх звіряток перебувала, аніж між галасливими й непосидючими ровесницями, серед їхнього невпинного репету. Годинами, тихенько, могла вона своїми скромними іграшками займатись, завжди щось цікавого собі придумувати... На все собі раду знаходила, не докучаючи іншим, не домагаючись уваги, все чогось нового від батьків, як то часто з дитворою буває. Така вона завжди самостійна, зарадна, второпна — шукати помочі в когось уважала б карою для себе. Аж ось у таку неміч попала, дитино моя рідна, аби лиш Бог поміг тобі позбутись того лиха! — від глибини серця бажав Радомир своїй доньці повернення здоров'я й життєрадості, в кожную хвилину своїх теперішніх роздумів про неї, побажав їй цього й тепер, прощаючись із нею й відходячи з Софією з лікарні, до чергових відвідин з далекого свого містечка. — Вже недовго й ти будеш на ногах! — Бодрися, не падай духом! — До побачення. Катрусю! — загрівали її.

Довго змагались весняні провісники річного оновлення з туго окопаними заложниками зими, що своїм розвихреним протинаступом, то в'ялим відступом під промінним заливом сонця, не хотіла здаватись, а проте природніх законів нікому не змінити! Таки весна перемогла зимовий застій. На зміну різким коливанням непостійної природи, розгостилась на добре черга тепліших, погожих днів, занесло дужим, завжди вірним у цих просторах південним вітром, прокинувся до буйного життя рослинний світ. Здалось ураз, що й наступила зміна в затяжному доти побуті Прісних, трохи бодріше настало.

Якось повернулась Оріся з одного виїзду до невеликої місцевости Ляфаєт в Колорадо, на виклик тамтешнього персонального відділу соціальної агенції. Вбігла легкою сарною у світлицю, стрінувши батьків піднеслим тоном: — І що думаєте? Колорадська станція Ляфаєт вітає мене із простертими раменами.

Прийняли мене ввічливо, не так як на холодному, скупому сході, розказали про свою суспільну службу між беззасібним населенням, вказали на мої обов'язки — при тому Оріся з виразом зупинилась, заки повела далі — якщо прийму запропоноване мені становище.

— А що ж ти на те? — Прийняла його? — водночас закидали її питаннями Софія й Радомир. — Ото несподіванка, говори ж, як далі пішло? — Маєш посаду?

— Я й не роздумувала, зразу погодилась. Неофіційно, посада вже в мене. Мають ще тільки перевірити мої документи з університету і практики, засягти якоїсь додаткової інформації, чи рекомендації — й передо мною перспекти фахової роботи. Завтра по телефонують до мене й дадуть мені остаточну відповідь. З усього привітного ставлення знаю, що раді мені.

— Ну, слава Богу, що нарешті пощастило тобі — роз'ясніло в Софії обличчя.

— Виглядає, що судилось тобі, доню, починати професійну кар'єру в піонерській оселі, — розважав заохотливо Радомир, гордо вдвляючись у свою гарненьку і струнку Орісю. — А це добрий знак, мати-меш більше свободи, ширший і цікавіший засяг праці, не то незначним коліщатком у бюрократичному оточенні якогось метрополітального осередку.

— І Орісю, — перебила Софія, — ти не так то й далеко будеш від нас, бо що то з пів дня дороги проїзду туди, або й менше, чи не так, Радомире? — Коли той пристав на Софіїне припущення, вона продовжала: — Тож ми зможемо тебе частіш провідувати і ти до нас матимеш нагоду часом переїхатись, от при якось кінці тижня праці могла б навідатись, правда?

Так і не могли сьогодні доволі наговоритись, оживлено перебиваючи одне одному. Вже давно не було такого погідного настрою в родині Прісних, як із надійного приводу нового Орісиного заняття. А донька аж палала від зворушення несподіваного успіху. — Буду я тепер готуватись до переносин — повторяла.

Коли чергового дня наспіло з ляфаетського бюро соціальної опіки сподіване затвердження й визов Орисі на працю, нічого більш не стояло на перешкоді вибратись туди сімейному гуртові в розшуки за григо-жним приміщенням для нової соціальної консультантки. Ота, мало відома, місцевина в підніжжі Скелястих гір не була зовсім чужа Радомирові. Колись, як іще діти малі були, забирав він цілу родину з собою на яких тиждень-два далеко за обрії їхнього степового краєвиду, звичайно зупиняючись хоч декілька дів на привільне гірське таборування. Отак усім була нагода передихнути свіжим гірським повітрям після задущливої пори на розпечених рівнинах цілорічного проживання. Раз були заїхали в середину університетського міста Бовлдер і дуже вподобалось там усім. Сині гірські хребти, наїжені зуби скель Флетайронс, тут же за містом, і вигляди на прогулянки до таємного ледняка Апарагу, що мав постачати студену воду містові, особливо приваблювали дітей, привиклих до одноманітного степового простору. Софію дуже кортіло роздивитись по багатому на всілякі вишукані товари осередку міста. Радомир же доглянув на розмальованих стінних афішах велике оповіщення про літню програму Шекспірівського фестивалю в амфітеатрі відомого на заході країни університету. — Бути тут і не бачити всього того, чим місто багате, було б не абияким занедбанням, — резонувала Софія.

Щоб усіх задовільнити принадами одного з культурніших осередків Колорадського стејту, на те треба було не якогось дня, а то й двох постою, і за тиждень усього тут не переглянути. Табірного шатра ніяк у місті розбивати, виходить, що слід пошукати квартиру для родини на короткий побут. Але ж бо й готелеві оплати в місті тут шалено високі, не на Радомирові спроможності. За ціну одної ночі такого постою в motelі могла б родина цілий тиждень у горах провести. То й почав він розвідувати за дешевішими можливостями для нічлігу й таки знайшов вдатну розв'язку питання, як би тут декілька днів побувати, не витра-

чуючись водночас з усіх своїх скромних заощаджень на вакаційне дозвілля.

Ляфаєт — повідомили його в туристичному бюро — недалеко звідси оселя на схід, якої пів години проїзду, там вам і дуже дешево в motelі обійдеться.

Не довго й нараджувались. Так і вирішили — поїдуть до Ляфаєт зразу — піднятися кімнату на двітри ночі, а тоді назад у Бовлдер, удень бо, кажуть, в Ляфаєт нічого робити, то й дні проводитимуть тут, у поблизькому місті, на звідинах.

Як задумано, так і вчинили тоді. Винайняли дешеве приміщення в невеликому «мобільному» домику на колесах, розглянулись по малому «бродвею» й декількох сліпих вуличках, що виходили у степову цілину, й ось вам увесь Ляфаєт. Тоді ж, цілий Божий день роз'їздив по курортному й університетському осередку Бовлдер, розположеному між подібною університетському місцевістю Форт Колінс на півночі та столичним Денвером на півдні. Находились і наїздили першого дня достоту. Стрімкими склонами й високими полонинами вибирались на щільні обзори замітних своєю формою залізка до гладження трьох скальних урвищ, де далі спинатись дуже небезпечно, там бо й на тих простовисних стінах не один з туристів життям поплатився. Про те й інші особливості довкільного первісного високогірською терену пильно довідувались з дорожнього провідника, який і добре послужив їм у головокружних краєвидних мандрівках. Натомлені здорово, прохолоджувались і вгощались у ідальні унійного будинку в університеті. Радомир проскочив на коротко кинути поглядом на відому в докількі бібліотеку Норліна, а тоді — роз'їзди гуртом по торговельній дільниці, по культурних і розвагових місцях. В одному музеї затамились Прісним значливі слова напису: «Не впізнавши минулого, робитимеш ті ж самі помилки знову». У міському парку провели з годину, прислухаючись до мови акторів мандрівного театру, що ставив просто неба Шекспірову драму «Сон літньої ночі». Згодом, за понукою Со-

фії, зайшли на вечірню до церкви св. Томи Аквінас в оригінальному еспанському стилі, а вже пізнім вечером, за придбані заздалегідь Радомиром квитки, пробули довгі години в амфітеатрі університету, заслухані до ночі у зворушливе, трагічне дійство Шекспірового «Короля Ліра» й його доньок. Хоч і втома після цілоденних переживань і проходів морила та й добре промерзли на нічній виставі, бо ночі в колорадському високогірському кліматі сирі й холодні, все ж таки багатіли враженнями за поворотною їздою в потемках у напрямі своєї ночівлі в уже заснулому Ляфаєті. Без того сприятливого постою не змогли б затриматись тоді на довщі провідини Бовлдеру.

Тепер же, коли знову їхали туди роки згодом, допомагаючи Орісі підшукати якесь гэрне мешкання, згадався Радомирові той давній час. Забрало з сім годин по довженній, розіпнутій між самітними полями й синім, безкраім небом, автостраді, якій, здавалось, і кінця не буде. Гаразд, що ще таки за дня осягнули високопільну мету в Ляфаєті і зразу ж метнулись по його заметених вітром вулицях за домівкою для доньки. До того часу вона й місця не могла знайти собі в авті під час утомливої подорожі в передчасно нагрітій день, млоїло її від довгої їзди та нервового настрою, визваного думками про невідоме майбутнє на новому місці, наче очманіла в дорозі... Зате тепер з усією енергією забралась до телефонних викликів на адреси деяких проспективних мешкань на своєму, роздобутому в агенції, списку. За зголошенням Орісиних відвідин у декількох господарів живо пішли й самі оглядини. От приличні квартири в одному кондомініумі, але страх яка дорожнеча! То знову дешевизна інших пропонованих їй, але ж такі уже запущені, або ж на доступному всім запорошеному майдані. Нарешті, піднайшли, але дещо на узбіччі, приклонений до залісеного просмику, домок з відкритим видом на далекі обрії. При доступній ціні й чепурному загальному вдержанні, він і здався Орісі найдогіднішим об'єктом її розшуків. — Тут буде й мое тимчасове приміщення — вирішила.

Поладнавши формальності, вплативши завдаток, повернулись Прісні до свого найждженого воза й пустились у довгу поворотну дорогу. За тиждень приїдуть сюди з усім рухомим добром Орисі й залишать її тут уже на довше — звикати до свого, з не абияким трудом придбаного, становища.

Упродовж усього тижня до Орисиних переносин ні день не пройшов без метушні довкола переїзних готувань — гуртом складали речі її виряду, докуповували дещо потрібне з меблів, бо там же порожні стіни, переносили все наготоване з одного місця на інше, наприкінці ж замовили вантажне авто й Радомир, з допомогою покликаного з бюро праці студента, все це знадіб'я Орисі, включно з її писальною машинкою, телевізором, книжковими шафками й колесом — вона ж бо завзята наколесниця, — перенесли на грузовик, виповнивши його по береги. Таку ж допомогу платного добровільця в розвантаженні на місці, в Ляфаєті, сподівався роздобути для себе Радомир в тамтешньому уряді праці, бо ж самому ніяк упоратися з холодильником, важчими меблями, ліжком з матрацами, дебелими скринями з книжками.

Таки прийшов той вирішальний для Орисі і прикрий для батьків день... Валка у три вози, переїхавши половину степового, а тоді й підгірного степів, доїхала без більших перебоїв до порогів Орисиного ляфаєтського житла. — Як же ж тобі тут буде, доню? Дав би то Бог здорове проживання! — На все тобі добре, дорога дитино — хвилювались і благословили Орисю подумки батьки. Ще б тільки розвантажитись і справу буде доведено до щасливого кінця. На своїх м'язнях і плечах відчув Радомир напруженість цієї зусильної роботи й довготу нагрітого південним сонцем дня. Не легше було й його жіноцтву.

Гіркота клалась тупим гнітом на серці Радомира, дусив у хвилюванні кашель Софію, коли нарешті, впровадивши на новосілля з усіми її статками засмучену Орисю, прощали свою наймолодшу дитину на довге, довге «до побачення».

— Дзвони до нас частіш, доню. Гляди, донеси нам, коли матимеш у чомусь потребу, — горнули її на прощання, а Радомир втиснув їй у руку зелений банкнот. — Це тобі на всіляку потребу.

Отак виплигнули з родинного гнізда усі вже їхні діти, а батьки лиш ковтали сльози, адже в безпорадді, одне по одному, віддали їх ненаситній чужині.

Розділ 5

Весна в цьому підсонні несподівано, ще до відлиги, шумливо зриває і так же нездогадно, погостювавши грайливо на привіллі, з місяць порадувавши людство юно-соняшною посмішкою, порозкидавши скрізь у довкілля рясне квіття, проллється заливними хвилями й залишить за собою свою статечнішу сестрицю — літо. Довго виглядана, стократ бажана. химерна весняна пустунка забереться геть відсіль у незвісне, зате її розважлива намісниця, літня володарка, не скоро залишить своїх підданих, усе зігриває й позолочує терени свого володіння, не випустить їх зі своїх дужих обіймів аж до пізньої прив'ялої осені.

Так і почергувались хутко весняні дні в родині Прісних — батькам проходили безслідно за всячиною повинностей, син Денис шукав розваги після однамітних затяжних занять у роз'їздах по історичних заповідниках із часів революції та громадянської війни, старша донька Катруся борсалась проти течії у своїх реабілітаційних змаганнях, а молодша Оріся пильно вивчала зміст соціальної опіки й дошукувалась тайників успіху у своєму теперішньому званні.

У Софіїному здоров'ї виявлявся в останніх тижнях замітний поступ, не докучали їй уже болі в легенях, серце більш рівномірно працювало, покращало з тисненням крові, впала температура. Вперш від довшого часу починала вона забувати про свої численні

недомагання. «Якби тільки Катрусі повернулася спроможність ходити!» — це було найбільшим її й Радомировим бажанням під сучасну пору. Йому щось не везло після переведення Орисі на нове місце замешкання, якесь фізичне отяжіння й духовий гніт не покидали його, хоч намагався не давати по собі знати про те. Тут і там давило Радомира у грудях, відчував наче натиски й болі в боці.

— Ех, чи не подвигався ти при тому перенесуванні Орисиних речей? — вивідувала в нього Софія, коли часом перекошилось його обличчя судорогою від болючого приступу. — А не казала я залишити це двигання вантажникам?

— Та де б там від такого подвигатись? Підносив же й не такі вантажі, — відборонювався він, ладен затушкувати свої неполадки, проте Софія не здавалась. — Та ж ти вже не молодий; що колись було легко, тепер не під силу. Оті твої дивні болі — не переливки. Тобі б мерщій за порадою до лікаря піти! Тут немає жартів, а то до гіршого може дійти, — настоювала вона. Трохи непокоїло й його оце й те з організмом в останніх часах, але що тут діяти? Природа має свої закони, прислухайся до них.

— Та чого б так поспішати? — відрубав жінці. — Пройде воно, як і іншим разом. Треба сповільнити ритм праці і все буде знову гаразд. Почекаю ще з кілька днів, якщо за той час поправи не буде, отоді щойно хай і за лікарською допомогою звертатися б. Скажу їм точно, що в мене болить, тоді й вони знатимуть, а покищо я й сам не певен, що зі мною не в лад.

— Щоб тільки зволіканням сам собі шкоди не заподіав, — докинула Софія й вийшла надвір попрацювати над своїми квітами навгороді. Радомир натомість засів за своєю писальною машинкою, бо ж уже велика пора відповісти на листи від установ і приятелів з різних сторін цього й інших континентів. А їх же назбиралось уже ціла в'язка. З немоги бувати тут і там між людьми на місцях їхніх постойв, ладнано свої взаємні задуми й дії поштовим, а то зрідка й те-

лефонічним шляхом. Багато чого доводилось Радомирові здійснити таким способом: дописувати до своєї преси, готувати якусь розвідку для наукових чи суспільних доповідних засідань, у яких здебільш не приймав особистої участі, часто висилаючи свою дослідну роботу для прочитання й обговорення членам даного симпозіуму. Звертались до нього листовно й управи інших комітетів та організацій за всілякою актуальною допомогою, найчастіш за фінансовою. Радомир готов був на кожну можливу співпрацю, крім фінансової, бо з отими грішми було скупо в нього.

— Тут, панове, — з'ясовував він людям, — не спроможен допомогти вам, оскільки постійні дбання про пекучі потреби родини, дітей на студіях, і моя виключна відповідальність за те все, не залишають мені іншого вибору. Чим можу, послужу, хоч і інші турботи на голові, а де вже немога, то й годі.

Чи приймали його адресати це до відома й погоджувалися з цим, чи ні, важко сказати, проте ж незмінно звертались до нього за дальшою співпрацею й фінансовими датками. «Кожен дій у громаді на своєму місці — міркував собі Радомир. — Де твоя сила, там і проявляй її. Не відмовляй трудів, коли вони для загального добра, але й, де треба, постав справу руба — нехай люди розуміють, де межі твоїх спроможностей і не затаюй, які твої потреби і сподівання від співробітників» — повторяв подумки Радомир, бо тут і була ціла заковика. Звичайно, його ж потребами — громадською допомогою у якійсь більший його публікації, чи в підтримці особистої ініціативної дії в користь рідної спільноти на місцевому чужинецькому терені, мало хто з його земляків взаємного зв'язку цікавився, глухе вухо було в них на такі замисли, зате від їхніх конверток за постійними фінансовими внесками й від налягань сповняти їхні замисли важко було Радомирові відмахнутись. «А чому ж ви, добрі люди, без гроша нічого не вдієте? І чому стільки фірмуєте себе, збираєте на свої пляни гроші, а призбиравши, часто й не здійснюєте своїх зобов'язань супро-

ти громади? Та й навіщо вам стільки розголосу про свої діла й передбачені з них успіхи? Робіть добре діло тихо, а корисний для громади вислід вашої роботи буде вам достатньою нагородою», — з доганою дивився на голосні поступки й малі висліди великого шуму довкола них у деяких своїх земляків і їхніх товариствах. «Коли займаєтесь гідною справою, беріть собі за приклад евангельську науку — роби так, аби ліва рука не знала того, що робить права». На тому й заключав Радомир звичайно свої роздумування на тему громадських чеснот — тих дійсних, безкорисливих, і пустопорожніх, нашумілих позою й честолюбством.

Але не над суспільними недугами саме замислився Радомир, коли перегортав сувій листування, що чекало на його відповідь. Щось його особливо тепер знепокоїло, як погляд його затримався на сірій, невибагливій коверті зі спільної країни післявоєнного побуту великої його народної спільноти, з заморської Баварії. Там десь і досі нидіє його друг юности, занедбаний усіми, забутий. А колись не вагався й життям жертвувати для свого народу.

Знав його Радомир ще з середньої школи свого старинного, незабутнього міста. Про Бодя Даревича говорили вчителі явно, що він особливий учень — дуже здібний і пильний, а одне не завжди ходить упарі з другим. Був він першуном у своїй класі, за що трохи й недолюблювали його однокласники так буває з тими, хто вирізняється. Таки найшли в нього догану з досади, що він перед у навчальних поступках, завжди тримаючись осторонь в'д інших. — Та ж це отакий собі мамин синок — обзивали його, насміхаючись. Даревич бо завжди причесаний, чепурно зодягнений, чистенький, така ж і його новіська течка з книжками в руках, розміряна, спокійна хода, кругом не такий, як дехто з кошлатих, розпанаханих шкільних його товаришів, що все кудись наоспіх пруться, гукаючи, поштовхуючись, із позакидуваними в торбині книжками, вимахуючи ними, наче батогом. На Радомира ро-

бив Даревич незвичайне враження своєю доладною поведінкою й гарною, трохи ніжною, поставою. Хоч і приглядався Радомир новим учням у школі, Даревича ще не встиг пізнати, знав тільки про нього, що добре вчився й належав до класи нижчої на один рік від Радомирової. Часто обидва зустрічались у шкільному будинку, або ж на майдані побіч. На вимінному погляді й поздоровленні кінчалось між ними. «Виглядає на порядного хлопця, тільки не пристає з іншими, мабуть, несміливий», — зазначив Радомир, а раз вирішив обміняти декількома словами з оцим мало приступним юнаком. Перехопивши його в перерві між годинами навчання, отак просто почав розмову з за-скоченим Даревичем:

— Ти, бува, не одинак у своїх батьків?

— Ні, маю ще молодшого від себе брата.

— О, тоді тобі краще, як мені з сестрою. Можете разом заграти в копаного м'яча, подужатись, чи пуститись у перегони...

— Я тим усім не займаюсь, мало часу за наукою — і, після хвилини вагання — я при вільній нагоді трохи читаю, граю в шахи.

— Так от ти який! Справжній школяр. Що ж, добре використовуєш свій час, а все ж дещо дозвілля на природі не завадить нікому, навпаки, розвине твої легені. Що б ти на те сказав, коли б так ми завтра вибрались удвох на змагання копаного м'яча нашої передової дружини? З десять кілометрів отакого проходу туди й назад добре зробить для нашої фізичної заправи. Та ще пройдемо зеленим міським парком, подихаємо свіжим повітрям, погаторимо й надивимось на гру наших славних копунів, словом, зазнаємо здорової розваги. Треба й тобі хоч раз у тижні відпочинути від умових занять і своїх нерозлучних книжок. Згідний на те?

Якусь хвилину помовчавши в надумі, Даревич ураз заявив:

— Але я міг би тільки пополудні з тобою піти,

бо передше піду з батьками «на дванадцятку», а щойно по Богослужбі й обіді зможу звільнитись.

— Так буде й гаразд, змагання ж бо аж у третій годині, а до того ще доволі часу буде... Кажеш, підете до церкви «на дванадцятку». Адже ти вже й ранком будеш на шкільній церковній відправі.

— Так, але треба буде потім з батьками ще раз піти, бо вони якраз приїхали до мене в відвідини, разом і відсвяткуємо цю подію. Тобі певно невідомо, що я проживаю «на станції».

— Ах так? Я дійсно цього не знав. Може б тоді тобі годилося з батьками весь день пробути? Ви ж себе не часто бачите.

— Це не конечне. Вони, все одно, підуть своїх приятелів провідувати. Аж до самого вечора не буде їх у мене дома. Щойно тоді підемо знову разом на вечірню.

У Радомира склалось міцне враження, що Даревичі — дуже релігійна родина, коли двічі в один день на Богослужбу підуть. Це припущення так і підтвердилось у нього під час усієї майбутньої приязні з Бодьком.

— Як так, то добре, — заговорив він знову.

— Якщо будеш вільний, скажімо, на другу годину, то може б ми зійшлись тоді під нашою школою, а звідтіль помандрували «на меч»? За три чверті години ми будемо на місці, саме впору придбати квитки. Матимеш п'ять шісток на вступ?

Даревич притакнув, на все охоче приставши.

Отак і почалась їхня юнацька дружба, що перетривала довгий довоєнний час і багато років згодом.

«Ех, Бодьку, Бодьку, хто б це коли подумав, що така недоля на тебе впаде», — важко задумався над листом свого далекого друга Радомир, заки ще мав його відкрити. Оті й листи часто тепер приходять до нього, раніш ні одного місяця не пропустив Даревич, аби не написати йому, а ось і частіш, бувають і два листи в одному місяці. Він же й чи не найвірніший співбесідник Радомира в листуванні. Проте мало втіхи

з тієї хаотичної писанини колись бистроумної молодой людини, що обертається постійно довкола хибної осі — декількох фіктивних ідей Даревича, що опанували його повністю, вчинили безвільною жертвою обставин. Насправді Даревич терпить на психічні комплекси, що витворились у нього після довгого карного побуту в нацистському кацеті за останні роки минулої світової війни. Отак, кількадесят років уже перебуває він сливе невилічальним пацієнтом в одній з баварських лікарень для умово хворих. Міг би ще вийти звідтіля і почати самостійне існування, але, як писав йому раниш, і сам не хоче, бо, мовляв, не дасть собі більше ради, відвик від позашпитального світу.

«Бодьку! — постійно взиває його в кожному листі Радомир, — візьмися в руки, не здавайсь, зачерпни знов довір'я до себе, здобудься на колишню міцну волю твою! Усвідом, що від тебе одного, а ні від кого іншого, твоя доля залежить, ти її далі зможеш кувати, коли тільки захочеш. Ти ж далі отримуватимеш соціяльну підмогу, зможеш стати на власних ногах, допоможу й я тобі. Доки ти здібний думати, доти маеш вибір — жити в заперті, де тебе неволять до всіякої панщини і збавляють тебе людської гідности, чи стати знову повноцінною людиною. Відважся на рішення — почну наново своє життя! І почнеш, коли звільнишся. Тож не давай собою правити, як та безумна тварина. Оновись, Бодьку, забажай бути ще раз підметом в житті, а не пасивною речовиною. Твій ум ще й досі активний, тож і життя твоє не пропаще. Зможеш бути ще корисним членом своєї спільноти».

Проте нічого не помагає. Даревич, ще й далі не абиякий діалектик у своїй аргументації, на всі Радомирові спроби підняти його дух до вищих площин, повернути його увагу до рідного народного запілля, сто-крат повторяє свої фіктивні ідеї, ввімкнуті в нові переконання — в відповідь.

— Твій народ, Радомире, вже давно не мій. Мій народ той, що мене годує й утримує. Його доля — моя доля, його Церква — моя, навіть його письмо — теж

моє. Решта мого життя й моя льяльність без решти йому належать. Не лиш тому, що він опікується мною під час моєї незарадности, а ще й завдяки своєму покликанню до великих діл у світі. Твій народ, як і ти, безрідний ізгою й перекотиполо, Прісний, належить до тих, що завжди тратять в історії, мій же, навіть коли і програв раз, далі здобуває й виходить насамперед. Я є з тими, що виграють, а не постійно програють.

Спочатку старався Радомир вжити весь свій вплив, щоб вивести Даревича з його заблудження, визваного особистою й національною катастрофою, скинути з його очей полуду присуджености одних до панівности, а інших до животіння та стану підкорених. «Не падай духом від власної немочі, Бодьку, вона може бути основою до майбутнього вrostання в силу. Іншим дано все й їм нашого змагання не потрібно, ми ж мусимо виборювати собі все й тим величніший буде наш кінцевий успіх. А зрештою, Бодьку, тут вибору немає й не може бути — ким хто вродився, таким і бути йому до кінця! Що тобі з того, що назовні пристосуються до чужого світу — душа твоя не зможе того вчинити, попаде в іще гірший полон, як отой фізичний досі, у твоїй лікарні. А власну душу втратиш — усе втратиш!»

Але Даревич не хотів дати себе переконати. З його колишнього душевного болю й фізичної муки підпільника, позбавленого волі й залишеного на свавілля міцних із-за безсилля його організаційної клітини, зродилось недовір'я до власних сил, гіркість до всього рідного, й він його відштовхнув, а чуже в непроникливому оточенні місцевої клітини прийняв за своє. Всі його дотогочасні уявлення про своє місце у світі, свою народну приналежність, підлягли радикальній зміні, Даревич не той став.

— Як же ж тебе лікувати тепер, занапашений Бодьку, від твоєї, заплутаної в чужих тенетах, свідомости? Не завернути ж ходи злощасних подій, що одна по одній зринули ненадійно на твою голову, при-

голомшивши тебе, зранивши тебе, мрійливого й не загартованого до твердої боротьби юнака, роздавивши твою багату й чутливу особовість. Ще добре не втягнули тебе в підпільну мережу дії, а вже поставили на відповідальному становищі, з завданням повести нашу молодь у робітничих таборах Придунайщини, включити її в політичну роботу. Добре ти виконував свої обов'язки, хоч і занедбав свої студії з посвяти до даного тобі завдання. Тоді я й не здогадувався, що в постаті незамітного юнака й допитливого студійця скривається перед світом бойовик з таким небезпечним запіллям. Про те ти й ні словом передо мною не прозрадився, дарма що я був одним з найближчих твоїх друзів. Добре ти затамив речення свого підпільного кодексу чести — про справу не говори з ким можна, а з ким треба! Тоді, видно, до мене потреби ти не мав. А все ж одного пізнього вечора прибув ти, схвильований, до моєї тісної студентської квартири, нервовий, змішаний. Зразу сприйняв я, що щось поганого мусіло трапитись біля тебе. Досі ми спокійно розважали на різні теми положення Краю й постійного наближення воєнних фронтів, бувало, що й неначасними темами займались. бродячи вулицями столичного міста чужини. А втім, ні разу ти не розкрив себе, тільки так вдумливо заглядали твої великі очі в мою душу...

— Радомире! — заговорив ти в ту критичну хвилину в поспіху, — мені тепер ніколи, тим то й не розпитуй, що й як? От тобі деякі писемні інформації, збережи їх, аби в непокликані руки не дістались. Коли ж мене завтра не побачив би в нашій харчівні, подай зразу звістку старості нашого освітнього гурта, Климові Верешкові. Тоді від нього ще дещо довідаєшся, а покищо тобі нічого сказати більш не можу. Тепер же прощай, бо в мене тьма справ на голові. Отут іще для тебе декілька хлібних карток, вони мені зайві, а тобі можуть придатись. — На тому й Даревич залишив спантеличеного Радомира, що в дану хвилину ніяк не міг збагнути, що власне зайшло.

Чергового дня Даревич, як і передбачав, не виявився між відвідувачами студентської ідальні й Радомир зголосив, кому було треба, про доручення його, при тому й довідавшись, що Даревич пробував відповідалною особою на гарячому пості. Викрили його слід і пірвали у свої каземати.

А там пішли й далші арештування влади між заляканим студенством, що стало виминати свої рідні домівки й розбігатись по всіх сторонах Райху. Про Даревича ні слуху, ні духу, нічого не дали вивідування Радомира, пропав, наче крізь землю провалився. — Як би то він одиниця, а то ж сотні таких як він — освідомляли його з різних боків люди куди б Радомир тільки не звернувся за порадою. Ось яка доля стрінула ніжного юнака в школі, Даревича, що дозрів у молододу людину з суспільним інстинктом, поступив у військові ряди на службі батьківщини, аби згодом проміняти одну зброю на іншу, ще небезпечнішу — підпільного керівника з полем дії в самій левиній пащі. «Де ж тебе тепер шукати, необачний друже?» — довго морив собі голову Радомир, але за тієї жажливої хуртечі останніх судорогів військової машини й її заправників — брунатної влади насилля, ради не знаходив. Отак і загубився його друг юности в безвістях. Аж ось, несподівано, побачив його раз, уже по війні, а краще сказати — тінь його, фізично знеможеного, духово вичерпаного, захитаного, недалеко студентського дому, на одній з рухливих вулиць баварської метрополії. «Він, чи не він?» — з непевністю придивлявся до високого, худого парубка в військової шинелі Радомир. Проте свого Даревича впізнав би й у куди більш зміненій подобі.

— Ти звідкіля тут узявся? — припав до нього, схопивши у свої рамена. Почув лиш одне несамовите слово в відповідь:

— З кацету.

«Пекло там мусів бачити, це ясне», — заключив тоді Радомир. Та й воно ще й досі переслідує нещасного Даревича.

«Ех, Бодьку, безталанний друже, чого б я не зробив, аби повернути тобі віру й надію нашого спільного, окриленого юного віку! — й Радомир н'мо тиснув у долоні листа, зволікаючи з його розпечатанням. Чому? Щоб зайвий, черговий раз не розчаруватись незадовільною відповіддю? Ще раз зазнати болючого враження від голосу резигнації з боку друга, що у своєму, здавалося б, безвихідному положенні вже не прислухався до Радомирових порад, більш не відборонувався від його закидів, а просто глумитись над ним почав. — Бездарний увесь ваш провід, Прісний, недотепою й ти вдався із своїм невдачним народом; як самодури, в роді Дон Кіхота, проти вітряків воюєте.

Годі було Радомирові забути Даревичевої злости й насміху з останнього його листа, а втім знав, що це прояви нездорової людини, пораженої допустом долі. Що ж йому тепер на таке призирство, справжнє, чи симульоване, відказувати, коли той уже доброї волі самому допомогти собі позбувся? І чи щонебудь допоможе тому, хто відмовляється від дружньої помічі?

Рішившись забрати становище до листа розгубленого друга згодом, Радомир почав перегортати листування інших. Ось на листі ділового вигляду фірма відомого комітету культурних справ — це певно одне з багатьох звернень до нього, що вимагають безпосереднього відзиву. Розірвав конверту Радомир, миттю пробіг очима короткий зміст послання й задумався. Хочуть його приявнити на черговій міжстейтовій конференції. Далеченько звідси, а про якесь покриття коштів дороги лиш невиразний натяк, мовляв, старатимуться влегшити на місці проблему витрат. Дивна мова. А проте зацікавила Радомира запропонована йому тема доповіді — це ж бо в його улюбленій ділянці історіософічних дослідів. Трудно вийти на публічне форум з такою складною тематикою, вона бо, начебто, тільки для спеціалістів вузького засягу. Тож і довго перележує вже машинопис його опрацьованого матеріалу в Радомировому розрослому архіві, аж сь трапляється нагода проявити його погляди ширшим

суспільним колам. І провідати хоч один-два осередки рідних скупчень, а він же тут сливе герметично від них відгороджений. Може й поталанить нав'язати особисті зносини, якщо й не для себе, то заради дітей, вони ж тут зовсім загублені в чужій чужениці. Цей мотив і перерішив усі вагання — їхати йому чи ні на заповіджений у короткому часі симпозіум.

Без проволоки й повідомив Софію про пильну справу і що йому треба мерщій готуватись до далекої поїздки, бо це тобі не літаком, а своїм же, дешевим, автом, що забере дні неспинного подорожування.

— Та ж ти не дуже в силах. А що, коли яка біда нападе в дорозі та й лікарні поблизу не буде? Ти й так хромаєш, нівроку, а що тоді діятимеш? — заперечливо, як можна було сподіватись за таких умов, поставилась до його новини дружина.

Та Радомир звик уже до Софіїних негативних відрухів на його, чудні для неї, задуми, то й не дуже переймався її несхвальною поставою. Важне тут, що є потреба на його далекосяжну тему, та що в нього ще залишилось у кишені кількадесят доларів — передасть дещо з того Софії та й стане йому на дорогу, його ж витрати на подорож автом незначні, бо в ньому й переночувати в потребі можна. Значить, пора вибиратись.

— А побуду між своїми, то, хто зна, може й познайомлюся з гарними родинами, де й були б надійні молодці для товариства нашим донькам, — пробував Радомир пожартувати. а чи, бува, дотепом не приверне кращий настрій Софії? — Та вона на нічого не зважала, далі хмурилась.

Радо б узяв дружину, а то хоч одну з доньок, зі собою, як це колись у їхній сім'ї водилось. Під час вакацій об'їздили чи не всю простору країну, від Лос Анхелес на заході до Вашингтону на сході, від гір Адірондак на півночі, до устя ріки Міссісіпі в Новому Орлеані, на півдні. На оцих проїздах і вирости діти, постарілись батьки. Давно вже не їздили разом, та й тепер, на жаль, не було це можливо. Донька, саме

принята на працю, не змогла б звільнитися при такому приспішеному реченці потреби виїзду, про синів в його віддаленні над Атлантійським океаном і мови бути не може, а Софії куди вже до піонерського способу подорожування! Коли востаннє, ще з недорослими дітьми, мандрували в гарячу літню пору довгими шляхами, колючучи від старинних індіанських осель біля Санта Фе до еспанських поселень в Сан Дієго, далі — гористими теренами здовж Сніжних гір, через Йосемітський парк на схід до континентального переділу, ото тоді й Софія зареклась на все життя ще колись запускатись у таку головокружну подорож, як згодом дорікала Радомирові, а йому б отак і без кінця мандрувати! Тепер, щоправда, не буде нагоди з'їжджати долини й гори вширїнь, щодобірнішими краєвидами гірських ланцюгів, Великого Кенйону. Каліфорнії, Невади, Вайомінгу і Скелястих гір, а все щолиш польовими просторами, туди на північ, геть через усю Небраску, обидві Дакоти й аж за Монтану, до заобрійної Канади, яких три дні безперервної дороги, з невитідними ночівлями в авті. Як же Софію запрошувати на такий кострубатий чумацький шлях?! Особливо ж тепер, коли вона ще не прийшла до сил після недуги...

Не зумівши переконати Радомира, щоб він закинув думку вовтузитись по тих «циганських вивертах і перебоях», як вона це звала, абож принаймні взяти позичку в банку й полетіти туди літаком, Софія махнула на того одержимого й непосидючого і здала його на Божу ласку, тільки вимагаючи в нього звідомляти її з постоїв своїх «піонерських уходів».

— Їдь уже, їдь, коли так дуже кортить, ще лиш один зайвий раз розчаруєшся побутом серед своїх. Я, все одно, спинити тебе не зможу, коли ти що задумав, в лад воно чи не в лад. Тільки ж не дури себе марними надіями, — напучувала його Софія. — Чими ж і раніш не пробували зійтися зі своїми, нав'язати тепліші зносини? І що з того? Не тямиш, як то колись на перелюдненому сході, серед великих скупчень

нашої спільноти, випитували нас у громаді, скільки маємо грошей у банку, де живемо, яким авто їздимо, а особливо ж — який посаг отримують наші дівчата? Аж гидко слухати стало. Та це ж уже не свої люди, а якісь потурчені, зовсім відчужені від рідних звичаїв. Їм аби тільки, і то обов'язково, люксове житло з декількома купальнями, найновіший модель авто, коштовні наряди, дорогі випивки й вишукана їжа, може ще якісь екзотичні вакації на Гаваях — це й усе, що тих доробкевичів цікавить. За придбані заробітки всіх членів родини упродовж довгих років доробилися справді великого майна та й те уважають за найвищу вартість життя. Як же тут заводити дружбу з тими примітивними духово півлюдьми? Щонайгірше від довкільної чужини — отой низький вуличний смак, беззастережно у своєму незнанні прийняли, та те найцінніших вартостей чужої культури й досі не засвоїли, бо полуда мамони засліпила очі. Та ж вони вже не земляки нам, а якийсь чортополох по занепаних поселеннях серед насилля панівного Вавилону. Отакий гібрид між своєю рідною й чужою породою належить, мабуть, до найгіршого людського ґатунку.

— Та ж не всі вони такі, — пробував Софію вговорити Радомир. — Є й культурні люди по наших громадських осередках, мають свої рідні установи, виховують у молодіжних організаціях дітей на чесних громадян, вірних своєму народові. Велика шкода, що, заради хліба насущного, мусіли ми залишити свої осередки. Може б тоді наші діти отак і не пропадали між чужинцями. До своїх не знайшли шляху, та й чуже їм важко прийняти, просто на роздоріжжі опинились. І як тут зарадити? А може б іще таки повернутись туди, скріпити наші ряди, поки не пізно, забирався Софії втовкмачити й самого переконати себе Радомир, але вона знала своє, ще більші закиди посипались.

-- Не прийняли вони тебе тоді, бо ти був проти їхньої партійщини, не приймуть і тепер. Жили ми в біді й ніхто пальцем не кивнув, аби чимнебудь допомогти, якусь відповіднішу, нефабричну роботу за-

пропонувати, а були ж у них такі місця, що їх своїм, хоч і нефаховим, людям давали, тебе ж у громад. її не завважуючи. Що це за нова порода холодних, безсердечних людей тут на еміграції витворилась! На батьківщині інший народ, як тут, не такий вирахований, щиріший, щедріший, дарма що не багато й сам має. Ні, ні, що не говори, це вже не свої люди. Та ж бували ми й по інших скупченнях нашого роду, шукаючи, де б зачепитись за свій рідний корінь. І всюди те саме — добре, що чого гіршого не досвідчили між отим нечулим плем'ям, їхня ж бо молодь, як і багато з місцевої, на ковзку дорогу сходить, нечистими справами, а то й розпустою займається, наркотиками торгує й затуманює свій ум, дехто з розбою жити пробує, а то й глузд життя тратить, бува, себе самих і своїх близьких зі світу зганяють, що ж це за люди і світ такий настав?! І шукай по таких осередках рідного захисту для дітей. Це ж тобі вже не батьківщина, з давнішими, випробуваними, здоровими звичаями, незапсутими грішним світом вартостями. Тут же скрізь оте хаотичне животіння, опинились у якомусь гігантському котлі вимішаного людства з одностайним, пустим стилем життя, перемішаними якостями, що вже й самі не знаємо — добрі вони чи лихі, серед отого нерозбірливого галасу розумного суспільного голосу не вчути... Чужі панують, а наші, німечні, по-такують.

— Софіє, з таким песимізмом далеко не заїдемо, піднеси чоло, побачиш більше світла в нашій громаді, там ще не все пропало... Як були б у краю, певно інакше б жили, як тут, де оті жахливі «мідії»-розсадники суспільних пошестей, надають тону всім клітинам громадського життя, кожному їхньому »обивателю», від малого до великого, свого власного хову до чужого, що тут, у цьому красому людському зборищі, найшлись. Якась прихована в надрах країни пекельна сила, видно, сприяє тому злісному процесові розкладної дії в суспільстві. Бореться з цим заразливим мором і церква, і уряд, і традиційні громадські установи,

хоч та нищівна хвиля така насильна і всевладна, що й туди, в саме ядро громади проникає, спустошення робить. Просякає та нечисть і в наш громадський ґрунт, бо він не переділений від решти якоюсь непрохідною стіною, а є, з вини обставин, частиною цілості. За таких невідрадних умов, і нашу, тут народжену молодь, годі надто суворо осуджувати, вона ж бо кращого не знає, іншого світу думки й дії не пережила, а живе й діє в цьому ж кліматі, вдихає цю ж занечищену атмосферу. Тепер же, коли до того ж іще й економічна криза підриває суспільні основи, а безробіття кидає людей — старших і молодих без розбору, в обійми нужди, повсякденних потреб, фізичних і духових нездужань, невідомих досі недостатків, то й не диво, що розгублений люд судорожно хапається кожної нагоди пережити, як той потопельник — за соломинку, шукаючи виходу з безнадійного положення. А ми ж опинились у самій середині того несамовитого крутежу, тож і треба нам усіх сил докласти, щоб себе самих спасти та своїх найближчих порятувати.

— Непоправний ти мрійник, Радомире. Таки шукаєш своєї засвітньої бази в цьому довкільному трясовинні. Пробі, не знайдеш. Виправдуєш тих, що вже запродались чужині, пішли за водою, розплились у ній. Того не хочеш признати, що той і інший землячок наш самовільно пристосувались до течії. Це бо не якась суспільна криза зробила їх такими, які вони тепер — бачу в тому й низьку жадобу наживи, утвердження свого гіршого «я». Пошукати б тут, серед чужих, чи наших пристосованців — людей з чистим характером, безкорисливих, простодушних, що не приховують своїх себелюбних намірів. Всі вони, свої й чужі, в погоні за достатками на Новій Землі споріднилились, у цьому одному й однаковісінськими стали. І де тут, у широкому світі, Божої людини шукати? Пустка та й тільки. Хіба ще на далеких землях батьківщини, серед нашого, загнаного в неволю, народу збереглись якісь людяні, гарні, щирі душі, з відкритим, щедрим серцем. Тут, у холодному, байдужому до

Божих створинь, макрокозмї, тієї природної, Богом даної краси вже не перестрінути! — й Софія, мало що не розжалобившись, замовкла. Мовчав і Радомир, тільки зідхнувши та пригорнувши Софію до себе.

— І там її загнали в полон отарного животїння, — стиха додав, — може й твоя правда, моя ти віща ластївко, щодо нашої лихої дійсности. Проте ж, доки нашого життя — шукаймо доріг до кращого, змагаймо до світлішої мети.

На тому й кінчати б думав оцю розмову, але Софія запручалась у його обіймах і зраненою чайкою заголосила:

— І коли ж то Бог змилюється над нами, закиданими в безвісті, коли кращою долею нас і наш знедолений народ наділить? — Тут і втихнула, знеможена, та щось ураз собі знову пригадала й міцно обхопила Радомирові долоні. — А ти ж уважай, як їхатимеш, це ж такі неозорі простори звідси, немов кудиись на другий континент. Боже Ти мій, така непевність на тих шляхах, така невигода, дні дороги, ні доброї ночївлі, ні пристановиська... Тільки гляди, щоб поночі не подорожував! І все це можна б оминати, але ні — тобі між людей, промовляти забаглось, абож, як тому зеленому юнакові, мандрівонька запахла...

Коли ж Радомир не обзивався, переконавшись, що нічого вже не змінить його постанови, Софія тихесенько мовила:

— Що ж, їдь, і Бог з тобою.

Чи була велика охота в нього говорити до громади й чи захотїлось йому мандрувати в теперішній побутовій тіснотї, коли так тяжїло на серці в батька, без дітей біля себе, з похмареними надїями довкола немїчної Катрусі, Радомир волїв над тим не задумуватись. Одне знав — треба діяти, твердо дивитись в обличчя життю. Дорога довга, правда, так і краще — скине на крила вітрів свій біль і невтишне горе. А до земляків таки шлях прокладе!

Розділ 6

Під час того, як Софія в городі грядки скопувала, підливала забруньчені кущі бузка, дбайливо відтинала просохлі, стверділі торішні галузки троянд, з їх погрозлигим терням, якого треба було берегтись, а то немилосерно вжалить, а при всьому тому й мережала свої невгомонні молитви за благодаттю для цілої сім'ї, особливо ж для Катрусі в її нездужанні, Радомир відбив уже десятки миль від своїх відосередніх західних причалів, що стали йому, дружині й їхнім дітям за другу батьківщину. — «Далеко за шелом'яним еси» — промкнув у гадках рядок з епічної «Піснї про Ігорів похід», коли залишав один випнутий холм за одним серед хвилястого моря довкільної степової стихії, на отому битому шляху, що вужем повзав перед ним кудись у невідоме, аби тільки вперед, на північ. Такої самоти поснулих піль і розіп'ятого в безконечне шатра неба над несхопливим простором сухого, настоящего в земних подихах, повітря, він ніколи так виразно, запам'ятно не відчував, як у цю ранню пору року, ще до сходу сонця. Ні хутора чи хатини по дорозі, ні душі, ні якоїсь хоч би тварини вдовкіль, куди б око не сягнуло... Все один степ і степ, місцями дещо під гору наклонившись, то знову злегка вниз опадаючи, отак і триває він у неозорому, вічна-віч незбагненній вічності. Від тієї самотності природи аж гірка туга рвонула Радомира за серце. Така ж осиротіла й людина, сама як палець, у цій безвимірній космічній вселенні. Ні при чому тут густина населення, велелюдні майдани світу, розчленування народів по всіх континентах, усенаєвність людства скрізь по цілій землі — ніяк цьому всьому не запобігти відчуттю замління осамітненої душі в усьому титанічному, захололому космосі. Тим то й шукаємо завжди

тепла по наших тимчасових зупинках, мріємо про тихий захист, прагнемо щирої дружби серед загальної байдужности...

В невинних пошуках за блакитною пристанню в житті, від коли залишив пороги родинного гнізда, кидається й його син, Денис. Відробивши заробітну частину дня за в'ялим одноманіттям службових повинностей, Денис, наче той звільнений з клітки птах, пірнає в розмашну ширину простору, роз'їжджає по місцях долі цієї країни, здебільш по бойовищах революційної доби й міжгромадянської борні згодом, дошукується в тому якогось глузду історії, а може вона й його чогось повчить? Ота рокова переправа через ріку Делявар, виснага по зимових квартирах військ Вашингтона в Долині Фордж, що довели до зорі свободи і створення нації, чи оті криваві Геттисбурзькі поля розбрату, що поріднили нарешті народ Лінкольна («смерть усіх об'єднала»), знісни язву суспільної нерівности.

— Шукай, сину, тайників поступу в житті, збагачуй потрібним допитом свій досвід, сам на цьому зростатимеш і передаси науку другим.

Штурмуючи розкинуті перед ним відлюдні безвісті, минаючи роздоріжжя шляхів, залишаючи за собою купини зазеленілої хворощі на безкрайній сірині плоскопілля, готового під весняні засіви, Радомир досягнув річкового проходу Північної Плятти, що срібними пасмами розіллалась тепер по цілій долині. Куди вже переступила своє звичне русло, такої ширини не досягала й під час повені, коли туди колись проїжджав він у своїй мандрівці до Чорних Холмів — батьківщини індіанського ватажка, «Навіженого Коня» (Крейзі Горс). Могутня тепер Північна Плятта нагадує йому іншу північну ріку, Гадсон на сході, в Нью-Йоркському стеїті, місці колишнього проживання. Там і їхній синок Денис народився в надрічному містечку, Ньюбурзі, на горбах. Славилось воно вдовкіль своєю історичною пам'яткою — головною квартирою Вашингтона на його постої в перемарші під час рево-

люційних подій. «Під тим сузір'ям і ти прийшов на світ, сину. Чи не звідти й узялась на тебе охота досліджувати пам'ятники бувальщини цієї багатой й мальовничой землі?».

Радомирові думки з черги загубились на тому ранньому відтинку їхнього побуту в іще незвіданих теренах заморської Нової Землі. Ньюбург над Гадсоном — ця кількарічна їхня зупинка, була теж відома зі свого виробництва жіночих торбинок, де Софія найшла тимчасову працю, і з залізо-бетонних заводів, куди Радомир згодом попав, коли праця в фабриці торбинок приносила надто малий заробіток. Тут же, в Ньюбурзі, а власне на його передмісті, в Ньюіндзорі, був і новіціят, де, завдяки знайомій ще з дому монахині, отримали Прісні свій перший притулок.

Часом, ще як працював разом з Софією на тому ж самому місці, виходили під час короткої передполудневої передишки в поблизький Вашингтонський парк. Було ще зрання, віяло від ріки просвіжінню й тихо, в неозоре, прокочувались хвилі Гадсону. Присідали на залізній лавці над високим узбережжям відпочинути на краєвидних, хвилястих берегах могутнього річища. Як відродно було їм, натомленим, летіти поглядом, водно з бігом ріки, до далеких, сонцем осяяних обривів! Здіймались вони золотим ореолом над усім замлоеним привіллям і переливались у їхню душу мрійливою жаданою в безбережну далеч, струю. Тоді у Прісних — беззасібної пари покинутих напризволяще емігрантів, було від того видіння враження якоїсь фантастичної сцени народжування нового світу, що обіцтовав кращу долю людству, зігривав надією й їхню осиротілу душу. Хоч на коротко знаходили в той час заробітної передишки забуття від надокучливої фабричної буденщини.

Трудний, мало привітний був отой чужий світ, куди їх доля закинула в таку незарадну тоді, безпросвітню пору. Ніхто не знав їх, ні чужі, ні свої. Одна монахиня була їхньою місцевою адресою, вона й придбала їм скупий тимчасовий закуток у своєму, прихо-

ганому серед вїндзорських виноградників, монастирі. Стали вони тоді справжніми відшельцями від людської метушні в тому бурхливому, наснаженому важкою вологою горяччю, довкільному круговороті. Ранками з'їздили зі своїх вершин автобусом у надрічне, занечищене портовими доками, місто, а вже вечорами приїздили назад — Софія до краю виснажена, а в Радомира голова обвантажена колотнечею дум — як іще довго волочитиметься оте безвихіддя?

Ніхто не кликав Радомира на кращу роботу, а розписувався він за нею на різні сторони, куди тільки попало. Вряди-годи, коли відставляли його на якийсь час від виробничого процесу з недостачі запотребування, їздив Радомир у загірну метрополію в розшуки за тривалішим пристановиськом. Та нічого, чим зміг би він відрекомендувати себе — ні його освіта, ні попередній досвід праці у Старому Краю, не допомогло йому знайти абиякого позафабричного заняття. «Ми всі так само починали», — говорили йому й деякі з-поміж земляків, не оглядаючись на його доведені спроможності суспільного працівника. — Таж хіба кориснішим буду громаді на суспільній ниві, як за фабричним станком у чужих, — пробував переконати цього й того службовика по своїх установах, проте завжди безуспішно. — Таких як ви, тут сотні й тисячі, — відказували йому, — та й не багато в нас заробите, куди доцільніше було б дороблятися по великих місцевих підприємствах. Там же нам рівнож своїх людей потрібно, — отака більш-менш чергова відмова була звичним уділом пригнобленого Радомира, а він же так охоче й менше заробляв би, аби тільки між своїми братами по крові.

Стрічав Радомир на своїх митарських путях у втомливих зусиллях десь між рідним народом притулитись і подібних до себе, тут і там розділяли між собою взаємний гіркий досвід. — І не надійтесь на своїх, — завіряв його один вчитель з батьківщини, вже старшого віку. — Я обходив уже не один наш осередок, — розказував він, — думав, може, до яко-

гось пресового органу між своїх дістанусь, бо з тією справою був знайомий ще з краю, а тут хоч би дали роботу при експедиції газети, так що ж...

— Ні, кажуть мені, ти вже старий, ще подвигаешся, бо тут і молодший при тій роботі може надірвати сили. — Пішов я шукати далі свого щастя. — А не прийняли б ви мене до себе на вчителя? Я ж бо довгі роки вчителював у старім краю — отак старався дістати працю в іншій нащій громаді, хоч нашим учителям платять тут, як кіт наплакав. І що думаете? — зробив земляк вимовну павзу, позираючи глузливо на Радомира — прийняли мене? Та де там. — У нас, мовляв, своїх учителів багато та й молодші за вас. А вам належало б, кажуть, спочатку перейти якийсь курс, бо тут інші навчальні методи, без того були б клопоти з дітьми, вони тут не такі слухняні й покірні, як у старому краю. — Такі, знаєте самі, неввічливі ті наші люди на новій землі, далеко не таке сприяння рідному братові, як бувало в нас. Прийдеш ти до них з добрим словом, а вони тобі каменем у заміну, — нарікав старший громадянин, та ще й додав у пересерді речення з Євангелії: Прийшов я до вас, та ви не прийняли мене, був я голодний і спрагнений, але ви не нагодували, ні не напоїли мене... Чекайте тепер мені, таким і я до вас буду. Ви бо за датами й до неможливих емігрантів звертаєтесь, прийде нагода, звернетесь і до мене. Бачите свою людину тільки тоді, як чогось вам від неї треба. Але, їй Богу, не дам і цента, коли станете переводити нову збірку на свої цілі. Так і зарікаюся — які ви до мене, такий же й до вас я буду.

Може й мав він, постарілий, огірчений емігрантською долею, земляк деяку слушність — гадав собі перекося Радомир, а все ж не розділяв непримиренности розчарованого в людях шукача свого місця під сонцем, бо ж усвідомляв ясно — коли всі такими затверділими один до одного стануть, не пригорнуть меншого брата в потребі, то що ж тоді буде з цілою нашою громадою, навіщо було їй пускатись світ-за-очі,

аби зберегти себе? Не розіллється тоді серед чужих приплавів? І сліду по нас не залишилося б.

Тим то з нічим по таких невідрадних поїздках повертався Радомир до своєї Софії, в їхню забиту глушину, за сьомою горою, від рідних поселень. «Такі ж вони й рідні тепер... — клубилось у свідомості Радомира після дізнаних тількищо вражень. — Чужого, холодного духу від панівного довкілля набрались, винесені з краю чесноти загубили в повені намулу на отій міліні й осіли та животіють, інстинкт самозбереження затративши. А найгірше — вартість життя людини міряють лише видайністю її механічної праці. Що за більмо спало на їхні очі? Просто посліпили на справжні вартості. Повагу до людини втратили. За гущиною лісу не доглянуть уже більш деревини — отак і втрачатимем одним за одними рідного, щирого, брата свого на чужині. А скільки сестер уже втратили по мішаних подружжях! Скоро і громади не стане, коли тому поголовному пропаданню не зарадити. Та як її рятувати, коли таке нечуване розсіяння, та й одному неміч?»

Духота в авті за весь той довгий проїзд показно зростала, за рвучким проходом потоку думок Радомир і не стямився, як одноманітна степова площина ялової передвесняної Небраски почала підійматись і спроквола вростати в передпілля стрімких височин на всій ширині обріїв...

Найвища пора десь тут, на скупому клаптику піонерського поселення пристанути, набрати бензини в майже опорожнений танк та й самому передихнути під відкритим небом, підкріпитись у близькому заїзді.

Поставив Радомир своє запорошене їздою навмання авто на стоянку побіч інших возів, що обліпили площу довкола позбиваної з дощок буди, в роді піонерського шинку з вивіскою «лікер» над розчиненими навстіж дверми. Ще й не зробив він з десяток кроків обходу щільно виповненого всілякою машиною місця в напрямку до входу заїзду, як і пожалкував, що довелося йому тут затриматись. Навіщо воно йому, не-

питущому, здалось? Чи не краще було б десь на лісовім угідді зупинитись, зачерпнути з холодного ручаю води, перекусити, чим там і не було б у його торбині? Куди краще, аніж у ту темну комору пірнати, з неминучими там алкогольними напитками й різними непевними людьми, розсілими по високих стільцях та нахиленими бездумно над мокрою «барою». Так і доглянув тісноту в середині й поспираних над лядою осібняків.

«Ну, замовлю лімонаду, бо дуже пити хочеться» — рішив подумки. Заки ще мав переступити поріг цієї невибагливої гостинниці, зуварився з якимось парубчиною занедбаного вигляду й, видно, індіянського походження. Той, простягнувши долоню, лепетав:

— Містер! Позичте доляра на молоко та хліб.

— А де ж тут зможете купити, та це ж корчма, а не харчова крамниця? — задивувався Радомир, сягнувши рукою в кишеню.

— А он там, за вуглом, дістанете всього, чого вам треба, — почув у відповідь.

І як же було не дати невеликої заповоги небораці в нужді, хоч і передбачав Радомир, що не за хлібом чи молоком той нуждар тут під шинком вистоює. Не встиг відгородитись від одного настирливця, аж тут, розмашно, з шумом і галасом, вижбурляли з нутроців корчми, наче якийсь скинутий з воза мішок вапна, іншого заволоку, що від насильного вимету простягся в усю довжину на вулиці й ледве за якийсь час позбирався. — А щоб тебе і твого духу тут більш не було, коли не маєш чим платити! — пронісся гнівливий рев корчмаря з середини. За одним іще інший з його гурта пошкандибав геть. «Он, яке дібране товариство» — погадав собі Радомир і з місця завернув до свого авта, закинувши думку заходити в отой придорожній «салун».

Саме впору повернувся, бо ось уже біля залишених на стоянці авт підозріло крутилися якісь пройди-світи — чи не вдалося б їм добути до якого воза й чимнебудь з нього наживитись. Добре, що вчасно

залишає цей ненадійний постій, бо могло б і йому по-
пасти, а то й до куди гіршого дійти, тут же, на цьо-
му цивілізаційно відсталому кордоні, панують ще ймо-
вірно звичаї дикого заходу. Щопиш запасишся на
дальшу подорож бензиною, Радомир набрав до свого
термосу води з недалекого джерела, що давало знати
про себе вдовкіль веселим дзюркотом, тоді підсилив-
ся незначним полуденком зі своїх домашніх залишків.
Переставивши мотор машини на повільну ходу, бо
гостинець переходив далі у круту серпентину, підій-
маючись вище й вище, Радомир покинув оте бурлаць-
ке пристановисько авантюриницької братії й узяв на-
прям під'їзду на північ, просто на придобрані лісові
полоси Чорних горбів. Підгірний шлях був надиво ши-
рокий, їзда склалась безпечна, бо їхав він звільна
й завидна, тож і всеціло віддався Радомир обзорам
навколишньої чарівної природи. На оцих, випnutих
перед ним, зелених просторах левад колись певно вга-
нялись на своїх гінких конях автохтони їх тогочасної
вільної землі. Та від кривавої доби розпачливих су-
тичок дітей природи з білими завойовниками їхньої
батьківщини в минулому сторіччі, червоношкірих тут
на конях більш не стрінути. Після славних перемог
у боях на полях Трояндних Бруньок, над річкою Ма-
лим Великим Рогом, чи в Ярі Білої Птиці, перемогла
їх держава новітньої техніки, скинула степових верш-
ників ниць у бою Зраненого Коліна й тепер їх уже
не видно. Знайти залишки червоношкірих нащадків
можна, правда, але хіба, як бездомних волоцюг по
бездоріжжях, чи самітніх бродяг неподалік запуще-
них заїздів, а головно в іще дальших від транспорт-
вих шляхів пустирях. по своїх скупих, неврожайних
осідках, що їм на ймення — резервати. Тут і кінець
мандрівного шляху старших поколінь знедолених ін-
діян і мала надія на майбутнє молодшим. Здрігнувсь
Радомир, коли нагадав трагічну мову спостереженої
недавно статистики самогубств серед їхньої молоді в
резерватах. Стільки тут буйного, краєвидного простору
скрізь, а тих безталанних загнали кудись у без-

вихідь докапарювати рештки свого короткого, злиденного віку...

Гадки, гадками, Радомире, а годиться ж тобі забезпечитись ночівлею, сьогодні бо такий світ уже проїхав, назбиралося б матеріялу на списання цілої книги. Один національний парк «Невжитків» чого варт! А він же не один був, хоч і незабутніший усіх. Проїздиш ото довгі милі вибілілими у вапняку вибоїнами, немов крізь якийсь вимерлий світ, справжнє цвинтаричце! Обабіч дороги хижо нащурені провалля, в оті безодні й заглядати лячно, високо ж під хмари різьблять небосхил шпилі дивовижних, нерукотворних палаців і готицьких веж, фантастичних замків, пагод і теремів. Різного роду всесвітні й неслітські будівлі зібрались тут на цьому клаптику землі. Мертва тишина постійним супровідником тобі. Води, якоїсь коча б то дрібної рослини, будь-яких слідів тваринного існування, ніде й не подибати. Жахливе видовище змертвіння, куди б не зирнути. Одні страховища — висохлі в роз'яреному сонці скелети гір, навколо. Мете в очі курява, дух забиває, наче й тебе, як усе в цьому засвітньому царстві, в мертвецьки-виполов'ялу паполому втулити наважує. Тут не одне з мільйонного проходу віків збережене. Чував Радомир, що добували звідси й викопалини з палеозійської ери. Такого безрадісного краєвиду, чогось потойбічного на землі, ще й не доводилось йому оглядати в житті. Замість придуманого наймення «Невжитків» для цієї географічної полоси південної Дакоти, куди більш підходила б назва «Некрополіс» — міркував собі Радомир, на спогад передше побаченого. Аж легше в ту мить відітхнув, коли звільнився з обіймів отих привидів з давно відрокотаного світу, що насправді примари у сновидінні нагадували. Добре, що їх безповоротно залишив за собою, вибираючись нарешті у свіжий, одвертий простір. Хвилясті зелені килими Кастероного державного парку вистелювали, з черги, великий заповідник буйволів, тут воля всьому живому на блакитних вершинах, серед дібров, озер і долин.

Ураз огорнуло його справжнє відпруження, фізичне й духове, хоч би тут і на довшє пристанути! Як же прикро, що мусів поспішати й кидати це розлоге привілля, та що ж, до ночі було ще з годину-дві, тож потреба господарського розподілу часу в обличчі незбагнено далекоих сотень миль до місця призначення гнали Радомира вперед. До западу сутінк'в уже не досягне шпиля «Рашмор», з викутими зі скель обличчями державних мужів у Дакотській «Чорногорі». Ну, що ж, проїде туди на світанні чергового дня, бо ніяк поминути такий замітний пам'ятник. Видно, з розмислом вибрав американський народ саме ті історичні постаті на славнозвісний скельний відпечаток велетенських розмірів: Вашингтона — подвижника нації, Джефферсона — свого духового батька, Лінкольна — символ єдності й дороговказ у національнє майбутнє, й Теодора Рузвелта — втілення американського способу життя, уосіблення народу в дії.

Де-далі почало смеркати, Радомир отряся від історичних рефлексій і рішив, не отягаючись більш, підняти зразу догідну стоянку для свого воза й водночас пригожу ночівлю для себе. Саме й підвинулась мирна галявина над лісовим потоком. Тут і докінчить він свою харчову пайку з дому та й буде чим попиту, бо термос коли ще спорожнив з води під час гарячого й посушливого мандрування тереном запам'ятних „Невжитків”. А ось і прохолода, наллєта пахощами щедрого зїлля, густих прирічних кущів і зарослів та всілякої деревини — природнього балдахину над усім. Уже сутеніти стало, м'яка, заспокійлива тиша залягає, лише спізнений пташиний відзив десь озветься, принагідний відгомін якогось звуку з далечини долине, плюскіт сусіднього потоку огорне ніжним замир'ям — це й єдині ознаки чування в цій відбочині від гучних людських шляхів.

Розклавшись якомога зручніше у своєму мандрівному повозі, Радомир взявся, на відміну, будувати плян задуманої доповіді на з'їзді культурних працівників рідної дисципліни, куди йому треба впору прибути...

Проте розумові зусилля чомусь не складались доладно, думки зайцями скакали, плутаючись, розбігаючись, давала про себе знати втома здорового. А втім налягав на душу тягар усякчасного несупкою людського існування — його власного, його ж сім'ї, батьківщини, всього людства. Коли прийде до якогось ладу між людським родом, окремими народами, його земляками — на зразок космічної гармонії в цілому безмірному всесвіті?

Янгол ночі накривав темним серпанком Божий світ і все в ньому загорталось у благодійне сонне забуття...

Ще в досвідки збудила Радомира якась чудна, аж несамовита музика — то протяжне виття, то обривчасте скавуління, що зливалось в одне безперервне голосіння, а краще сказати б — лепетання, й довго не було в цьому впиу. Очунявши від запаморочення, визваного цим несподіваним гармидером, він виглянув в автове вікно й, поражений нечуваним видом, настожено придивлявся, не ймучи зразу сам собі віри. Повз його віз просувалась нашвидку, з деякими прогалинами між окремими кучами, чудернацька колона ссбакоподібних тварин, витворюючи своїм метушливим, повним лементу, проходом звіринних тіней сливе нереальне враження лютих створінь з того світу. Виринали вони одинцем і гуртом нізвідки, кидались у всі боки воза, що стояв немов загородою на шляху їхнього походу, чи радше погоні, пірнаючи, з черги, в чорну гущу — отак одна зграя за одною, поки вся голодна тічня запалась у темінь так же, як і появилась. Ще довго відгомонювало по ній заморозливе кровскигління. — Койоти! — здогадався насамкінець Радомир, прийшовши до себе після тривожної пригоди. І подумати не хотілось, що б то було, коли б не в недоступному звірні авті, а під відкритим небом застала його та навіжена, зголодніла дич. Було, розказував йому колись один господар з недалекої від них ферми, як то під час ловів на тих шкідників їхнього дробу, а то овець і теляток, отакий зацькований у погоні койот, хоч і поранений, боронитиметься до загину, так

і шарпоне все навкруг. Собака не зважиться на від-
даль його паші підскочити, та й ти, чоловіче, гляди
собі, не підступай завчасу до такого шаленця, а то
розпанахає тобі рам'я чи ногу своїми гострими ікла-
ми. А що за сила в них у такій тічці! Небезпека мало
що менша як від вовків. На буйволів, щоправда —
звідомляв один мандрівний мисливець — вони не на-
важаться, як ота виголодніла вовча порода, але все
менше звір'я й ти, безборонний небораче, міщуху, бе-
режись койотів на волі! А он попалося б і йому, як би
не його захист і якась незнана сила кудись не гонила
вперед те звір'я, а то міг би й облоги зазнати.

Щоб досягнути замітний заповідник «Рашмор», по-
трібно було з декілька годин їзди. Там уже на місці
можна буде й поспіяти в якомусь туристичному при-
становищі, яких там певно не бракує, покищо ж, у
таку ранню пору, Радомирові все одно не збиралось
на їжу. Тож і пустився в дальшу дорогу — весь час
отак крутими під'їздами, аж у довкілля найвищих
знесень і в безпосереднє сусідство масиву, що уявляв
собою задню стіну горорізьби президентських подіб
у скелях. А он оті дві випуклі півкулі горбовини пе-
ред ним — це й вершки голів Вашингтона й Джеф-
ферсона, як устійнив Радомир опісля, наблизившись
достатньо й порівнявши спереду зад голови з різьбою
обличчя. От і навпроти нього імпозантний вид отої
гірської рідкісної панорами. Колосальна робота люд-
ської руки на окрайчику лона природи. З перспективи
людини — знаменна річ, але ж яка ніщотна, в по-
рівнянні з Божим творивом природи, чиїм мікроско-
пійним відламком лише навіть і цей величавий запо-
відник є. Зосереджена праця цілого колективу робіт-
ників упродовж кільканадцяти років з поміччю дви-
гунів, динаміту й численних заступів, над неподатли-
вою гранітною основою «Чорногірських» верховин да-
ла в висліді оте незрівняне видовище. На таке могла
дозволити собі могутня американська держава з не-
вичерпаними її ресурсами...

«А про тебе, мій забутий нарседе, — переповня-

лась хвилюванням Радомирова душа, — не понесеться світом слава за всі витвори твого духу і твоїх скованих рук, і про тебе самого ніхто в широкому світі не чував, бо все, що ти створив і поставив собі пам'ятником Божої правди і краси безсмертного життя, там, на грані застоялого сходу й неспокоїного заходу, — весь твій доробок, усі твої скрижалі поглинула роззявлена паща північного хижака, твого вікового загарбника»...

Не було більш охоти в Радомира роздивлятися по всіх отих інформативних кутках багатого в літературу й сувеніри туристичного осередку «Рашмор». бо ж тут тих безчисленних меморабілій за багато, а в його закріпаченій, збавленій волі й виборі, країні, за мало. Тим то й увічнив він у пам'яті піднеслу картину людського досягнення — грандіозного відпечатку національних провідників на приборній височині цього привілля, а там подався геть відсіля. Обзирнувшись за побажаною тепер для його спорожнілого шлунка ідальнею, де б йому понадобилось, уже не поснідати, найвища бо пора пополуднувати, Радомир почав просуватись крізь гущу й натовп прогульковців — пішоходів, на джипах, автомобілях і колесах, що все разом причиняло неможливий затиск і духоту. Така гут тіснота, що ніде й поставити воза на стоянку. Випадає шмат дороги об'їздити це стовпище по всіх підходах до «Рашморського» пам'ятника, де вовтузиться кожен рід мандрівного люда — піхотинці з наплечниками, водії авт, мотоциклісти, між ними й родинні групи, що порозкладалися зї своїми харчами й напитками, від чого й усякий непотріб порозкидано навкруг. Валяються скрізь відпадки їжі, дарма що бочівки на сміття побіч стоять, тут і там відгонить якоюсь нечистотою, а на вітрі розноситься всячина — подертий папір, розгублені сторінки газет, інше шмаття... Отак занечищують вихідці з нетрів американських мегалополісів навіть і найкращі свої заповідники. Який сором і шкода так безчестити оцю красу довкільної природи!

Таки найшов Радомир, чого було йому треба, по-

обідав, забезпечив свій віз новим запасом бензину, бо хто зна, де на тому малолюдному північно-західньому шляху перед ним наткнеться знову на туристичну станицю. Згідно з укладеним заздалегідь пляном, проїде він усю ширину Вайомінгу — цього природнього резервуару водної стихії, обравши напрям між «Чортівською вежею» на сході та «Словстонським парком» на заході, а тоді далі ярами, повз інший заповідник — «Останній постій ген. Кастера», в підгірній віднозі гір «Великого Рога», і ще далі на північ Монтани, мостом через ріку Мізурі й аж до самої мети його мандрів — до оцього збірного місця в університетському осідку схожої подекуди й на його степову країну — Канадської Альберти. Покищо ж вона десь ген-ген від нього за синіми горами даленіє. Чи багато земляків на конференції застане? А в місті ж та й усій окрузі чимало замітних скупчень рідних поселенців — читав про це колись у якомусь ювілейному виданні. Незабаром і сам пересвідчиться. На згадку про близьку зустріч з рідним світом незнаних йому щоправда земляків прояснилось у душі осамітненого мандрівця...

Зїхавши з переповненої возами автостради, що не переставала шуміти від невпинного руху тисячей машин в один і другий її бік, Радомир під прямовисною сонцетечією, наче ухиляючись від її гарячих золотих обіймів, обрав напрям праворуч від соняшного колобїгу, туди, де нічною порою «Аврора Бореаліс» заливає своїм срібним мерехтінням безмежні, самітні простори північних склонів землі. Кому туди з туристів схота? Їхні бо цілі на велелюдних шляхах, здовж курортних прибіжищ, берегів озер з розгомоном моторових лодок по них, скрізь, де відомі з пресових і телевізійних оголошень місця різної розваги, усіялої нагоди пограти гольфа, поїздити верхи, потратити гроші по льотерійних печерах, у світиках «Дісней», навозитись там у повітрі й під землею, а й порибалквати неодного кортить. Звичайно, можна при тому і провідати такі сенсаційні туристичні особливості, як високка під небо скеля розміру десятка хмаросягів, «Чор-

тівська вежа», в заїзді під нею заспокоїти свої потреби, добре попоїсти, запити на здоров'я, обділитись сувенірами. Для таких побутових цілей прекрасно надаються національні парки туристам — «Єловстонський», «Йосемітський», «Сіонський», та інші. Їхні вершини, бори й цілющі полонини здебільш св'ятять людською пусткою, зате в низинах таких парків, по ресторанах, барах, купелиських та інших розвагових постоях аж роїться від мандрівного народу. Скільки осіб з отєї приземної публіки зуміє доцінити справжню вартість отих величних заповідників природи, що мають завдання увічнити красу й чистоту первинного буття для всіх майбутніх поколінь? Хіба що одиниці знайдуться між такими, що зрозуміють задум любителів природи, не більш. Загал не здатний пошанувати призначення тих урочищ, сліпий на їхню безсмертну красу, бовтається у звичній собі м'лині й засмічує кожну стежину свого проходу...

Роз'їжджав колись і він зі своєю донею Катрусєю, коли ще мала була, по тих прославлених на весь світ, бережених урядом, резервуарах природи, любувались чудовими краєвидами отакого «Великого Кенйону», задихались цілющим повітрям «Єловстонських» і «Йосемітських» пуц, находились до здорової втоми по верхах «Скелястих» і «Сніжних» гір.

На згадку про свою юну супровідницю незабутньої мандрівки у свіжу серцевину первісного буття природи — його дорогоцінного самоцвіту, Катрусі, м'цно забилось у Радомира серце. Ніхто тоді з його сім'ї — ні дружина, ні двоє дітей, крім неї, такої цікавої завжди на чергову пригоду, похопливої на кожен визов долі, не зголошувався добровільцями ділити невигоди піонерського стилю подорожування. Лише Катруся не вагалась. — Я поїду з тобою, тату, — легко впало її рішення, як помах голубиних крил, а від своїх рішень вона ні за що не відступила б. Тому з одною Катрусєю й понеслись до замлоених обр'їв, назустріч незвіданим доти, заманливим просторам. Бистрий її ум, кмітливі Катрусині оченята ставали йому

часто — натомленому та здороженому, в неодній пригоді. — Ти краще туди наверх, тату, інакше в бездоріжжя заїдемо... — Отам вихід з міста, чи стоянка... — До ночі ми однаково до цього місця не доїдемо, ось тут на мапі ще п'ятдесят миль дороги, треба, починаючи звідсіля уже, розшукувати за ночівлею...

Отак вона йому часто приговорювала по дорозі, а він сприймав її мову, мов райдужне щебетання пташини. Завдяки доцільним порадам Катрусі, менше збивався з дороги, міцнішало бажання щодалі в її товаристві — безцінної своєї супутниці, подорожувати, хоч на кінець світу. А скільки радощів визивала в серці притаманною їй одній, знадною якістю природньої, багатогранної душі! Якби тільки більш обережна була! А то радо пнялася на найвищий верх скелі в горах Юта, кидалася б коміть головою в запінені хвилі «Словстонського» потоку з його грізним, кам'янистим дном, чи плинула б без передишки озером «Джексона» до далеких підніж «Тітонських» велетнів, якщо б не його повсякчасні перестороги. У далеких роз'їздах, геть аж до Тихого океану, південних саван у довкіллі Сан Дієго, де вперше бачили диких звірів — левів, антилоп, слонів, на привіллї, проїжджаючи повз їх леговища й місця попасу автом при закритих вікнах, а то ще й провідуючи монастирські обителі з часів еспанських конкістадорів, часто на отих далеких шляхах перебирала Катруся на себе ведення авта, і яка вправна з неї була водійка!..

А тепер, дорога його й така вільнолюбна дитина, здатна до всього Катруся, десь там самотна світом нудить, безчинна, прикута до свого возика — пересувного шпитального крісла на колесах... І нічим батькам допомогти їй! Як іще довго оте жалюгідне положення триватиме?

На якийсь час, у молитовному зазиві Божої помічі для доньки, застиг Радомир у своєму невтишному горі. — І що ще чекає людину в цьому світі? — наново почали ворушитись рої думок у самотного їздця по тих далеченних неосілих просторах. Ось безлюддя,

тиша і злагода, що гоять рани, нерви, а багато чого довелось зазнати між людьми на непроглядному життєвому шляху, скільки ще турбот чекає попереду? А втім, у цій країні, було ще не найгірше. Усі проведені тут роки проходили під знаком постійних змін. Часті переходи з постою на постій, зумовлені доступністю заробітної праці — від борикань за саме вижиття над Гадсоном — початковою течією їхнього американського побуту, почерез фахові курси і складні в сімейному житті студії для піднесення кваліфікацій на відповідні становища, у східній метрополії, на її північних рубежах, уже близько кордонів Канади, а там поперемінно, на сході, близькому й дальшому заході, серед різних занять — службовця, студента, часто в цьому й тому характері воднораз, аж добились до своїх теперішніх прилавів у цій, схожій на їхню батьківщину, пристані.

А за цей, здається тепер короткий, насправді ж розтягнений у десятиріччя, час діти вирости, достатньо підучились, ще трохи залишились у родинному гнізді, але тут праці для себе не знайшли й отак розійшлися світами, вже й Орися на своєму хлібі, дарма що не легкий він, тепер і самі знаєте, діти...

Не так воно було б, коли б жили на своїй рідній землі. Діти тепер недалеко своїх батьків проживали б, своєчасно одружилися б з гарними, молодими людьми свого ж роду й уже б не пропав він у майбутніх поколіннях, а далі надійно помножувався б. Так певно й було б, тільки ж — чи вижили б вони тоді з Софією там, на нашій пограбованій лютими ворогами землі? Ледве чи пережили б оте криваве лихоліття. Адже стільки неповинного народу нашого вигинуло через оту жажливу, народовбивну червону пошесть! На гіркий спогад підневільного життя у своїй юності, що стало всім його сучасним турботам причиною, Радомир затиснув п'ястук і кинув у простір степів прокляття на катюг свого народу.

Розділ 7

По трьохденній утомливій їзді до країни північних сусідів Радомир прибув щасливо на місце зустрічі. Тількищо відсвіжився в недалекій гостинниці від призначеного для конференції університету, якстій поїхав туди, бо в повідомленні про перше засідання вказано якраз близьку вечірню годину на зголошення доповідачів. «Значить, через яких десять хвилин буду на місці», — міркував він, — «саме впору, як і вимагала програма». Спізнатись не любив, ще з ранніх років життя було це проти його засад.

Уже при входовій брамі головного університетського будинку запримітив оповістку про відбуття академічного з'їзду в устійнених на залученому пляні залах цього конференційного приміщення. Вказівка, пришпилена по стінах коридору, куди він увійшов, завела Радомира до передсінку, де на одних дверях побачив чіткий напис — «реєстрація». Проте двері ще закриті, покищо нікого тут ніде не видно. Скрізь німа тишина, навіть сприйемлива після гамору й метушні на поблизьких вулицях. «Ось як воно в канадській святині наук — погадав собі Радомир — не так, як у нас, завжди людно, ділово». Тут же перебігли в думках враження із власного досвіду десятків різних конференційних подій у численних залах різних американських високошкільних установ, де роїлось від присутніх учасників ще задовго до зголошень відкриття нарад. А тут такий непорушний спокій, така непричасна до нічого атмосфера порожнечі. Настінний годинник указує куди вже пройдений час заповідженого конференційного початку, а тут не то що руху ніякого, а, крім заклопотаного Радомира, ні душі довок-ла. Аби хоча хтонебудь появився, можна б розпитати,

що власне трапилось. Невже переплутав дату, час програми, місце їхньої з якоюсь іншою конференцією? Але ж ні — стоїть у програмі чорне по білому: З'їзд науковців з Канади й Америки дотично східноєвропейського комплексу історично-культурної та світоглядної проблематики. Далі вираховані доповіді своїх і чужих дослідників обраної тематики, подано ідентичне місце, де він ось зупинився, так же й визначено сьогоднішню дату й той же час. Помилки немає.

А все ж таки й досі Радомир один тут і пуста, німо всюди. Що б це мало означати? Невже з якоїсь причини відкликали? Отак легко собі? А йому понад тисячу миль даремне їхати?

Сперся об стіну, бо ніде тут і присісти, задумавшись. Ураз подаль, на виході довгого коридору, переловив Радомир згук чийх то приспішених кроків, що хутко наближались. Перед самим входом до передсінку заскрипіла підлога й тут же хтось появився у дверях. На обличчі незнайомця перехопив Радомир збентеження.

— А, ви вже тут? Так завчасу? — впали слова пришельця. — У нас завівся звичай академічної чверті години проволоки, — почала людина виправдуватися, дарма що вже й поза пів години пішло від запланованого початку з'їзду. Спостерігши, що Радомир перевірює час на своєму годиннику з настінним, чоловічина заметушився, заговоривши з поспіхом: — Я тут ніби якийсь господар зустрічі, все на моїй голові. Нашвидку і представився. Назвав своє прізвище й Радомир, але воно, видно, мало що сказало господареві, бо той зразу й розійшовся в тираді нарікань на все й усіх.

— Тут, знаєте, на одного звалять стільки, що й ради не можна собі дати. Організуй, замовляй місце, приводи його до порядку, а ще до того розсилай пошту, заплянувай це й те, провадь картотеку, хіба можна одному? А помічі пошукати... А ви спершу б до нашої бари зайшли б. отам на бічній вуличці, на ліво від головного входу, зразу доглянете, якщо переслу-

хаєте, бо в середині доволі голосно, нашого люда уже там чимало зібралось. А я за той час відкрию залю, наготую все потрібне, заведу реєстраційний листок, розміщу конференційні матеріяли по столах, словом, поки ви там перехилите чарку, дві, тут реєстрація увійде в життя.

— Я краще при вас затримаюсь, — заявив Радомир, — може вам чим допоможу, щоб усе прискорити, бо час на місці не стоїть. Та ще годиться привітати гостей, особливо чужинців, аби не настроїти їх проти себе, а вам же встигати з усім ніколи було б.

— Та що ви? Я ж тут за п'ять хвилин легко впроаюсь. А вам таки в нашій приймальні тепер місце. Ми вже чужих гостей, а то й декого зі своїх, попередили, вже й вістка по людях пішла, отам і чимала громада зібралась. А в кулюарах, як то кажуть, та при добірних напитках добре робити зв'язки. Ідїть, ідїть, самі не повірите, скільки там народу і що то за сметанка у нас зібралась. Кажу вам, вибір з цілого світу. Знаменита нагода і на наші теми побалакати, між чужими запустити своє зерно в ярий ґрунт. Тож і вам оказія докинути свою копійку. Замішаєтесь між тою блискучою клієнтелею з портфелями, тут і там своє слівце втрутите, отак злегка й найліпше орудувати. Замість тяжкою артилерією, як у нас завелось нашу справу в їхні голови втовкмачувати. Нема то як при царці...

Більше не хотїлось Радомирові вислухувати тієї пустової балаканини земляка, то й завернув туди, куди він йому раяв — не так, аби змішатись і собі зі «сметанкою», а будь-що-будь пора роздивитись, хто з запрошених доповідачів прибув, між ними бо й заповіджено не одного з його знайомих. Приймальне приміщення виявилось просторою залею, де не скоро й доглянеш, кого тобі треба, бо і світла тут притемнені й людське вовтузіння не абияке. Годі вберегтись, аби не поштовхнути цього й того шукача кращого настрою, що розохоченими гуртами товпляться з порожніми склянками в алькірі, перед розливачами міцних

напитків до вибору з десятків різнобарвних, більших і менших пляшок. При тому веселе горлання, цокіт склянок, поклепування по плечах, дешеве братання...

Не для Радомира це все, йому б хібащо склянка холодної води в оцьому задушливому натопці, проте звичайної тут не дістати, то хоч содову собі замовив. Ото й походить він, як звичай велить, зі своєю напівспорожнілою склянкою сюди й туди, придивляючись своїм короткозорим поглядом до гамірливої публіки, чи бува не перестріче знайомих собі людей. Здебільш науковий молодняк сюди привіявся — запримічає він — а скрізь розгомонює панівна англійська мова, де-де почувеш французьку, долинають звідкись і звуки рідної. Не до вподоби Радомирові оця згущена, нікотинним димом затьмарена атмосфера великоміського збіговища — в ній не то щось путнього придумати, а й дихнути важко. Отак вертишся по цьому велелюдді безцільно, як той рак у неводі, тільки й дивуєшся — навіщо, за чим опинився тут. Утомлений нівроку загальним шумом і безділлям, присів Радомир на одному з широкого півкола крісел, розставлених біля стіни. В ту ж мить присівся до нього інший учасник з-посеред безіменної юрби прочан, прибулих на конференцію. Попиваючи свій коктейл, середнього віку науковець обтирав рясний піт з чола, а при тому глибоко відсапував.

— От і задушно тут у вас на півночі, — завів розмову, — я з самого півдня Стейтів, та й то не зморився б так там. Але вибачте, я й не відрекомендувався — Джим Бреддок, професор політичних наук з університету Райс, знаєте, в нашому добрячому Юстоні Тексаського стейту.

— Знаю, чому ж би ні, славний ваш інститут. Їздив туди декілька років тому на конференцію до радників Фулбрайта, було це десь у жовтні, у нас — тут же, з черги, Радомир і собі представився — уже пізня осінь в той час. А у вас тоді було ще гаряче, щедре літо і, даруйте, не во гнів вашому великому стейтові, така неможлива вологість. що й упрівати постійно доводилось, так же, як і вам тепер. А там

ураз зірвалася така стихійна буря, що й нікуди було скритись перед нею. Кількох із нас, що після закінчених нарад вистоювали в очікуванні чергового автобусу на зупинці, перемокли до нитки. Доти, казали, ще ніколи так їх не перемочило.

— Що ж, буває в нас і таке, проте звикають люди, назагал хвалять собі наші сторони. А ви ж, міркую по вимові, родом хіба не звідси, чи не так?

— Правда ваша. Тут я лиш за осідком праці, а з походження українець.

— О, так ви з Росії, он як. Ваш великий край очаровував мене здавна. Маю слабкість до містики. Не зрівнятись нікому з такими письменниками духового поглиблення, як Гоголь, Достоевський, а хоч би й сучасний реаліст Солженіцин. Та й небуденний своїм духовим підґрунтям, дуже оригінальний ваш філософ, чи не єдиний у слов'янському світі, Сковорода...

Красномовний потік свого захопленого співбесідника нарешті зупинив Радомир.

— Вибачте, шановний колего, але мушу тут дещо спростувати. Я не з Росії, а з України, чували про її столицю Київ — осідок старинної руської, повторюю, руської, не російської, цивілізації? Та й усі прізвища письменників, що їх ви назвали, теж не російського походження, в точному розумінні. Сковорода й Гоголь — мої земляки, а в Достоевського й Солженіцина чи не більше української крові, як російської. Головно ж, моя рідна країна, від гір Карпат на заході, до Кавказу на сході, здовж середньої течії ріки Дніпра й до берегів Чорного моря на півдні, від непам'ятних часів є батьківщиною українського народу, який упродовж трьох останніх сторіч перебуває в стані національного поневолення з боку російської імперії. І ще одне повірте мені, професоре Бреддок, нічого власне містичного в російській сутності насправді немає. Те, що вам може здаватись містикою російського Сфінкса, зводиться в основному до типічного обманця виражування російських правлячих класів, як за царської так

і советської доби, яким би то чином і під якою маскою зводника їм найуспішніше було б приборати увесь світ у свої руки.

— Це все дуже інтересне, що ви мені розповіли, — встрянув Джим Бреддок, — і признаюсь, не мав досі нагоди познайомитись із даною проблемою з вашої точки погляду. Ну, ще буде нагода. Варто було б мені і з вами продовжати розмову на цю тему, дійсно. Може б ми так зустрілись у перервах дискусійних панелів? Услід за цим обмінялись обидва інформаціями про час і місце своїх доповідних зобов'язань. А ще до того й у ході дальшої виміни думок мимохіть спостерігав Радомир свого колишнього колегу студій в Європі, Любка Вірюка, який ось, наче те перпетуум мобіле, безустанно перебігав по ружливій залі з місця на місце, заводячи короткі розмови з різними зустрічними людьми. — Певно їх інформує про свій виступ, і добре робить, бо доповідей у програмі багато, а на деяких, — знав Радомир з довгорічного досвіду, — навіть актуальних для більшості публіки, аудиторії надто мало. Тут і звернув своєму співбесіднику увагу на отого метушливого свого знайомого неподалік від них. — Він же й речник вашої дисципліни в політичній економії, — пояснив Радомир саме в цю ж мить, коли блукаючі очі Вірюка затримались на обидвох від чого й ураз проясніло його обличчя, тут же й метнувся він у їхній бік, хутко простуючи собі дорогу.

— О, Джим, і ти тут? Як добре, старий друже, тебе побачити знову, ми ж від коли вже не мали будь-якого зв'язку! — і почав Вірюк прихапцем стискати руки Бреддока, Радомира побіч і не завважаючи.

— А його, що, не бачиш? — штовхнув Вірюка в бік Бреддок, повертаючись фронтом до свого співрозмовника, — а він же й саме відкрив мені тебе з товпи, — додав. Аж тоді дійшла до свідомости Вірюка приявність його колишнього колеги з університету. «Значить, завважає він лиш тих, кого йому треба», — відмітив подумки Радомир, вловивши на собі погляд Вірюка. — А, тут така тіснота, скільки скрізь

люда, що й годі доглянути всіх, — отак він і виправдався, зразу ж пристаючи до Бреддока зі своєю пильною справою до нього. Крім неї, нічого більше для нього не існувало.

— Слухай, Джим, дорогий. Чи не захотів би стати мені у пригоді? Шукаю за кращим становищем, у нас годі витримати, погана атмосфера, мало платять, чорт побери те все. Роки вже тримають мене на самій долині, найвища пора на підвищення ступеня й платні за все, що я для них зробив. Тямиш, я вислав тобі недавно примірник своєї нової праці про Бакуніна — добру критику за неї отримав, підкреслюють мої ревеляційні відкриття в оклепаній уже темі анархізму. Та й маю вже досить тієї догматичної заскоружлості в нашій установі, час подихати б ліберальнішим повітрям, як от у вас. А що, як би ти поручив мою кандидатуру в ректораті свого університету? Ти ж президент відділу політичних наук, твоє слово заважило б. Ох, кажучи тобі, дуже хотілося б мені перейти до вас, у Райс! Допоможи, ніколи тобі того не забуду, друже...

От як, несподівано, відкрив Радомир мотиви посиленої активності цього вродженого активіста, свого відчуженого колеги, в кулюарах конференції, як висловився її господар. — А шкода, що пропав для нашої загальної справи, такий бо завзятий був з нього, здавалось, член управи рідної студентської громади колись. Прикро, що так скоро вивітрились його тодішні ідеали. Та чи в нього одного? — снувались у голові Радомира сумні закінчення. — Високу ціну платить наше покоління за свої студії на чужині, не то що форму чужини на себе перехоплює, але й духом її задихується, втративши з-під ніг ґрунт власних вартостей. Яка буде користь нашій батьківщині з тих, що чужі хитрощі найшли, а свою мудрість згубили?

А за той час Вірюк переговорював з Джимом Бреддоком, як би йому тут узятись за дійову ініціативу в задуманих стараннях за нову посаду. Бреддок мав приобіцяти свою беззастережну підтримку на випа-

док ваканції у своєму відділі. — Можеш у тому на мене розраховувати, старий приятелю, — завіряв він Вірюка, хоч тому, здавалось, мало було того, бо, як твердив — таких обіцянок я вже чимало призбирав, навіть і сьогодні, в тій же залі, та покищо пусте конто. Як ото вони й далі тією справою займались, котрийсь із приятелів Бреддока, видно в посціху, підступив до нього, завзиваючи негайно податись за ним, там бо, мовляв, члени їхнього панелю наглять на встановленні іншого порядку в чергуванні їхньої конференційної програми. — Та й час починати щось робити, бо й до ночі не впораємось, а завтра наша рання програма йде на перший бій, — переконував Бреддока його панеліст.

— Тоді зустрінемося чергового дня під час доповідної сесії в ланці суспільних наук, — заповів Бреддок на відході, маючи на увазі Вірюка, а повернувшись до Радомира, окликнув і його: — Та й ви, колего Прісні, заходьте неминуче до нас на сесію, маємо й ми собі на заторкнену сьогодні тему децю більше поговорити.

— В перерві моєї сесії заскочу до вас, — погодився Радомир. По всьому було видно, що залишений сам-на-сам з Радомиром Вірюк почувався ні в цих, ні в тих, коли саме його Джім віддалився. Шукав очевидячки першої нагоди викрутитись від несподівансі зустрічі з немилим собі свідком своїх торгів за працю і чмихнути геть відсіля. Та Радомир пришпилив його рішучим зауваженням: — Як це так склалось, що ви в таких дружніх зносинах з Бреддоком, а він і досі не знав різниці між нашим народом і московським? Дикує мене, що ви його не встигли просвідомити.

— Ет, покиньте це, — зі знеохотою озвався Вірюк. — Є про що говорити з американськими професіоналами, яким до цього байдуже. Російська політика все перерішила в їхніх поняттях. Нашій слабкій науці нічого не вдіяти. Та й на нашому національному питанні однаково кар'єри в західніх університетах не зробите. Чого ж нам з мотикою на сонце вибиратись?

Тут політика ні при чому. Нам повинно йти про збереження свого академічного статусу. Правду мовивши, про саме вижиття в цьому прикрому світі, де до нас нікому нецікаво. А що вже говорити про зажидівлені Стейти, де нашого духу терпіти не можуть. Тут тепер нічого не вдається нам зробити.

Не вперше доводилось Радомирові зударювати з подібними аргументами деяких своїх безхребетних колег. — Особливо, як будемо вести себе, як ось ви практикуєте, жалкий кар'єровичу, до своєї національності і не признаючись, правда? — скипівши, відрубав Радомир, — і на тому й закінчилась їхня ненадійна стріча в оту пізню пору конференційних прелімінарій.

«Ну, хоч тепер піду, зареєструюсь», — рішив Радомир, проходячи через проріділі ряди розбавлених гостей до виходу.

— А, як добре, що ви приїхали, професоре Причний! — підійшов до нього і привітався тут же при реєстраційному столі один з молодших місцевих організаторів конференції, д-р Артимишин, як показувала його візитівка на крайчику коміра блюзки. І, без дальшого попередження, повів хутко свою мову:

— Попросимо вас очолити завтрашню сесію, що проходитиме під кличем: «Індивідуалізм загрозених народів в аспекті інтернаціональних доктрин імперії». Думаю, заголовок достатньо інтригує, а що не договорию, то так і треба з уваги на академічну толерантність. А в симпозіумі то хай уже проходить усе, що треба на цю тему сказати. Вона в обсягу вашої компетенції, шановний пане колего, і нам дуже залежить на тому, щоб людина ваших поглядів унапрямувала дискусію в користь державницької ідеї неросійських народів ССРСР. У вашій сесії, зважте, буде сильне представництво неприхильної нам професури російських єдинонеїдлимиців з емігрантських кіл, але зате матимете на своєму боці науковців інших підсоветських народів, а теж польських, мадярських, словацьких, хорватських, може ще й інших, еміграційних

професорів. Маємо рідкісну нагоду розпопуляризувати нашу точку погляду.

— Трохи пізно запрошуєте мене на таке гаряче становище громовідхильника. Та ще й кажете, неمالоважне завдання стоїть перед нами. Чому ж тоді скоріш до мене не звернулись? Знаючи про те заздалегідь, я б міг відповідно приготуватись до нього, зібрати потрібних доповідачів, дискусантів, накреслити специфічне введення тощо...

— Тому саме й до вас, так би мовити, в останній хвилині звертаємось, бо віримо, що якраз ви будете спроможні з отим нелегким завданням справитись. Передбачений предсідник цієї сесії, з незалежних від себе причин, на жаль, не зумів приїхати. Важко буде заступити його тут.

— А хто ж іще з наших доповідачів братиме активну участь у цьому засіданні? Може б він піднявся цього завдання?

— Нема надійного кандидата. Але ми обов'язково вишлемо знавця даної дисципліни з нашого комітету, програма теж включає й доповідь професора Вірюка. що говоритиме на тему анархістичних дій Бакунина й Махна.

— А, від того, з його Бакуніним і малоросійством, буде мені велика підмога, — і змахнув рукою Радомир.

— Маємо ще одного з молодших місцевих викладачів. підготував цікаву доповідь довкола імперіального касарняного духу й ідеї нашого вільного козацтва, що теж викличе побажану дискусію, — докинув Артимишин. — Так, що ваша сесія заповідається на одну з важливіших. Тому погодьтесь, будь ласка, професоре, будемо вам за це дуже вдячні.

— Бачу, що поодинокі програми конференції, як і симпозіуму, про який мова, ще доволі пливкі, а це не гаразд. Тут конче негайно діяти. Що ж, якщо отримаю співпрацю комітету в остаточному складенні програми й доповідачів оцей проблемній сесії. то в таку скрутну хвилину годі відмовлятись, треба буде мені за цю справу взятись.

— Тоді все буде наладане, з рештою не буде проблем, — з полегкістю зідхнув Артимишин, запрошуючи Радомира долучитись до нарад комітету.

Отак і вдалось усунути нашвидку черговий недолік у конференційних ускладненнях за рахунок навантаження більшою відповідальністю Радомира, крім його доповіді в іншій сесії. Проте, оскільки подібні проблеми змін програм траплялись Радомирові й на інших конференціях, не покидала його добра думка, що всі оті недомагання, слабкі місця, прогалини й недогляди теперішньої зустрічі людей з різних сторін і з відмінним світоглядом можна буде ще виправити.

На прихалцем скликаних нарадах організаційного комітету конференції довідався Радомир і про ще одну немилу справу, що його прямощю поразила. Визначнішим гостям-чужинцям, учасникам конференції, повністю оплатили подорожні кошти, а своїм, при куди скромніших їхніх засобах, щопиш приобіцяли якоюсь мірою покрити їхні витрати в недалекому майбутньому. А тут ще й випрошують у них добровільних датків на, як показалось, значний недобір у конференційному бюджеті. Таки щось не в порядку з такою господаркою. На його протести з цього приводу, почали його зацитькувати, мовляв, то, знаєте, піде нам лиш у користь, коли чужі, інтернаціонально відомі знавці предмету виступлять у цій престижевій для нас, конференції. Що там усі витрати наші, вони мінімальні, зрівнявши з показними вислідами, що така міжнародня зустріч може нам дати. Це ж бо піде на хвилі етеру й у всі «мідія». За такий очевидний успіх варто й заплатити.

— І теж тим єдинонеділимцям, що висуватимуть свої концепції проти наших, — перебив Радомир, не бажаючи далі вислухувати дитирамбів похвал у бік непричасних до становища поневолених народів доповідачів та до пов'язаних із цим прогноз успіху. — Ваші сподівання, на мою думку, побудовані на міліні, бо в оплачених учасників думки, як у тих зайців, сьо-

годні це, завтра те, залежно від того, хто платить, а щодо єдинонеділимців, то від бика не чекайте молока, за словоблуддям і нічого з їхньої мови не залишиться, буде тільки шум і великих слів велика сила...

— Отут і суть вашої ролі предсідника симпозиюму, себто авторитетного голосу, — залишити загальне позитивне враження, спростувати погляди окремих прелегентів, коли б вони були незгідні з нашою платформою — вільних, незалежних народів, значить водночас і з вимогою встановлення об'єктивного стану речей у світі, в цілому — придбати собі об'єктивних, неупереджених приятелів. Якщо це осягнемо, тоді наша конференція не пройшла даремне.

«Об'єктивність — велике слово в них — гадав собі Радомир — вірять, що й інші до неї зміряють і що самі досягли її. А того не розуміють, що все у вселенній — в тому макрокосмі егоцентричних світів, спирається на власному вибуялому суб'єктивізмі, та й вони самі — організатори цього конференційного мікркосму, не об'єктивні до прибулих земляків, яких міряють іншою міркою, як отих можних, оплачених ними. А, в додатку до своєї несправедливості, вимагають від своїх людей ще й пожертв, датків, так, начебто далека, сповнена невигод їхня подорож і вся безкорислива праця на конференції не були достатньою жертвою. Коли дальші фінансові подачі потрібні, то, панове, здобудьтєся вже на них самі, по своїх довкільних громадах». — Проте змісту своїх думок Радомир не подавав комітетовим, бо це ж зумовило б тільки непотрібні тут тертя, та й нічим у такій ситуації довершених, хоч незадовільних, фактів не допомогло б.

Залишилось йому вчинити все, на що він спроможен за таких виняткових умов, а на пропозицію своїм гостям конференції оподаткуватись заради визрілої бюджетової кризи, Радомир простягнув добуті з кишени три п'ятидоларові банкноти, кажучи: — Оце все, що знайдеться в мене на поворотну дорогу, як же тут

мені оподатковуватись? — Супроти цього, коментарі з боків були зайві.

Завдяки покладеним трудам і добрій волі декількох співучасників - земляків, Радомирова сесія пройшла вдатно. Історичну московську общину й її советський колгоспний відповідник — як фактори насильства над народними масами, у противенстві до спільнот з індивідуальною творчою ініціативою, виведено на конференції клясичним зразком вимушеного застою, а то й регресу у суцільнім процесі, натомість індивідуальну ініціативу, поза опресивним самодержавним ладом імперії зла, видвигнуто показниками на шляху поступу загрожених советською системою суспільств. Так і протиставлено в конференційних підсумках уніформованій сірині імперіяльної методи поневолення думки й тіла — різновидність продукційних середників сателітних народів, як от мадярський власний економічний підхід, польський рух народної солідарности, чи доцільність національного резистансу й відосереднього шляху для повного розвитку всіх народніх сил у власних, незалежних державних структурах підсоветських республік, у їхньому поході проти великодержавної супремації Москви. Не обійшлося, ясно, без сподіваного зудару з табором єдинонеділимської опозиції, але ж, в обличчі міцнішого фронту оборонців волелюбних ідей, реакціонери найшлись перед конечністю задачі своїх позицій.

Зусильна кількаденна діяльність у комітеті й на сесіях зовсім полонила Радомира, не залишаючи йому ні трохи свобідного часу для ще однієї пильної задачі, яку сливе вилелівав і поклав на себе священним обов'язком ще до від'їзду з дому --- найти зв'язок з місцевою громадою, щоб наблизити свою сім'ю, голов-но ж дітей, до рідного народного пня... Отого й нам конче, як самого життя, Антеевої основи для дальшого існування — зчаста розважав Радомир. Не раз пробував нав'язати розмову з цими й іншими місцевими земляками, що їх зустрівач по конференційних

залях і навіть не трудно доводилось, бо й самі гуртами й однимцем підходили до нього в перебоях між сесіями, схвалюючи його виступ, або розділяючи з ним свої завваги на обговорювану і споріднені теми. У старших громадян, як довідувався з розмов, діти здебільш одружені, роз'їхались по далеких місцях праці, молодші теж позаводились родинами. А от цікаво б із наймолодшими поготорити Радомирові. — Ви, видно, не посторонюєтесь від нашого суспільного життя. Певно й нашу пресу читаєте? — розпитував таких принагідно.

Відповідь не була надто задовільна, на жаль.

— Мало часу на якусь громадську активність, — відговорювався один го-англійському, — але вже на оцей науковий з'їзд треба було потрудитись.

Ще гірше пішло Радомирові, коли заговорив до іншого молодця про вжиток рідної преси.

— А, там нічого для нас немає. Та й надоїло громадські спори вислухувати. От, як би наші люди говорили й думали подібно, як, скажемо, в Бі Бі Сі, де фактами, а не спірними опініями, займаються, то й мали б усі ми кращі успіхи. А так, як є, загрязли наші політики у трясовинні та й бовтаються! — знеохочено твердив спостерігач нашого еміграційного життя з молодшого покоління.

Іншим разом, покінчивши із своєю історіософічною доповіддю, пішов Радомир послухати чергового доповідача в аудиторію, советознавця. Сиділа біля Радомира ще не стара жінка й позирала на нього час від часу, а там не вдержалась, нахилилась до нього й заговорила, висловлюючи Радомирові признання за його, як мовила, «здорові думки». Коли їхній доповідач почав шукати у течці за статистичними даними для підтримки свого звіту про советську експлуатаційну й вигубну політику супроти підкорених собі народів, пані Будна — так його сусідка назвала себе — розговорилася з задуманим Радомиром.

— У вас велика родина? — запитала перегода.

— Один син, дві доньки, ні одне ще не одружені, — звідомляв.

— Щось подібне, як у нас, тільки наші два сини вже одружені. Подуріли ті наші хлопці, стільки гарних дівчат між нами, а вони беруть собі чужинок за дружин. Дали ми їм по рідних школах наше виховання, та й родини у нас патріотичні, і що зробите, не помагає. Така сила чужини. Що ж тоді нашим донькам випадає діяти? Виходять і вони за чужинців заміж. Сумно, але що порадиш. Така то наша тут незavidна доля.

Почувши таке, стало Радомирові на серці ще важче.

Перехоплював тут і там Радомир декого із своїх давніх колег, але, що ближчі знайомі, то менше часу мали для нього, завжди чимось важливим заняті були, або попався в той же час якийсь ближчий колега з актуальною справою і люди давніших зв'язків за словом-двома розходились.

Стрінувся Радомир і з одним тутешнім літератором, Омельком Пряником.

— А якою цікавою темою займаєтесь тепер? — завів з ним розмову.

— Далекопростірне подорожування інтригує мене найбільш, — та й почав Пряник красномовно розгортати плян свого роману, тут же додаючи — цим разом писатиму по-англійському, бо на рідну літературу неможливо найти покупця, на горіщі в мене ще й досі звалища нерозпроданої, своєї ж таки, літератури, ще навіть і нерозпакованої після відбору з друкарні.

— Може б так за посередництвом вашої організації письменників пропустили б у народ ваші видання? — піддав думку Радомир.

— Пропаща це справа, — заперечив Пряник, — там лиш чекають від вас дотацій на видання їхнього організаційного збірника, — що більше підкинете, то краща нагода, аби й якась ваша новелька там появилась; та й до того збірника і зводиться вся їхня діяльність, — негодував Пряник.

— Вам би, колегам-письменникам, більш солідаризуватись між собою, спільними зусиллями більш осягнете, — дораджував Радомир, але й у тому відкинув Пряник його доброзичливу думку.

— Та що ви! Хіба не знаєте, як то водиться між нашими письменниками? Ті б вас у ложці води втопили, коли б вам у чомусь краще поталанило, як їм. — Та й пішли нарікання на весь місцевий літературний рух. — Забудь, чоловіче, — запевняв Пряник, — щоб тобою, чи твоїм твором, хто зайнявся; не розіпхаєш сам своїх книжок між нечитальною публікою, то й пиши пропало.

Десь, наприкінці конференції, підхопивши вільну хвилину після загальних занять, заговорив Радомир до голови комітету, магістра Шильчука:

— А чи не подумати б нам про зустріч з місцевим нашим громадянством? Варто було б подати підсумки дотеперішньої комітетової праці, вказати на осяги конференції, розділитися з вашими задумами на майбутнє, словом, розворушити нашу громаду, зацікавити її у співпраці. Могли б і ми, учасники конференції, щось із наших праць землякам прочитати, подати їм до відома, що на наших фронтах діється, хай збагатяться нашим досвідом по чужих осередках науки, а то й нам порадять, як краще вести нашу працю.

— Так і буде, професоре Прісний, так і буде, нагоди виміни думок з нашою громадою не пропустимо. Ми вже й намітили таку зустріч. Відбудеться вона завтра, про що й точніш поговоримо в пізніших годинах, та й випадає зійтись при чарці власне в навечір'я закінчення конференції й наших спільних заключних зусиль. Зберемось там же, де й почали наше діло.

Згодом, за отією чаркою, розв'язались язики й пішла мова про все, крім побажаного Радомирові обговорення завтрашньої зустрічі з громадянством. Коли ж почав він у комітетових, бо голови ще не було, допитуватись — а як же буде з нашою завтрашньою подією? — он як освідомили його:

— Та що тут довго про те говорити? Все вже наладнано, зійдемося у прицерковній залі, насходяться наші місцеві люди, поготоримо собі, перекусимо щось, заспіваємо гуртом, наші юні сили виведуть свої народні танки, що й буде по душі всім приявним.

— А я ж говорив з головою Шильчуком і про інформативну частину зустрічі, зорієнтування громади в комітетовій діяльності тощо.

— О так, і це буде у свою чергу. Голова сам настоював на тому, щоб використати нагоду і розпродати останні випуски літературного збірника, який ми і спонзорували, значиться, тут і наша заслуга в його появі. Але, знаєте, нам по-менше б там говорити, бо зайвою балаканиною лиш відстрашимо публіку, чого доброго, на другий раз не збереться.

Не було чого далі вести розмову з комітетовим. Відійшов Радомир у бік, щоб замовити собі склянку мінеральної води. Тут же й пристав до нього якийсь вистрсений, напарфумований панок, з відгоном духу міцної цигари в руці. Було по всьому знати, що гість цей здорово на підпитку, бо й без потреби заливався сміхом, заговорював про це й те, не докінчивши початого, торочив отак усілякі небелиці. Мало того, почав хизуватись численним своїм манаттям, великою посілістю і, як то він, «не сіявши й не жавши», все ж успіває добувати собі кожного року новий модель авта, модерний телевізор більшого розміру як торік, по декілька компютерів першорядної якості. — А як же у вас, професоре, клюється рибка, можете й ви пописатись добрим половом? — підсувався до нього цей філістер. Щоб не псувати собі й без того не надто мудрого настрою, не допивши зї своєї склянки, Радомир поставив її побіч інших на зволоженому від напйтків столі й віддалився зі словами — мені пора йти. А тоді й покинув зовсім ресторан, аби відпочинути у своїй гостинниці перед завтрашньою зустріччю.

Як побоювався заздалегідь, громадська ця подія відбулась під знаком закликів до чергових добровіль-

них датків, налягань придбати собі річники згаданого поперед Збірника, бо в них, мовляв, — ваші брати письменники розповідають про ваш далекий старий край, чому його треба згадувати й любити, за нього й неодну жертву принести. При цій нагоді влаштовано збірку на церковні та громадські потреби. Зібрання це не мало якогось формального характеру, люди порозсідались за довільно розставленими в залі столами, мовці ж комітету, один по одному мінючись, гучно промовляли з виставового підвищення, а далі, в супроводі листка з побажаними деклараціями особистих внесків на запланований ювілейний пам'ятник, комітетові пані почали розділяти на підносах між приєднаних горнятка з чаєм і пахуче печиво.

Побачив Радомир, що даремне йому надіятись на здійснення свого вчорашнього задуму, про що голова Шильчук, за крутіжжю своїх обов'язків, мусів забути, бо на те вже ні місця, ні часу у програмі зустрічі не передбачено, то й подався від президіяльного стола просто між людей, тут і там, з черги, займаючи порожнє крісло і вдаючись у свобідну розмову з гостями.

Представляючи себе в кожному окремому випадку, як конференційного доповідача з далекого американського стейту, з місцевини, де лиш одна його родина самотужки проживає між чужинцями, запитував, як їм ведеться. чи мають на своїх місцях учителя рідної мови, чи діти їхні вживають її між собою? Запевняв їх, що розуміє важкі місцеві обставини, бо й самому, з недостачі рідних шкіл, доводилось навчати своїх же дітей рідної грамоти.

— Приватним нашим учителям треба багато платити, а ми робочий люд, заробітки наші малі, та й тяжко за оту працю. Діти, як велить закон, ходять до міської школи, та й так уже, по-місцевому, порозуміваються, хоч і наша мова не чужа їм. Та й не далеко тут з рідною мовою заїдеш — отакі, на загал, схожі відзиви від кожного, провіданого за столом, товариства виніс. А вони, виявилось, люди нелукаві,

добродушні й доброї волі, душею прив'язані до свого рідного, тільки ж не сила їм оберетти власне юне покоління від заливу всевладної течії.

Побажавши своїм співбесідникам усього добра, висловивши надію побувати між ними, може й народним учителем їхніх дітей, якщо зайшла б потреба й дозволять умови, Радомир кожному вручив по книжечці своїх пісень про батьківщину в дарунку, прощаючи їх більш-менш такими словами:

— Коли наляже біль на душу, загляньте туди, між сторінки цієї блакитно-жовтої книжечки, може рядки щирого, рідного слова, як те цілюще зілля евшану з нашої батьківської родючої землі, принесуть вам полегшу й відраду. Спільна наша доля тут, — вам, що живете трудами своїх рук, і нам, що нелегко пробираємось умовою працею і стараємось посіяти зерно нашої правди на твердому чужому ґрунті. Треба нам взаємної підтримки. Ваші й наші діти загрожені винародовленням у довкільному всемогутньому морі. Але ми не здаваймось, плекаймо наші найдорожчі квіти, вселяймо в їхні душі любов до рідного народу, навчаймо їх найкращої з усіх. матірної мови... А коли б у вас було бажання, напишіть хоч кілька слів до мене. у книжечці адресу знайдете, я ж радо кожному з вас відпишу. а може й наші діти, отаким чином, листуючись і між собою за нашим почином, взаємно подружать...

Це й була Радомирова вершкова точка конференції в далекій, загірній країні.

Розділ 8

«Таки не вдержала його... Хоч би лиш раз у рік отак затягне його кудись у безвісті з дому й ніяка сила від того Радомира не втримає. А шляхи такі ж

небезпечні, скільки невигод подорожування одне нещастя та й годі... Ну, побачимо, що він такого знову заведе, коли повернеться — вже ніколи більше не їхатиму туди — певно й тепер зарікатиметься, алеж не пройде рік, півтора, й мій Радомир знову на колесах. Та що вчиню, якби тільки здоровий до дому вернувся!»

За всілякою роботою пораючись, не виходила з думок Софія, де тепер її чоловік, що з ним, коли зможе його з поворотом надіятись? Якісь два телефонічні виклики від нього досі — це й усе. Бігаючи по своїй господарці, що вимагала її постійного догляду, то попрятає в хаті, то вийде з черги на свій городець, тут підотне галузки розрослих кущів бузку, форситії, дикої рожі, там підкопає грядки, аби краще сходили весняні квіти й розцвітали згодом її гожі троянди то знов розсипле по глиняному ґрунті з мішка добриво, а з іншого навіз, може краще цього року як торік зародить городина, та й овочеві деревця скропити хемікаліями треба ж, а то розпаношиться ота несита комашня й не сподійся плоду. От, хоч би тільки приморозки не вертались!

У пообідніх годинах знов же виплітала Софія по-святно щокраці відомі їй узори зі стебел і колосків пшениці, які згодом роздаровувала приятелям і знайомим при родинних нагодах. На все довкілля знали її, як не абияку мисткиню ручних виробів з золотої пшениці. З наближенням вечора не занедбала Софія, кожного дня обов'язково зайти на вечірню до поблизької католицької катедри — адже впевнена була, що е за що й за кого помолитись їй — Катруся перша потребує Господньої помочі, теж і Денисові й Орисі конечні її молитви. а що й казати про Раломира в довозі?

Прийде вона з вечірні до дому, а вже день і кінчається — перекусить дещо, помие посуд, наготовить на завтра білизну для прання, присяде, перегляне пресу і ще якусь літературу, та довго зачитуватись думки не дадуть — мушу ж до лікарні подзвонити, як там

сьогодні з Катрусєю? — вирішує та зразу набирає телефонічне число лікарні, зголошуючи медсестрі, кого їй треба. Довго доводиться чекати й нарешті:

— Катруся! Як там з тобою? Легше тобі, серденько? — з биттям серця допитується, коли тільки зачула у трубці нижний голосок доні.

— Сьогодні я втомлена вправами, — відзивається тихо Катруся, — але є поступ, можу скоріше й безболісно підійматись, сама вже вдягаюсь і роздягаюсь... Не журись мною, мамо, я ось уже сподіюсь за недовгий час без візка давати собі раду.

— Ох, дав би Бог, моя дитино, вся надія в мене на те, ти завжди в моїх молитвах, Христос і Пречиста Діва вислухають певно мене й ти скоро будеш знову на ногах, — від скороговірки забиває дух у Софії, вона глибоко зідхає й передає доньці перегода усі призбирані за день-два новини з дому. Отримавши від Катрусі деякі доручення, щоб їй вислати в лікарню це й те, Софія кінчає розмову, завзиває донку, щоб не падала на дусі й собі гаряче молилась за видужання, прощається з нею хутко й забирається до виконання доньчиних прохань — починає розшукувати за якоюсь потрібною їй книжкою, при тому захопила її улюблену спідничку й нагортку, додає ще там щось важне для неї, пакує це все й навіть не зчулась, як застукала її пізня година. Ще добре не присіла після отих різних ладнань, коли враз стрясає нею різке дренчання телефону. «Хто б це такий був під саму ніч? Невже Радомир з поворотної дороги?» Й уже підбігає зняти слухавку. Поки отямилась від хвилювання, чує невиразний голос:

— Мамо, це я — і вже несподівано проймає Софію радість від далекої мови Дениса. — Хотів я довідатись, чи все гаразд біля вас... Здорові? А як з Катрусєю? Помагає їй терапія? Що нового біля Орісі, тата?

Тут же зворушена мати починає розказувати синові про всі родинні події, про повільне видужування Катрусі, далі про виїзд батька на конференцію і про

Орисині початкові зусилля на новій, фаховій праці. — А як же з тобою, мій дорогий? — Перебиваючи себе, хотіла ще далі про домашню всячину позвітувати, а там і спохопилась: — Тобі ж доведеться платити за цей виклик, а я так розводжусь. Буду скорочуватись, а ти на другий раз, любий Денисе, викликай же нас на наш рахунок, це ж не абияка витрата тобі.

— Мамо, мамо, хто б такою дрібницею турбувався? Та ж я заробляю, на те мене стати. А от я хотів повідомити, що саме готуюсь у дальшу поїздку. Провідаю сторони мого дитинства, може ця пригода збагатить чимось мої будні... Вдалось мені досить заробити на двотижневу відпустку, завтра й вибираюсь — легкий посміх у телефоні — у дорогу до джерел нашої річки, ачей там десь моя веселка зупинилась...

— Ой, синоньку мій, нехай же тобі щастить частіше зустрічати веселки на твоєму мандрівному шляху! А там, де ти кажеш, нас буря здебільш навіщала й годі було тієї веселки діждатись. Тоді й ти був нашою єдиною веселкою... Та якими ж ти дорогами туди від себе проїжджатимеш?

— А я простий напрям братиму, аби хутчіш, таки через нашу столицю, мамо.

— О, тоді завітай обов'язково до нашого собору, це ж величавий храм буде, якраз почали вже його будувати... Там і чимало наших земляків стрінеш, познайомишся зі своїм рідним світом, довідаєшся не одного, що тобі буде цікаво. Адресу маєш конче заїдь туди, Денисе.

— Старатимусь, мамо, як би тільки на все оте час коротшої поїздки дозволив! Тобі ж відомо, які це далекі шляхи туди.

— Та ще бережись, Денисику, особливо, коли вже над Гадсон прибудеш, до місця свого народження. Там стільки змін зайшло за той час, на жаль, не на краще. Кажуть, попередні мешканці покидають містечко під напором новоприбулих чорних, та ще й кого з

інших сторін — з Порто Ріка, Мехіка, чи ще там звідки. На вулицях, остерігають місцеві, небезпечно зупинятись, за грабіж не трудно, навіть поліція не може, таке там засилля чужих прищельців. То ж будь осторожний, бо береженого й Бог береже!

Запевнив Денис Софію, що буде берегтись, і так попрощались, побажавши собі взаємно всього добра.

— Дай йому, Боже, щасливої дороги — зідхнула Софія, заметушившись з черги ще за тією книжкою, про яку особливо просила її Катруся, а тут, на біду, ніяк не зуміє її найти. «Квіт папороті», оце й заголовков, відома в їхній сім'ї лектура, — та де ж ти поділась, книжечко?

На хвилину примарилось Софії, що від здобуття цієї затраченої десь повісти малоццо не скоріше виздоровлення Катрусі залежатиме, тож зі ще більшою ревністю кинулась у дальші розшуки за жаданою згубою, проте без висліду — книжки ніде не найти їй. — Попробую ще завтра, треба всю Радомирову книгозбірню переглянути... А як хто позичив і не віддав, бо й таке буває, що ж тоді буде? Купила б я тобі цю книжечку, доню, та де ж її тепер дістати?

Наглий алярм телефонічного дзвінка струснув Софією, різко перебивши її роздумування. — Боже, та це ж уже по півночі, кому б я у таку пізню годину готрібна була? — І з неприхованим острахом метнулась вона в бік телефону, піднявши слухавку.

— Тут Софія, хто говорить? — видобула з себе. Дивна мовчанка з того боку збільшувала Софіїну тривогу... Нараз почувся придушений зойк, а за ним зразу, між схлипуванням здержуваного плачу, впізнала Софія голос Маріянни. По кількох незв'язких словах донісся сенс — Ральфа вже нема... Саме відійшов від нас на все... Більше не страждатиме...

Новина потрясла Софією, але в таку критичну пору не час на даремні вболівання, щось треба діяти, чимось допомогти подрузі.

— Маріянно, моя дорога. Тепер йому вже краще.

Бог прийняв до себе його душу. Хай там з Богом спочиває. А тобі, дорога, треба тут допомогти в такий час удару. Доручи мені якусь послугу тобі — може повідомити близьких, подати звістку в парохіяльний уряд, допомогти в похоронних заходах?

— Ох, моя ти Софіє люба, завжди перша в потробі, спасибі тобі за добру волю. Ми вже тут у родині приготувались на найгірше, найважливішими справами зайнялись уже. Але, коли маєш бажання, зайди до нас рано, потішиш мене у великому горі...

— Раненько я зайду до тебе. Нехай Бог буде з тобою. І, чуєш, Маріянно, кріпися, візьми який заспокійливий середник на ніч, добре відпочинь, бо ж твоїх сил тобі й цілій родині тепер дуже треба. І знай, ми тебе всі любимо, твоє горе є й нашим. Скажи, дороженька, а не можу я все ж таки щонебудь зарання для тебе вчинити?

— Тепер дуже пізно, дорога, пора досипляти ніч, відпочивай і ти, а завтра побачимось. Дякую тобі й на добраніч.

Здушуючи плач, повісила Маріянна слухавку.

Розхвильована ненадійним Ральфовим відходом, уклалась нарешті Софія до сну, але про сон і мови не було. Гадки, мов навіжені, одна наперед одну кормились, не даючи їй спокою. «Та ж ото тількищо молились ревно за його видужання, аж ураз йому й кінець прийшов. Такий удар для Маріянни, дітей».

У осіб зі слабшою від Софіїної вірою закрався б сумнів у Божу всемогучість, може й прохолов би їхній релігійний жар. Та не в Софії, вона тверда була в вірі, не знала хитань, сумніви не мали приступу до неї.

— Видно, так було йому суджено. Одному Богові знати, що для людини доцільніше — життя чи смерть? Та й яке ж було оте його життя? Повне страждань для нього самого й постійного, нестерпного болю всій родині. Тепер він уже звільнився від затяжної недуги, вільний і від цупких в'язів його животіння —

такого прикрого бідному Ральфові з його важкими досвідами, то надмірно перевантаженого працею, а то й безробітного... Відотхне й Маріянна, після втрати прийде згодом до себе, а за отримане життєве забезпечення зможе позбутись довгів і ще залишиться їй дещо з добутих від забезпеченової компанії засобів на найближчі родинні потреби.

Метушня гадок не вгаває, сну ніяк не накликати, підіймається Софія зі свого неспокійного ложа, втомлено зводить зір на стінний будильник — що це такого? — вже й поза третю годину вночі пішло, а вона досі й ока не примкнула. Таки вже либонь і не всне сьогодні, проте ще рано вставати, хай іще прилягне. Нерозгадана таємниця смерти далі заповонює її свідомість. Смерти більше не лякається Софія, зжилась бо вже з її повсякчасною наявністю. Навіть своєрідний виклик їй кинула, від довших років опікуючись невилічально хворими у своїй соціяльній організації «Госпіс». Тривала, заспокійлива її приявність при довірених їй особах за останнього періоду їхнього життя на відлеті духово зміцнила Софію, з часом освоїла з тією дивною містерією переходу з активного в більш пасивний стан існування. — А все ж таки існування! — утверджувалось у Софіїному переконанні щораз міцніш — адже йому кінця не може бути, так же й навчав Спаситель, подаючи надію людству на прийдешній, кращий від земного світ.

Знадвору рвйними хвилями доносились погрозливого завивання вітру; здавалось, начебто лютував він, що не може в середину дому дістатись. «Так і ота недоля добивається до нас, не знати ні дня, ні години, коли розторочить супокій нашого життя», — хвилювалась Софія, нашіптуючи молитву. Між рядками її зідхань до своєї опікунки з дитинства, Марії, за сповільненим пересуванням тремтливими пальцями разків вервиці, щораз живішою хвилею розливався по її свідомості тужливий потік Софіїного давноминулого, де далі в силу вбираючись, обдаючи її запахом,

приторком того втраченого провесняного часу. — Було це ще з вами, мої дороженькі, рідні, коли неділями виходили на променаду по великій, незабутній ріці, а то й на човен брали ви мене з собою й ти, татусю, розказував мені про свою далеку батьківщину, а мамуся встрявала й усе запитувала, коли це вже раз ти їй цю небачену країну покажеш. О, це був дійсний тихий її рай — оті нев'янучі в пам'яті роки з батьками... Залишився по першій світовій війні Софіїн захворілий батько — як він їй один раз розказував — в чужій йому Австрії, після нужденних випробувань долі між життям і смертю в таборі переселенців у Талергофі, бо не стало в нього ні снаги, ні засобів вертатись до рідного краю. Це ж і так якимось чудом не розділив гіркого кінця зі своїми одноземцями, яких сотнями переносили за табірні ворота на вічний спочинок. Яюсь так повела доля його життям, що запустив коріння в чужому терені, згодом одружився з місцевою панянкою, її ж мамусею. Хоч і в чужому світі, своєї віри, мови й рідних звичаїв не занедбав, навіть і мамі прищепив, вона бо часто дома говорила — коли там у твоїй країні такі добрі й чесні люди, як ти, то й мені хотілося б туди поїхати, з ними поріднитись...

Дарма що й батько був простим робітником. недостатків ніколи не було, мали й заощадження в місцевій поштовій касі та й проживали у власній, чепурній та просторій хаті. Ох, те чарівне узлісся над самою рікою, а там і глибокий ліс, куди часто на далекі проходи ходили. Тямить добре отой таємний, дрімливий б'р, де вона, одиначка, з найраніших литячих років різні гри з батьками заводила. Батькова й матерня мови стали їй однаково рідними. ще не навчив великий світ розрізняти — оте своє, а те чуже; дзвінко й райдужно промкнули над берегами Дунаю її юні літа. На завжди збереглась у серці улюблена пісенька її батька «Тихо, тихо Дунай воду несе»...

Та зринув ураз бурхливий, злющий і тривожний час біди. Війна! Літнього вже батька покликали ще

раз до військової служби, матері доручили нагляд над привезеними робітницями зі сходу в їхній місцевості п.д Віднем, а її, юначку, взяли до вишкільного санітарного табору. Жахливе кровопролиття і знищення, що їх накинув світові отой нікчемний кімнатний маляр, водночас божевільний мегальоман, невільно втягнули у свою колію й її країну, стрясаючи нею постійно, а накінець і доценту опустошивши. Кінця жахіттям з тої пори не було. Не відала Софійка доти, що це такого людське горе, але зазнала його від тоді по вінця. Бідний батенько не повернувся більше з далекого східнього фронту, один Бог знає, де й як він пропав, та й ти, сердешна матусю, з тисячами інших згинула за одного бомбардування нашого містечка і теж не знаю, де твої тлінні, святі останки...

Залишилась сиріткою Софійка, хоч і ще довго нічого про долю своїх батьків не знала, бо ж її перенесли безупинно з місця на місце отих коротких санітарних постів тепер уже військової повинности — як же було в ту найгіршу пору провідувати далеке родинне місто? Щойно згодом, опинившись на руїнах свого сімейного гнізда, від чужих людей почула про трагедію матусі й тата. Отак без сліду пропали й найменшої вістоньки не залишили. Господи! За що стільки терпіння нам, безпомічним?

Що ж було їй далі діяти? Вільна вже від санітарної неволі, пересилилась Софія до Відня, знайшла там перегоду в лікарні заняття мед-сестри, а вечорами продовжала навчання гри на фортепіані в музичній консерваторії — оце ще й одна дорога згадка по невіджалуваної пам'яті батьках, що не шкодували своїх скромних середників на її загальну й музичну освіту.

Аж раз, уже пізнім вечором, пильно вправляючи в опущеній її вчителькою студії складні скали на фортепіані, перейняла несподівано з сусідньої кімнати тони до болю любої їй пісеньки «Тихо, тихо Дунай воду несе»... Так! Не помилилась, виразно доноситься чоловічий високий голос при супроводі інструменту. — Боже! Хто це співає? — Заніміла, а тоді, пере-

вівши дух, рішила роздивитись, хто це такий вправляє в сусідній кімнаті. Виявилось, що не в сусідній це було, а у прилеглий до неї із другого боку студії, де проспівував оцей незнайомець. Його голос тепер дзвінко розносився по всьому коридорі опустілої в ту пізню годину школи. Зворушення змагалось у грудях Софії й вона нарешті, з биттям серця, постукала у двері студії... Отак і почалось їхнє прекрасне знайомство, що довело своєчасно до ніжної приязні, а вже куди згодом, після років неймовірних перешкод, і до їхнього одружіння. Але де там було ще думати про те в оту ранню, веселкову пору їхньої зустрічі! Такий ще юний він тоді був — її розспіваний Радомир! Стільки чистих почувань відзивались у його голосі й поведінці. Так по-лицарському й тендітно водночас до неї в'дносився. Поволі, проте нестримно розвивалась їхня кришталйна, щира дружба...

Зростала вона під час довгих проходів по міських парках, у концертних та оперних залах, чи здаля від людських натоптів — у казковому віденському лісі... Ріднила їх подібна доля дорослих дітей без батьків, бо від своїх Радомир давно вже ніякої звістки з-поза воєнного фронту не мав, та ще й його батько карався колись у гіркий час лихоліття в таборі виселенців, тільки ж не в Талергофі, як її покійний татусь, а в іншому схожому — у Гмінді. Ще дужче еднали їх рідне походження і спількі музичні заняття. Вже й почала Софія в парі з Радомиром виступати у прилюдних концертах з її фортепіяновим достроєм, або супроводячи його на органах у солівках і ансамблевій музиці щонедільних Богослужб в одній з церков столиці. Так гармонійно проходила їхня співпраця й так співзвучно гомоніли взаємні почуття! Здавалось, одна душа, один дух заволоділи обидвома.

Аж ненадійно все різким акордом обірвалось. Одного сірого дня тієї грізної, замлоєної весни в окупаційний повоєнний час, вернувшись натомлена з лікарні до свого винаймленого приміщення, впала виснажена Софія на своє послання, щоб дещо перепочити,

лк ураз відтіля ж доглянула під дверми складений листок паперу, що його, мабуть, її господиня дому просунула для неї в середину кімнати крізь щілину у дверях. Чомусь застукало в неї живіше серце, коли Софія метнулась мерщій до дверей за тією загалковою оповісткою. — Що б то воно таке могло бути? — дивувалась, бо досі не траплялось, аби її господиня писемно з нею комунікувалась.

Розгорнувши нашвидку папірець, на записаній його сторінці стала вона читати незрозумілі їй спершу рядки Радомирового письма:

Моя Дорога Софійко!

Ті гончі з советського сектора міста попали на мій слід, уже двічі допитувалися в сусідів за мною. Мушу негайно кидати цей терен, аби катам в їхні лапи не дістатись. Немає часу на зайві готування і так болісно на серці, що не смію з Тобою побачитись і Тебе на небезпеку наражати. Черкнув лиш Тобі цю записку й передав Твоїй господині, щоб Ти знала про конечність мого несподіваного виїзду. Прошу Тебе не тривожитися мною, а на себе добре уважати. Особливо, з ким про що говоритимеш. Про Тебе та Твою адресу тим агентам покищо невідомо. Як тільки знайдусь на безпечному місці, зразу намагатимусь пов'язатися з Тобою. Прощай, кохана, сподійся дальшої звістки від мене.

До скорого побачення!

Твій Радомир.

Та що ж, роки пройшли, заки дійшло до отого «скорого» побачення. Коли в місті стали посилюватись насильні випадки політичних лоривань невинних людей, Софія згадала слова Радомирової перестороги — бережись їх, уважай на себе; тим то одного дня

покинула й вона насичену советськими агентами столицю, переїхавши до свояків своєї матері в довкіллі Зальцбургу, на межі з Баварією. Часто забігали її думки до Радомира, але де він перебував у ті часи, одному Господеві було відомо. Так же й він не міг довідатися про нове місце її побуту, якщо б і бував згодом у Відні. Та й де там було шукати якусь загублену одиницю в тій фатальній добі мандрівки народів? Здавалось тоді, що вже назавжди в житті розійшлися їхні стежки. Але не допустила до цього Софійна опікунка, її всюди приявна Матір Божа, якій пригноблена дівчина постійно в молитвах доручала свої жалі й турботи. В одному переселенчому таборі недалеко Зальцбургу, де Софія отримала посаду секретарки, в надії таким чином попасти на Радомирові сліди, довідалась про великі скупчення переміщених осіб у столиці Баварії, тож задумала поїхати туди, ачей хоч там про нього щось розвідає.

Та й у тих місцях довго не таланило в розшуках. Правда, прізвисьце його було доволі відоме, чували і про виступи Прісного в різних музичних імпрезах, але де він за останніх часів обертається, про те ніхто не міг нічого розказати. Хто його знає, тепер шукай хоч вітру в полі. «Чи й він отак за мною розшукує?» — запитувала себе часом розжалоблена Софія, дарма що знала від недавно померлої господині її колишнього пристановища в Відні, начебто була чутка від нього, але ж без конкретних даних щодо його тогочасного постю, чи адреси, де б вона могла його перестрінати. Вже й у Червоному Хресті за ним роздівувала, покищо безуспішно. Порадили їй добрі люди тут же й осісти на якійсь посаді в переселенчому осередку, де з усіх інших еміграційних скупчень безупинно наспівають інформації, то й їй буде краща нагода звідсіль далі роздівувати про нього.

Порада здалась Софії найбільш практичною з всіх досі отриманих, за роботу там не важко було особам зі знаннями англійської й німецької мов, то й Софія задумала тут на якийсь час залишитись. Скоро поча-

ла працювати перекладачкою у столичному переселенчому центрі Баварії й ніхто б навіть не подумав, що вона не місцева людина. Діяльність її була такого характеру, що весь час мала зв'язок з урядовими людьми й переселенцями. Скоро могла й визнаватись в організаційній структурі й розміщеннях таборів переміщених у всіх трьох зонах — американській, англійській та французькій, бо часто доводилось виїздити туди з офіційними поладками й таким чином за рік-два об'їздила чи не всі доступні переселенчі осідки. — А все ж Радомира, як не було доти, так і тепер нема — гнітило її, а то й доводило до розпачу. Де він крізь землю запався? А може вже й одружився, мене забув? Дехто із приятелів піддавав думку засягнути інформацій у консулятах — може, він уже й виїхав кудись за море, а от хоча б і на контрактівні роботи в Австралію? Були й такі, що дораджували розпитувати в окружних допомогових центрах, в різних регіональних комітетах, а то й по студентських, чи професійних організаціях, бо ж Радомир міг десь там працювати, або ж потрапи на студії в одному з західних університетів. Так і невгомно продовжались Софіїні розшуки за милим. Як опісля довідалась від нього, то й він спокою не знаходив собі, розшукуючи за нею в різний час по цілій Австрії, як подібно вона за ним у Німеччині. Та треба було років невідання про себе, заки доля знову водно звела їх. Часто й безнадія бралась, бо що це могло за такий довженний час трапитися з ним! А все ж таки не пройшов отой час на марне, як виявилось згодом — за болучої довгої розлуки ще дорожчими стали одне одному, ще в більшу міць перетворився їхній духовий зв'язок. Не бачивши себе, не обмінюючись і словом, жили об'єднані водно собою.

Аж таки в пору чергових народин весни дійшло до тієї величної події, ще одної незабутньої в її житті.

Софія працювала тоді в Католицькій соціяльній місії й була часто нагода співпрацювати їй з іншими суспільними організаціями в ладнанні справ її клієн-

тів. Розділена стіною від її бюрового приміщення на цьому ж поверсі будинку знаходилась одна з клітин установи Українського допомогового комітету переселенцям. У якийсь недавній час припинили там звичайно живу діяльність, бо еміграційна гарячка опанувала й місцевих службовців тієї ж організації й вони всі пороз'їздились, майже в тому ж самому часі.

Після недовгої перерви запримітила Софія знову деяке оживлення в кімнаті побіч. Мимохіть зраділа вона, бо немилою їй пусткою віяло з того боку чи не тиждень уже. Аж тут доносяться відтіль піднесені голоси розговорного обміну між двома чоловіками. Про щось важливе мусіла йти мова, бо голоси змагались. Нагло щось нечуване пройняло її на звук одного голосу; таке рідкісне, замітне звучання, ні в кого досі не перейняла його, крім у одної, однісінької особи в цілому світі — в Радомира... Миттю кинула свою роботу, безтямно вибігла на коридор як ото колись, іще тоді в музичній школі, вперше зустрівшись з ним. І ось тут — у відкритих дверях сусідньої кімнати бачить у розмові з давнім її клієнтом, нового працівника тількищо заактивізованої в діяльності установи.

Немає сумніву — це ж її Радомир! Німо поглядає на нього й ураз він кидається їй у обійми.

— Софійко! Це ти, чи якийсь привид!? — зворушено кличе він.

Ото вже тепер і радощам і взаємним розпитуванням кінця не було. — Куди ж тебе носило? — Де ж ти д'валась? — Довго ще собі вияснюватимуть, дивуватимуться, яким то допустом долі стежки їх упродовж такого часу то наближались, то віддалювались, аж ось тільки сьогодні наново докупи зійшлись. А між тим довідалась вона, що Радомир же покінчив свої філософічні студії в Марбурзі та й напивався останніми часами отих принагідних місць праці, завжди в розшуках за нею, постійно з горінням землі під ногами, аж таки попав на її сліди, забрив насамкінець сюди до неї.

Розділяв з ними їхню радість і Радомирів клієнт,

що непомітно залишив їх, понісши далі новину про несподівану зустріч розлучених роками наречених. Так, наречених! Того ж бо дня й в.дзначили святково своє довічне об'єднання після років важких проб.

А тоді весняними ручаями промчали світлі події, одна краща за одну — вінчання, весільна подорож по цілющому лоні природи, щира співпраця в увесь той короткий час до залишення Старої землі, та й уже еміграція — невже ж тут, у цій жаданій «країні нагоди», мав би бути кінець їхнім надіям на краще?

Бо й насправді мало хто з їхніх земляків знайшов «щастя за морем», а скільки то їм, прибулим сюди з жагучими сподіваннями, прийшла на Новій землі остання година? Доле, а що ж ти нам готуєш? На згадку німичної Катрусі забилося в Софії зранене серце й вона, глибоко зідхнувши, нашептала молитву до своєї повірниці, Пречистої Д.ви. — Та якби ж тобі що не приключилось, Радомире? І за Орису неспокійна, бо як вона там однісінька між чужими даватиме собі раду? А чого ж ти, синку Денисе, шукаєш собі там по тих небезпечних далеких дорогах, що про їх масові жертви кожного дня крайова преса доносить?..

Аж над самим ранком зійшов довго накликуваний сон на Софіїні зволожені очі й нарешті огорнув за-спокійливим замир'ям її стурбовану душу. А скоро дзвонитиме вже Маріянна, допитуючись, чому ще й досі не навідалась до неї Софія.

Розділ 9

Коли б Денис був типічним виразником повоєнного покоління народженої тут нашої молоді, він уже, при своїх тридцяти роках життя, ймовірно був би одружився, займав би непогане становище в якомусь більшому підприємстві може, й було б у нього показне банкове конто, на всякий раз, мав би власний

просторий дім, де розгомонювали б дзвінкі голоси дітвори.

Проте Денис нічим не нагадував пересічного молодця американського хову та місцевого способу життя. Стояв сам, осторонь панівної течії. Зовсім не цікавився футбольними чи іншими всенародніми грами, авто — важливий компонент американської ментальності, було для нього лиш «конечним злом», що вможлилювало переїзди з місця на місце, телевізійні програми надоїли йому до того, що включав телевізор тільки в пору вечірніх новин, а про зав'язання стандартної сім'ї з двоїма дітьми в родинному пляні не хотілось йому й думати. Стрункої постави вище середнього росту, юнацької вроди й здорової поведінки, виглядав він куди молодший за свій вік, тим то й не одна панянка звертала мимохіть увагу на нього. Та він коротко й чемно збувався їхнього товариства. Дениса наче б і не цікавила красна стаття, хоч, вірніше було б сказати, він не задумувався достатньо над цим, неминучим у нормальної людини, життєвим питанням, то й воно покищо не турбувало його, віддаючи видніше місце іншим турботливим справам у його неспокійній свідомості. — На жіночу участь у моєму дальшому житті буде ще час — так і вмовляв у себе Денис, оскільки в дану пору відчував міцніші натиски загального порядку в його буденному існуванні. Часом аж гнітила його тяжінь данини, яку треба було сплачувати за повсякчасне існування. — І яке, власне, призначення отого незбагненого існування? — питав себе тоді. — Чи є взагалі якийсь глузд в ньому? Народись в цей проминуший світ, відбудь свою гірку частку долі, спалахни на коротко якоюсь оманною мрією, й чимдуж забирайся звідси, з того великого муравлиська, а то не стане іншим місця для дальшого головокружного колобігу сліпого буттєвого процесу. Чи й варта було родитись заради марности людської долі?

На такий незадовільний спосіб Денисового мислення немало впливали умови його теперішнього проживання — осамітнення здаля від родинного гнізда,

сіра одноманітність заробітного побуту, неймовірно високі кошти навіть і скромного прожитку, неспівзвучність духового й матеріального світу в чужому довкіллі з його відмінними вартостями та вподобаннями.

— Що, власне, маю спільного з ними? — питає себе з різних приводів контактів зі своїми співробітниками Денис. — Уся їхня гутірка колує здебільш навкруг якоїсь поставної красуні, нової моделю автомобіля, добірних мешкань в нововідкритому кондомініюмі, чи плянованої яхтової тури на Гаваї, Бермуду, до Багамських та Вірджинських островів... Або що мені до того, коли «Єнкі» в бейзболі виграли, а «Корн-гаскери» з Небраски в футболі програли? А для них же спортові видовища — це ж альфа й омега розваги кінця тижня. Тоді й телевізори цілі дні не вгавають від репортажів просто з грища й галасу роз'ярілої публіки. Нічого й іншого в той час не передають, як тільки оту бездумну нудоту. — Сучасна Америка нагадує йому Рим з часу занепаду, коли лише криваві ігри глядiatorів втішались загальним зацікавленням і розбуджували звірячі пристрасті. «Панем ет цірцензес!» — отой хліб і цирк виповнював злобу дня тих вироджених плебейців. А й тут не інакше, — міркував Денис, — за вживанням життя, всілякою розвагою, пропадає і глузд їхнього існування. А який же в мене? Що ж мені тепер, під неділю, діяти? Сидіти й читати у своїх чотирьох стінах тісного запертя, за яке слід четвертину заробітної платні витрачати? Чи, може, шукати втечі від самотності на залюднених бульварах, або ж у повних шумовиння кінотеатрах з дешевою сенсаційною програмою? — До церкви вдень перестав уже ходити, бо там місце здебільш, як на якійсь параді, чи соціальному зборищі, причепуреному й напарфумованому жіноцтву в ескорті розбавленого, сорокато прибраного чоловічого роду. Йдеш туди й черговий раз розчаровуєшся з отакої зустрічі з Божим маєстатом. Як же йому в такій самовдоволеній юрбі шукати Бога? Краще забитись у сумерках

у свій куток святині, або відійти кудись на цілюще лоно природи, подаль від отого сучасного Вавилону, й там, віч-на-віч Творця вселенни, поринути в тайники душі, об'єднавшись із Господом. Та й навіщо шукати Бога назовні, коли Бог тут же, в нашому серці, постійно з нами, де б ми не були — на землі й у за-світах, у цілій вселенні. Якщо тільки вдостойться людина з'єднатися з вічним всюдисущим, святим Духом...

Наявність мозаїки релігійних структур у світових віруваннях, від античних цивілізацій до сучасної, захитали Денисовим довір'ям до людського богословія, а тим паче до якоїсь одної, єдино-правильної релігійної системи, яка б вона й не була — східнього чи західнього походження. В універсальних відмінностях мусить бути й загальна суцільність відношення людини до Бога — розважав він, тому й релігійна виключність відчужувала його, почав склонятись до толерантного становища супроти всесвітнього поняття релігії, шукаючи духової синтези проти екстрем будь-яких регіональних фанатизмів. Релігія в цілому — міркував собі — має допомагати людині в веденні гідного земного життя, тим то й важливим, наявним знаком для нього був спосіб життя тієї чи іншої особи, що віддзеркалювала у своїй поведінці визнавані релігійні вартості. Словом, мірою ціни якоїсь релігії уважав Денис характер вихованої в її душі людини, бо вплив релігії повинен мати свої позначки в бутті її визнавців. інакше їхня віра не відповідає своєму дійсному завданню. Молитися бо в церкві під виглядом набожної та праведної душі, а поступати всупереч релігійно-етичним засадам у практичному житті — немає ніякого глузду, є звичайним лицемірством — стверджував Денис, вирішуючи з того часу міряти людей не за їхніми словами, зверхніми признаками й позою, а тільки за прикметною їм сутністю, здійснюваною у злободенних ділах. Релігійну традицію шануючи, у питаннях створення світу допускав стійкість еволюційних процесів, сприймаючи в усьому принцип розумового тлумачення куди ближчим його природнім

нашилам, аніж містику віри. — Виясни мені, мамо, реальний ґрунт своєї віри — часто задумувався Денис над висновками розмови з матір'ю на цю тему — тоді, може, й я, як і ти, повірю. Знав, що заглиблена в молитвах мама його Софія не дуже була вдоволена з його раціональних поглядів, але він її містичними способами мислити не міг і на її часті понукування — прийми Христа у своє серце, Ісус буде тобі завжди порадою і непомильним провідником, так що з Ним непогрішним шляхом ступатимеш вільно до світлої цілі — відповідав рішуче своїй богобоязкій матінці — ніхто не має права зрікатись особистої відповідальності за вибір і способи власного життєвого шляху й передавати себе в чийсь руки, хто б і яка сила це й не були б. Не зречусь і я, дарма що визнаю провід у людському й житті вселенні Божого духа. — Сердешна мамо — зідхнув і тепер Денис — знаю, що бажаєш мені добра, накликаєш усі священні сили хоронити мене, хоч над тим менше задумуєшся, що збувшись, хай тільки на хвилину, практичного приторку до життя, як у порожнечу попав, а реальний світ виповнює її зразу своїми приземними елементами що второпному служать, а необачного й погубити можуть. Що ж буде тому, що, молившись, про дійсність завжди й на скруті вулиці авто його штовхнути може? Але ти, мамо, звикла церковними категоріями думати, недоступна тобі діалектика життя без релігійних канонів. Молись — завжди від тебе й чую, — а здійсняться тобі! Життя ж учить, що самою молитвою багато не вдієш. Знали ж і старинні римляни про те, не даром і твердили — молися і трудися! Правда, й ти трудишся, мов та невтомна бджілка, проте маєш при собі батька й він за решту подбає. Довго й за нас дбав же. а тепер і самим пора покерувати своїм життям! Важкі були оті початки самостійного життя дома — йому й його сестрам. Здавалось, годі буде стати на власні ноги. Добре, що з батьковою поміччю покінчив науку. А що ж далі перед ним? Відповідну заробітню працю ніяк було роздобути, що й не натру-

дився. Розсиленням у різні сторони отих аплікацій, виїздам на виклики у щонайдальші місця для самих тільки інтерв'ю й кінця не було. Все комусь іншому попадалися становища, за які він старався... Вже й вивчив особливе знання вести себе успішно під час опитних явок, та й те не помагало. Коли й бував рівний з іншими шукачами праці в потрібних для неї студіях, усе ж найшовся якийсь між ними з вищими формальними осягами, з бистрішими чи справнішими рефлексами, або ж із більш практичним досвідом у даній дисципліні, й таким попадалось місце, часом одне-однісіньке на сотню аплікантів. Досвіду тепер почали вимагати. А де ж його набути, коли так важко в сучасному отримати якесь надійне місце. У скрутну тодішню пору вже й не знав, за що було йому братись — тут і там фізичною працею заробляв, здебільш по ресторанах послугував, принагідну роботу сповняв, аж раз у міській бібліотеці дали йому платне заняття на декілька годин у день. Все це складних питань його життєвого звання не розв'язувало. Як тут далі бути? Хіба продовжати студії для вищого академічного ступеня, хоч у той час і це заробітку не забезпечувало? Вже й почав заходити в тому напрямку, прийняли без перешкод, якби тільки у студента гроші! Та звідкіля отой десяток тисяч доларів на один академічний рік узяти? І батькам не під силу й того роду стипендії ніде вистаратись. Та ще позичку з попередніх студій треба було сплачувати. Як же тут порадити собі за таких несприятливих обставин? Потішають — якось перебудеш оту навісну кризу, за який рік-два економічне положення в краю поправиться, може звільниться який пост для тебе. адже люди вмирають, чи відходять кудись, де краща нагода для них, поступиш і ти на працю, а, може, й відповідну суму на дальші студії складеш собі. ачей так вічно не буде. В надії спільними силами з батьками таки колись краще влаштуватись, тягнувся в безконечне непевний час.

Отак проходили Денисові за принагідною роботою невеселі місяці й роки й довго нічого в його побуті

не мінялось, уже й губились надії на появу веселки у його негоді. За отих невідрадних умов, близьких до стану апатії, зірвав ураз його на ноги несподіваний телефонічний виклик — післязавтра має явитись на визначене йому місце в державному картографічному відділі. Нарешті й його десь потребують, дарма що в далекій від родинного дому Джорджії. Усе зразу коловоротом закрутилось! Довго роздумувати ніколи було, треба кувати залізо за гаряча, а то пропустиш таку нагоду й удруге не повториться тобі...

Поскладав дещо зі своїх найпотрібніших знадібок у валізку, додали йому батьки конечні витрати на дорогу й полетів він у незнане. Ніхто там на нього не чекав, усі йому достоменно чужі, самому треба було з усім довкола свого нового влаштування справлятися. Он як, за нечуваними для нього досі, складними завданнями того федерального становища, які слід було нашвидкуруч точно вивчати, прийшло й Денисове всамостійнення... Та ще й не прожив на новому місці з тиждень, а вже виникли нові буттєві проблеми. Ні більш, ні менш, а добра тисячка заощаджень розвіялась у той малий проміжок часу — тут на дах над головою в отих коштовних мотелях, там на таксівку, бо всюди невідома сторона, отак на доїзд до праці та прохарчування по ресторанах швидкої їжі пропадає решта його скупих засобів, а до місячної виплати ще куди. До нікого звернутись за поміччю, зусюди віє тверезий, холодний подув устabilізованого прагматичного порядку, якого і не смій нарушати. Та й не таке воно оте професійне заняття, як він собі колись його уявляв — свобідне, багатогранне, значливе, гуманне. Нарпаки, робиш день-у-день, мов та машина, одне й те саме, і кінця тій крутежі немає... Нікому й не звіритись зі свого горя. Одна вірада — листування з родиною, звідтіль і інша поміч на його важких початках приходять. Та того не змінити, такі закони життя у країні великої, масової продукції. Такий і всюди тут характер механічної, здегуманізова-

ної праці, швидко насилляй одне кільце за черговим на продукційну лінію, зрештою зупиниш отой чудний процес роботів. Хоч оте добре, що час від часу відорветься від отієї надокучливої рутини в його чотирьох стінах запертя й виплигне на коротко на жадану волю — в неозорі, блакиттю орамлені простори. За недовге дозвілля в обіймах нескутого світу природи варто невільні дні й тижні лічити за станком невблаганної роботи. А там мінялась вона, а з нею й місця його праці.

Ото й роки минають уже за тими збираннями, правленнями та вношеннями найновіших даних у картографічний реєстр приділеного йому стратегічного терену. Завжди міняються деталі його внесень у мікроскопійний обшир на його відтинку мапи, та незмінною залишається скам'яніла метода його муравлиних праць, що вимагає постійної перевірки джерел, точности документування, послідовности виконного процесу. Не сміє бути ні одної помилки в топографічному маркуванні, будь-якого занедбання у призбируванню інформацій, чи розміщуванню й датуванню знахідок у його географічному мікрокосмі, зрештою ціла будівля центральної картографічної мережі опинилася б на похилій площі і могла б запастиь. Тут дійсно від акуратности одного працівника залежить суцільний вислід колективних зусиль. Тим то й кожен — важним кільцем у машині, від кожного вимога компюторської точности й видайности, над кожним постійний нагляд. Отак міняємо сутність життя на механічне функціонування. Наче глузд існування в тому полягає...

Але сьогодні, на щастя, припиняється для нього автоматика цього кропіткого світу. Повернеться на якийсь тиждень, півтора до піднеслих полос вершинних ширянь, із глибини півдня його сучасного осідку до північних верхів'їв густо заліснених гір Ад'рондак — країни Денисового дитинства. Атож, поталанило здобути з виконуваних надобов'язкових завдань останнього півріччя доволі вільного часу на його короткі заобрій-

ні вакації від довженної злободенщини, що повисом висне над тобою. — Тепер забудь усе прикре, нав'язливе, Денисе, й забирайся геть відсіля, в дальню, звабливу путь — назустріч твоїй веселці!

Наприкінці готувань до тієї головокружної, багатостейтової подорожі сповістив телефонічно батьків, а власне покищо матір, бо батько в той же час теж світами блукає, про свій краєвидний, а водночас суто-особистий задум, тоді написав Денис довшого листа Катрусі, додаючи сестрі відваги в її тривожному положенні — бодрись, не падай духом, усе повернеться на краще — підкреслював, і ще черкнув декілька рядків на краєвидній картці з його теперішнього докільля Орисі, залучивши, з добрими побажаннями їй, невеликого гостинця — грошевий переказ на якусь близьку потребу.

— А тепер, не гаючись більше, найвища пора тобі в дорогу, чоловіче! — заключив у поспіху Денис і, замкнувши на ключ свою скромну господу, зніс до свого мандрівного авта необхідний подорожній виряд, завантажив усе те причандалля (бо неодне в дорозі придасться десь на бездоріжжях) та й запустив мотор. «Більш тижня не бачитиму тебе, мое ти лісове привілля, це ж не абияка небувальщина в маршах звідси ранками до праці й вечорами з праці назад сюди, прощай!» — з тією гадкою щось там стиснулось біля серця — що не говори, а й ця домашня його чужениця стала тихим притулком від усякчасних борикань за існування в світі.

—**—

«Якби тільки скоріш на верховини гір Блакитного хребта!» — підбадьорував себе весь час Денис на рівній, видовженій, здавалось, у безконечне, одноманітній автостраді «85», що брала напрям на схід, усе навпростець, трохи збігаючи вниз, а в нього радше бажання зміряти на північ, під гору, невтоптаними, краєвидни-

ми шляхами. Хоч було вже сполудні, але таки добився до надійнішого гостинця «26», що мрійливо залишав східні низини, підводячись послідовно до стіп підгір'я. «Туди й нам проїзд» — зрадів Денис, вибравши без надуми дорогу з Південної на Північну Кароліну.

Зупинки своєї подорожі заздалегідь позначив на мапі, як це зрештою звик був і раніш у своїх незчисленних мандрюваннях робити. Не завжди можна було виконати без змін передбачений подорожній задум, бо здебільш не ставало часу на те, а все ж дотримуватись наперед закресленого пляну належало до його звичайної мандрівної стратегії. «Думка має випереджувати дію» — стало йому засадою.

І тепер чітко й розміряно ввижались йому милеві стовпи визначеної, єдиної у своєму роді, вакаційної тури: верхами завітреного Блакитного Кряжу, тоді вниз до столиці ранніх поселень пуританів у Вірджинії, Річмонду, поновно на північ, до столичного Вашингтону, там бо й батькових земляків осідок, згодом повернути б у терени бойовищ громадянської війни, де кувалась доля З'єднаних Стейтів без невірничого п'ятна, як у батьківщині близького йому народу над Дніпром, а вже звідтіль на схід, до місця народин нації в Філядельфії, й далі, до Брукліну, велелюдного міста свого дитинства, а там, здовж могутньої ріки Гадсон, усе на північ і на північ, залишаючи по дорозі містечко свого народження, Ньюбург, аж до далекого, загубленого в лісах, уже на підходах до Адірондаку, приканадського Потсдаму, де він колись так райдужно вступав у безтурботній хлоп'ячий вік. Там і закінчився його час казкової підсвідомости.

Отак, відкривши з перспективи дорослого свої ранні роки життя, Денисові можна без дальших збочень, головною автострадою вертатись у свою тверезу, надто вже приземну сучасність, ачеї вона збагатить досвідом тількищо провіданої загірної минувшини його померкле з-під навислих хмарищ майбуття...

Не скоріше звільнився Денис від затиску несамом-

витого руху перехресних шляхів та відотхнув від гніту задухи місцевої вологої весняної пори, що в тих південних географічних ширинах високе літо в родинних сторонах нагадувала, поки не опинився на дорожній серпентині між мальовничими узвишшями густих борів гірських ланцюгів, що звабливо надили за неозорі сизи обрії. На одному з відкритих вітрам і розпанаханому просторові узбіччі поставив Денис своє авто на стоянку, вийшовши над саме роззявлене провалля. Довго задихався запашним повітрям цілини, впиваючись водночас безкраїм краєвидом. Отуди, на північний схід, куди ці блакитні гори у млі пливуть, і йому шлях. Отам десь за сьомою горою розклалась на дні й оспівана долина Шенандо з відрокотаної доби кривавих громадянських змагань до єдності одної історичної спільноти. Здовж неї й на слідах маршруту отих трагічних бойовищ і він невдовзі проїде, віддасть шану борцям, що не за пошесті й земні багатства, а за долю всього народу до загину боролись. А тут, на вершинах, стільки небесного спокою, ладу...

Обвітрений, протверезений корінним духом первинної природи, вернувся Денис до свого повозу, всівся за керівницею і взявся продовжати височинне спінання об'їзним шляхом. Знічев'я, на одному повороті в відногу яру, вгледів праворуч від себе дорожню таблицю з позначеним напрямом на Ешвіл. Ешвіл! — стрепенувся Денис. Та це ж місце, де народився один з його близьких авторів, Тома Вулф. Так, без сумніву, тут же, так недалеко відсіль батьківщина того неспокоїного мрійника, непосидючого мандрівника, шукача свого пропалого світу, що тужив за намогильним янголом свого домашнього довкілля, але не знаходив поворотної дороги до безповоротного дитинства. Щось, наче зловісний знак і для нього. Але дарма, як не Тома вже, то хоч він провідає за покійного письменника його незабутню батьківщину, привітає втрачене привілля так передчасно померлого сина того забитого в лісах окрайця землі, черпне і для себе снаги

на дальшу життєву мандрівку. — То ж далі, мій змоторизований коню, вниз, до хоромів багатої почуваннями душі, що тебе надхнули до таких духових ширянь!

Ще до пізнього вечора сходив Денис трохи запущений Ешвіл (бо на відногах головних шляхів), провідав його знизу на сам верх, крутими вуличками спинаючись угору й відтіль роздивляючись зі шпиля соснової галявини по всьому неоглядному обширі, що тепер двигтів у млистому етері і брався присмерком, а колись так вабив юнака Тому в незбагнуті світи й певно з отих його безбережних обзорів родились епічні задуми Вулфа-повістяра про «Старий час та ріку»...

Чергового дня, після ночі в motelі, неспокійної подорожною гарячкою, обійшов Денис, повен хвилювань, Вулфове містечко, затримався довше на Парковому сквері, там же й поснідав у віджилій свій вік каварні, що все ж таки хизувалась різними меморабіліями, як от таким оповіщенням — «Сюди зчаста заходить наш незабутній Тома»; провідав з черги прибудівку до більшого насупленого дому, де колись приміщувався варстат намогильних пам'яток Томиного батька. Не проминув Денис і місцевого кладовища, тут і там височіли зацілілі й досі кам'яні янголи з робітні В. О. Вулфа, нагадуючи ремінісценції з повісти сина. Насамкінець поступив Денис до міської бібліотеки, багатої на «Вулфіяну» — все там знайдеш з літератури довкола теперішнього улюбленця Ешвілу. «Гей, гей, а як же було колись», — міркував собі Денис, — як ото буря така зчинилась після появи його твору «Оглянься на родинне гніздо, янголе!» Не перешкодили ж ви тоді, ешвільці, навідатись Томі черговий раз у свої сторони з юних літ, що з родинного стали йому «гніздом шершенів» ураз. Не даремне й почав оформлюватись під такими ненадійними авспіц'ями його дальший твір «Немає вороття до дому». Зачитався Денис у бібліотеці різними мемуарними матеріялами на тему «вибраного сина Ешвілу», переглянув деякі менш

відомі його твори, «Павутиння й камінь», «З пори смерти до ранку» — все дуже прикметне тогочасному настроєві «блудного, небажаного в той час, сина Ешвіля», ще порезонував Денис над незвичною синтезою нерівної Вулфової творчости, що з одного, розлитого в повільні річища, перетворилась, мов за приторком магічної палички чорнокнижника-редактора, в декілька образних, відокремлених від своєї цілости томів автоматичного процесу писання. Перегода зайшов Денис і до родинного дому Томи, до його «Олд Кентакі говм», при Ялиновій вулиці, великого приміщення з вибором кімнат на піднаймання в тодішній час його матері й господині Вулф; оця й багатолюдна своєчасно будівля дала початок безконечним темам довкола родини юного героя, Євгена Ганта, таки самого Томи, з його незвершеної розлілятої в безбережжя розповіді. Ще раз забрив на цвинтар, аби покласти квіти на його могилі. «Богатирського росту був ти, Томо, а он який малий, незначний намогильний пам'ятник поставили тобі невдячні люди. Хоч би тепер краще відзначили твою велетенську, дарма що невивікнуту в рамки, розхристану творчість! Надто швидко глитав ти життя, спалахнув як метеор і, не нажившись, погас від надміру емоцій, що твій організм підкопали». Та не пора була Денисові на дальші роздуми, панівно бо завзивали назад на битий шлях його непроглядні мандри у власну ранню юність. Що ж, довелось у долини вертатись, верхами адже й за довші вдвоє вакації не досяг би своєї цілі. А от, з'їхавши на гостинець «40», а звідти, продовжуючи ізду по ще довшому шляху «85», усе навпростець, туди, на стемнілий північний схід, він спроквола опинився на черговій заслуженій зупинці для ночівлі в нашумілому Річмонді...

Із самого ранку був Денис уже на ногах, вибрався на оглядини міста. Але не захопило його воно, ті ж самі масові комерційні вивіски так званих «ланцюгових» підприємств — напиктів «Кола», «Пепсі», тютюнових компаній «Вінстон», «Марльборо», пральних

машин «Вестінггауз», «Кенмор», телевизорів та радіоприймачів «Ар Сі Ей», «Зеніт», бензинових гаражів «Тексако», «Філіпс 66», японських виробів автопродукції «Субару», «Тойота», чи того ж походження камер звукозапису «Соні», все те ж саме, що зрештою всюди в цій країні зуніформленого масопливу; воно ж, нарівні з островами цитаделями хмаросягів, зогиджує красу природи, людського обличчя й надає скрізь свій віддуховлений відпечаток американського модернізму. Де б це не було — в тих бездушних магалополісах, чи на західних та південних неосвоєних ще фронтах. Яке воно все невтішне! Надоїло Денисові проходити повз такі ж ланцюгові ресторани швидкої їжі «Мек Доналд», «Кентакі чікен», «Гарді»... Надоїло й натомило його. Отак і всюди тут — стоїть стандартом незугарний «Мейн стріт», зі своїми яскравими неоновими світлами та прожекторами, заглушливим галасом гучномовців, вітринами всячини й потоком покупців, а поруч же, розгублена в довкільному рейваху маси, тиняється сиротою одиниця з її онімілим голосом замерлої душі. Пригноблений отим гучним, сорокатым «перпетуум мобіле», що більш, відсторонюючись від торговців наркотиками й вуличних безпутниць, покинув Денис міський Низ, пошукав на придбаній мапі столиці півдня колишнє місце проживання Едгара Аляна По, деь тут, біля спаленого в його час театру, де й сердешна мати злощасного генія виступала. «І тебе, звеличнику твоєї похмурої Музи потойбіччя, не визнали за життя, дали за молоду марне пропадати. Зате нащадки доробляються майна на твоїй, знеціненій тоді, спадщині. Завжди те саме — треба набідуватись за життя Франкам, Ван Гогам, Едгарам По, аби дозріли плоди їхньої творчости в оцінці прийдешніх поколінь... Та ось і недалеко звідсіль, у самому закутку старої дільниці міста, і твоя колишня домівка. Едгаре». Тут і проступив Денис пороги трухлявої брами незамітного ззовні домику й затухлим коридорчиком вийшов на загороджене обістя, наскрізь заросле тропі-

кальною рістнею. «Ось де творились твої фантасмагорії, безталанний відшельцю від вигідних доріг пересічних обивателів! Загорнувся ти мертвецькою паполомою у свій недійсний світ, відмовившись від справжнього. І тобі сучасна суетна цивілізація не по душі була, Едгаре, правда? Тома шукав порятунку від неї в розсаджуванні дереваць і зілля свого роду на опустілих невжитках, а ти у своїх галюцинаціях заповнював їх неймовірними вигадками, фантастичними не-світськими персонажами. Чи не тому. що ні в одного з вас не було про що піднесліше, світліше писати?»

Тоді поринув Денис у тиху музейну атмосферу залишених по Едгарові сувенірів... Але пробі, Денисе, очуняй! Коли в тебе плян ще заїхати до державної метрополії, ба провідати й бойовища на північному заході від неї, а тоді звідтіль знову на схід відбити та крізь «місто братньої любови» повернути рішуче на північ, аби від Бруклина об'їхати терени твого відквітлого дитинства, то поспішай, небоже, у свою вимріяну путь, а то приснуть усі твої рожеві пляни, як миляна банька. І з шумом понеслась незвіданими шляхами й перебоями його наїжджена машина...

Вже вечоріло, коли проминав Денис біліюче в задумі національне кладовище в Арлінгтоні й потужним мостом на ріці Потомак в'їжджав, серед напруженого вуличного руху, у світову столицю — саме назустріч видному звідусіль обеліскові Вашінгтона, копулі Капітолія, меморіяльним надводним монументам та іншим профілям могутніх тут будівель, що панорамою височіли над споловілим у вечірній млі містом. Шкода, що немога хоч на день-два зупинитись у цьому монументальному місті! Належало б віддати шану пам'яті невмирущого в цій країні Лінкольна на його останній трагічній стійці в театрі Форда — сцені атенатату, треба б і переглянути музеї Смістонського інституту, побачити в архівах оригінальну карту «Прав людини», зайти до славної Конгресової бібліотеки, очевидячки і провідати Білий дім... Але це все обов'яз-

ково черговим разом, бо покищо ніколи на те. За всіляку ціну слід йому, хай і в сутінках, віднайти тепер дорогий його батькам Собор Святої Родини, а до того ніяк не годиться залишати за собою столиці. Нічого не порадиш, тут і заночувати десь доведеться, а кажуть — дорога ночівля в цьому туристичному центрі, надто коштовна, а може й непосильна на його кишеню. Що ж, тоді заїде кудись на передмістя, а от у відомі йому з розповідей Александрію, чи Бетезду, ачеї десь там скромніший притулок знайдеться. Але про це, як виявилось пізніше, не було йому потреби турбуватись. Хоч і несподіваного, пізнього гостя, прийняли його наші отці-редемптористи з відкритими раменами. Розпитавши, хто він, чиїх батьків, звідкіля прибув і куди йому шлях, погостили його в рефекторії обильною вечерею, тоді обвели тьмяними коридорами по всій схожій на музейний заповідник обителі, з картинами суворих святих на стінах, показали тимчасовий церковний притвор, а поруч парохіяльну залю, — де молимося, відправляємо Богослужби, відзначаємо рідні річниці, а то й бенкетуємо, збираючи датки на будову храму, — вияснявали йому у проході. Тоді відвели Дениса на друге крило їхньої привітної господи — отут приют і спальня для всіх, що нас відвідують і випаде їм забаритись у дорозі, — заговорив старший отець, — скрізь, де ми тебе опровадили, брате Денисе, це тільки, так мовити, підвалини нашої щолиш розпочатої будови під величний храм Святої Родини в майбутньому.

Ще до розстання прослухав від отців цікаву розповідь про зародок ідеї побудувати у столиці свій Собор і про його призначення.

— Звідтіля лунатиме колись наша славна пісня, духовна і світська, по всьому довкіллі, а наш чудовий обряд свідчитиме чужинцям повсякчас про високу стародавню культуру нашого народу. Тут буде й осередок нашого громадського життя. Переїжджай до нас, Денисе, приєднуйся до нашої невеликої ще гро-

мади, зате свідомої своєї піднеслої цілі. Хоч ми покищо й невелика оселя, а все ж удостоїлись чести заснування Собору, спільного для всіх визнавців нашоїго світлого обряду в цій країні.

Дениса хвилювало завзяття й піднеслий дух своїх щедрих господарів, він задумувався, як би й собі чимось віддячитись.

— Але тепер уже відпочинь собі, синку, бо ти ж певно здоровий і втомлений після такої затяжливої їзди, — побачивши задуму гостя, відозвався старший отець, доручивши щось молодшому, який зі словами «добраніч» віддалився. — Отут у холодильнику знайдеш дещо перекусити, чи напитись, коли забажаєш, а завтра сподіємось тебе на сніданні. Тоді зможемо тобі й дещо більше розказати й від тебе новини почути. Так і з «на добраніч» розстались.

А вже з самого завтрашнього світанку було отцям чимало пильних робіт біля господарки в обителі, що починались у сумерках дня й кінчались такими ж присмерками вечора. Щиро подякувавши за красну гостину й пояснивши за сніданком отцям, що мусить вирушати зразу в дальшу дорогу, бо час у нього дуже обмежений, Денис розпрощався з зичливими йому господарями, висловив щире бажання навідатись на трохи довший столичний побут у недалекому майбутньому, а може й переїхати сюди на постійне, коли б умови дозволили. Тоді попросив прийняти його добровільний даток на дальшу надійну розбудову їхнього храму Божого й розстався з благословенням отців.

Урядничка парохіяльної канцелярії, разом з покровітуванням його вплати, передала йому пакет коверток для парохіяльних приносів церкві, мовлячи: Ви ж будете нашим парохіянином невдовзі, надіємось...

З Божим словом науки на дорогу від праведних душ залишив Денис гостинні пороги. Ще, поки у столиці, рішив зняти декілька світлин з пам'ятника Шевченкові на віддаленому звідси бульварі, — «оце буде гарний сувенір батькам з Вашингтону», — посміхнувся вдоволено й повіявся з вітром.

Розділ 10

Скільки вже зверстаного доріжжя за Радомиром, а до дому все далеч і далеч... Чого вже не надумалось за отой самотній час у вимощеній порожняві простору в усю довжину, вигини й перехрестя виїжджених автострад! На одній зупинці — коротке звідомлення Софії з його подорожніх перипетій, на іншій перекуса нашвидкуруч, якесь пересоння на неспокійній ночівлі, а по дорозі аж роїться в голові від напастливих, погрозливих думок — про непевну долю недужої Катрусі, залишену в чужому газардному світі, без батьківської опіки, Орісю, очевидні небезпеки мандрівних шляхів Дениса.

І що ж такого він власне осягнув, переборюючи перегороди й бездоріжжя на шляху від себе до земляків? Прогайнував свій скупий під цю пору час, витратився з останнього сотика, не доспав, не доїв. Чи не доцільніше було б, замість усього того, побути разом з Катрусєю у критичну пору її повільного приходу до сил, та й першу потребу слід було виконати — сплатити дальший коштовний побут її в лікарні, а не зайво витрачуватись на оті міжнародні з'їзди. Кому вони потрібні? Професійні колеги його, за своїми власними честолюбними схемами, отими зустрічами із впливовими людьми, навіть носа не показали на сесіях загального значення, а віддалені на тисячі миль земляки надто повільні для зрозуміння творчої праці наших одиниць із не своїх країн. Та й чи можлива тут, при такій незборній відстані, якась особиста співпраця з ними? Що ж, взагалі, поталанило доброго вчинити тією, з дозволу сказати, науковою поїздкою? Хоч би розкрив очі якому з чужинців доброї волі на більш як скрутне становище його забутого у світі на-

роду? Ледве. Один чи другий чужий науковець при-такне до його виводів на конечність освідомлення «публічної опінії» про залишені на призволяще поневолені народи, та й на тому кінець, вузькі справи власного світу зацікавлень певне візьмуть скоро верх над тими, незбагненними для них, а то й не бажаними проблемами.

А шляхи Радомирової поворотної путі, здавалось, за той час видовжувались, бо й кінця ні краю не доглянути їм в заобр'їйних смугах. Скоро й черговий день пошерхне, дарма що ось спалахи заграви разять до болю його натомлені очі, а йому треба ж просто на захід, бо в невпинних роздумах збочив здорово з вимірної дороги. І наново пішла привична, невтомна праця гадок... Таки не надаремне з'їздив увесь цей світ. Пробув же там з рідними людьми та ще й відновив, здавалось, уже витлілу дружбу з колишніх юних л'т. Так, його, давно десь загублений на життєвих стежках, друг Михась Вальчик з університетської лавки в рідному городі Лева вийшов йому назустріч — повернулась ще одна велика втрата в житті. Та з якого ще часу! Що то за люта пора тоді була! Жорстока доба, як вовчиця! — спало на гадку вдатне порівняння поета. По вулицях міста, в самому середмісті, розбивали ті розбещені шовіністи з академічних «братняків» опанованих ними високих шкіл «моцарствової» держави вітрини наших підприємств, руйнували дощенту за кілька годин їхньої бучі наші загосподаровані суспільні й наукові установи, напастували невинних людей, коли б вони тільки заговорили своєю рідною мовою. Назовні — свавільна поведінка отих Заглоб супроти нас, не інакше й у шкільних розмежуваннях академії, що їх колись «святинями науки» звали. Насилля, залякування гнобленого населення національної меншини, цинічна поведінка урядових і передових кіл, що не добачували кривди уярмлених, ще й цькували їх, карали, настроювали вуличне шумовиння проти них... І за що? За те тільки, що брати

по крові співчували розпачливим змаганням за волю своїх земляків по той бік Карпат. Бурхливі були оті березневі дні там, на полях непосильної битви, й тут, у бундючній країні, що невдовзі й сама мала втратити волю. І в мурах високих її шкіл не краще тоді було. Про Радомира знала «золота» шляхетська молодь, що й він з того ж самого бунтарського козацького роду, як усі оті над Дніпром і за Карпатами. Ті недосяжні, а от на нього можна свою злобу перелляти. На всі лади докучали йому — то поштовхували при кожній нагоді, то нищили його препарати, готові до кольоквіумів, то приймали погрозливу поставу і провокували до зудару. А Радомирові ж відомо — зробить один невластивий крок, і вибуде один відсоток його знеправненої меншини зі стін високошкільної установи, до якої так важко було дістатись.

А он раз у перерві між лекціями, після пильних записів викладу професора, залишив Радомир задушливу, повну шуму й гамору, залю аби зачерпнути на подвір'ї свіжого повітря. Повернувшись перегода назад, ствердив, що його місце заняли безцеремонно інші, а на підлозі побіч у той же час догледів свої аркуші паперу, що валялись подертим шматтям тут і там. Кільканадцять листків його записок змарновані. Уся лекція сумлінної праці пропала, й інших попередніх лекцій те ж саме. А скоро ж буде іспит з цього складного графічного матеріалу, що він так завзято записував. Що ж тепер йому діяти? З усіх боків націлились на нього вовчі погляди; тільки обрушився б із приводу дізнаного на собі варварства, зразу й накинеться на нього оця тічня, бо за погром одного з меншин тепер не важко. Це ж бо на якусь сотню панівного тут студентства лиш два-три члени меншини, та й ті, зрозуміло, приховались.

Позбирав він з долівки шматки паперу, побачив, що вже пожитку з цього не буде, то й усю оту свою втрату вкинув до коша на сміття. Ще псвів поглядом навколо по насмішливих обличчях стовплених по дов-

кільних лавках слухачів чергової лекції і з одним тільки висловом — от, культура! — віддалився. «Не до ладу й не в пору мені вас ганити, ви й доган своїх виховників за ваші немудрі витівки не слухаєте», — погадав собі, йдучи. Десь уже подаль, позаду залі, хтось несподівано, посунувшись на крайці лавки, зробив йому місце. Отак і зав'язалась приязнь з його Михасем, бо він це й був.

— Не турбуйтеся, що порвали вам скрипт. Я все докладно записав, візьмете собі до дому й переписете. — це сказавши, простягнув йому звій своїх записок добродушно.

Прочитував їх Радомир згодом в бібліотеці й не міг надивуватись із уважливого й точного перенесення Михасем на папір усієї лекції професора — з відмежуваннями від тексту статистики, різних табель і схем, ба з підкресленнями окремих ваговитих стверджень, навіть із приведенням експериментальних прикладів та з підсумками викладача й власними заввагами.

— От і золото, не скрипт! — Так і сказав чергового дня Михасеві при звороті його записаної «слову-слово» лекції. Від того часу процвітала й їхня тепла приязнь весь довоєнний рік, аж коли завірюха воєнного й повоєнного часу розлучила на довго обидвох. На дуже, дуже довго — аж до т'єї пам'ятної зустрічі на конференції, що неймовірно зразу здалась.

Невже це ти, Михаську? — мало що не відняло мову в Радомира, коли той, уже огрядний дядько в силі віку, підійшов до нього з аудиторії та привітався, здоровлячи Радомира з добрим успіхом його доповіді.

— А ти й небагато змінився. Радьку, дарма що стільки часу пройшло від нашого розстання. Такий же стрункий, молодечого вигляду, той же сам юний дух, віку й не знати на тобі. Але, щоб не тратити слів — сьогодні, друже, негайно заїдеш до нас на ночівлю, там уже виглядає нас моя дружина, наварила й напекла, як то кажуть, сподіючись твого приїзду, — за-

дихаючись від зворушення, потяг Михайло Радомира до свого автомобіля.

— А як же стало тобі заздалегідь відомо про мою появу тут? — здивувався Радомир, несвідомий широкого оприлюднення конференції в місцевих суспільних колах.

— А я довго слідкував за твоїми діями в сусідній Америці, тільки ж і досі не знав, де ти постійно обертаєшся, де нове коріння запустив? Аж ось тепер ти й мені попався, скоро не відпущу, поки не розкажемо собі все незвідане з наших юних, пропалих років. Про мене й мало що розказувати, я собі рядовий громадянин, осів з моєю дружиною на фермі, живу й господарюю, подібно як то Рей писав про такого у своїй розповіді про «життя порядної, незлобливої людини». Та без подій і в мене не бувало. От і буде нагода розділитись усім цікавим...

І чи не варто ж було, хоча б тільки для тієї широкої душі, по найгірших вертепах брести, аби сюди дістатись? Таки знайшовся серед десятка байдужих колег один, що його справжнім другом назвати слід. А втім, дійсних друзів адже небагато в житті, Радомире, то й даремне тобі хиляти чоло. Між колегами-професіоналами таких не знайти, від них признання не ждати. І не потрібно, головне, що рідна аудиторія живо сприйняла твої думки й добродушно відозвалась на них, як і ти, мій віднайдений друже...

Ще до сумерків обводив ти мене по своїй чепурній господарці, по плеканому саду і впорядкованих рядках рясної городини; всюди було знати висліди повсякчасних праць — твоїх, зразковий економ, та твоєї трудящої блжілки, дружини. А тоді почали ви мене щедро вгошати, більш чим хата багата, як каже народне прислів'я. Проте мені від хвилювань, що їх визивали взаємні спогали з буремних днів весни в батьківщині, й їсти-пити відхотілось. І отой день згадали, коли вперше в академії, обидва спрагли науки, зустрінулись ми. А ту ж академію скоріш вій-

ськовим майданом муштри годилося б назвати, де з бутних шляхетських «братняків» собак на нас, меншину в їхній «моцарстwowій державі», нацьковували. «Що за нечуване, зоологічно-шовіністичне нетерпіння отих Володийовських і Скшетуських супроти нас! Який нещадний затиск будь-якої вільної думки, якщо вона їм не в лад!» — отак ти тепер уже й десятиріччя згодом, обурювався, нагадавши нестерпну атмосферу в отім леговищі ненависти до інакомислячих, що мало б бути святинею наук. А коли ось, Михаську, з черги пам'ять обізвалась про оте советське мариво, пережите на наших землях, то обидвом нам не стало більше слів. Не було ж бо ні однієї родини в Краю в оту жорстоку добу безправ'я, що не потерпіла б безневинно від отих катюг народу. Що за жаклиивий, пекельний час на землі настав тоді! Потерпіли й важко ми з тобою, ти втратив батька, улюбленого у твоєму селі отця-душпастиря, а я сестер, дворідних братів по ворожих тюрмах, концлагерях тих нелюдів! Та цур йому й пек! Аби ніколи не вертались оті люті ділі лихоліття й насилля над людиною й народами!..

А тут у тебе тепер так привітно, мирно, заспокійливо, такою ласкою гріє тепла, безкорислива дружба твоя! Мало тобі було вгощати мене, руками твоєї дружини готувати мені постелю на ніч, допитуватись, чи вичпно спавось не на своїм місці, ще й раннім ранком вострухивши ти, розинуюючи зі мною призабуту стоянку мого луга в далеку від тебе дільниці міста, дарма що в самого вичпни обов'язки злободення наполягали. От і другий ти й молодець, хоч куди! Коротка була зустріч, а скільки наснаги додала! Чи скоро ми вдруге вичдемось отут на чужині? Якби хоч ближче себе були!

Що не говори, а не багато таких людяних, добриих осіб перестрів на перехресних стежках життя. Михась бо не тільки зичливий, довірений друг йому, він же й прикладний чоловік своїй дружині, вірний брат сестрі, яка, при своїй немочі, дуже потребує його опіки, такий же й добрий син він був часто згадуваним

їмості, відданій піклунці парафіяльної молоді, що їм ота безбожна орда зі сходу життя вкоротила. А ще до того, й який сумлінний, жертковий громадянин ти, хоч кажеш — я собі непоказний рядовик. Таких би щобільш! Це ж, завдяки безкорисливій праці й пожертвам таких як ти, громада росте, процвітає, наш суспільний дорібок закріплюється. При тому ж дієш так, аби ліва рука того не знала, що корисного творить права. Так і залишив ти в тіні своє добродійство дружові-поетові, потерпілому ветеранові рідного війська з останніх змагань за волю батьківщини, видаючи без шуму своїми ж коштами збірки його творів. Та добро-го вчинку не приховати, він подвоєє й потроєє чесноти в суспільному житті, честь тобі, за те, тихий герою! Без таких неголосних дій, що зміцнюють громаду, вона давно вже розпалася б. Бо на тих честолюбних, що кожен з них у свій бік тягне для особистого звеличання, вона довго не втрималася б...

Після того, як залишив рух і гам великого міста, шляхи де-далі все більш обезлюднювались, а сірина степів щораз дужче втягала у своє споконвічне безмір'я. Від довгої, монотонної їзди спадала втома, збирало на сон, бо й небо нахмурилось, але не пора Радомирові зупиняється, бо куди ще до вечора, здоровий шмат дороги треба ще покрити до чергової ночівлі, якщо сподієшся впору до дому прибути. І так далі тягнеться простір, губляться в розгонистій їзді милеві відстані, проминають одне за одним роздоріжжя, малі й більші оселі, міста, потапаючи за ним за обр'ями...

Щоб отрястись від насонного настрою й непорушливости сидіння, Радомир вряди-годи порухається за керівницею, запусить радіопрограму, проте довго витримати того хаотичного, негармонійного галасу годі й він знов виключає радіоприймач, западає в задуму, де наново оживають картини його проминулої свідомости.

Як вигоєє рани злободенних ударів і примирливо діє ота німота дрімливого степового відлюддя! В ти-

шині й задумі черпає сили уся навколишня стихія... Радомир впоювався первинним подихом докорінної землі, оп'янювали її вологі випари, насичувався зеленим розхвиляям простору, багатів гармонією цього цілющого приторку відсвіття непрорваної цілини. В душі дрібною чоткою озвався окрилений рядок пісеньки з давнини літніх таборувань — ...«А верхи гір сягають зір...» Вперше почув її від дорогого друга з юних гімназійних років, Костя Захарика. Від тоді співали її при кожній нагоді, під час клясових перерв у школі, на прогулянках, відвідуючи один одного, либонь таке й було нестримне бажання — змагати наперед себе, кудись у блакить просторів, на верхи гір, напередими з вітрами до далеких морів, уверх, до сяйних зір... Завзятий з тебе змагун був, сердешний Костю, дарма що був ти кволого тіла, податливого здоров'я, тим то й пропускав не раз лекції, тримався осторонь розгуляних гуртів на майдані. Та нездоланий дух горів у тебе! Переростав він твою худорляву постать, передавався й нам, твоїм однокласникам, з таким незламним духом можна було б і на барикади пнятися. Та швидко почав ти в'янути. Ще на весні твого життя скосила тебе родинна мачуха — туберкульоза. Відійшов ти тихо після однорічного відбуття покарання в тюрмі, у злої слави Бриг'дках, хоч і нічим насправді не провинився ти супроти монаршої держави. Хіба тільки своєю поривистою пристрастю боронити рідні заобрійні ідеали, зранку плекані в душі. Бо й ледве чи знав би ти тоді, що власне чітко відповісти на питання посторонньої людини — а за що такого, блідий, мрійливий юначе, мав би ти боротись до загину?

Та не ти лиш один падав жертвою у ті повні страхиття роки, напередодні й під час війни. Куди іншою ввижалась вона, коли знайомили нас із героїкою князівських походів, чи з буремною добою козацьких повстань. Там були спартанські подвиги, нечувані пригоди, одчайдушні маневрування, бистрі наступи, зав-

зята січа, здобуття ворожих окопів, осяйна перемога, не так, як у наш неславний сірий час темного насилля, вогких в'язниць, далеких каторг, масових масакр мирного населення, нещадного винищування тупою військовою машиною кожного супротивника. Наскільки більших утрат зазнало непричасне до військового ремесла людство в запіллях воєнних дій, аніж роботи-вояки «на полі слави». Війна бо стала політичним знаряддям тотальної розправи з суспільствами обидвох сторін. Воєнні табори втягали в загиб'іль увесь загал оспорюваного в битвах терену. В отій жажливій добі вселюдського розбою падали у прірву всі залишки гуманних прикмет людини, що за ніч перекидалась у розлючену звірюку. Звірська доба — чи не найвлучніше було б її окреслення. Від отого нелюдського звірства моцарствової, червоної, брунатної потвор, добра годі було сподіватись, від нього й гинули один по одному його юні друзі — запальні мрійники, духові вихованці іншої, лицарської доби людства. Так і ти, Тимку Лободо, друже, наклав головою в енкаведистських пазурях тюрми на Лонцького. Уявляв ти, що живеш, сердего, в піднеслому світі чесної боротьби відмінних ідей, а, оскільки твоя благородніша, справедливіша, то й ти вірив, що виявивши її повністю, причинишся до її перемоги. Але ж тим хижацьким дикунам насильної влади зла було не до правил твоєї чистої гри. Наскочили на тебе з канчуками й наганями й кинули побитого до безтяти у свої каземати догоряти. Мати твоя опісля прийшла в гіркій жалобі пізнавати твоє обезкровлене тіло серед гір інших, уже розкладених, по незакритих братських могилах.

Та й тебе, дорогий Даську Осінський, завели юні ідеали на смертне поле нерівної боротьби. Поступив у тількищо засноване рідне військо, аби боротись за священну справу волі для підбитого народу свого. Та що ж? Чужа військова влада отих опутаних шайтаном жбурляє вас усіх прикривати своїми грудьми шляхи відступу своїх колись непереможних армій, що

тепер панічно тікають з поля бою, не оглядаючись на ніщо, залишаючи вас, їхніх захисників, на призволяще, в тому пекельному, бомбардованому без упину кїтлі. Де ж і тут якась чесна гра союзної чи ворожой стороны?

Попає же й ти, Юрку Столярський, черговий чотарю на стежі свого рідного з'єднання, повстанців, у хитро підкинену засїдку жорстоких, варварських партизан, для яких чужа була краса змагання, невідоме почуття пощади над заскоченим у їхніх заставлених тенетах ідейним супротивником.

І тебе, Йванку Воробїю, застукала похмура дійсність ворожого свїту. Перевозив підпільну літературу для поширення серед народу і в поїзді накрили тебе ті собаки із труп'ячими черепами на своїх кашкетках. Бувало, думав ти, ще заки попався в їхні крижаві руки, що такі все ж таки з роду поетів, музик та філософів, хай і з минулого сторїччя, а ось відкрив нелюдських катюг у тому гештапівському збродї. Не зумівши тортурами приневолити тебе виявити інших членів твого бойового гурта, так і закатували тебе на смерть у своїх бетонових л'юхах. А ти, Стефку Нежине, теж пізнав природу невідомого тобі доти злочинного свїту. І тоді, в останню твою годину, перецінив собівартість тієї нелюдської доби, не допускає аж такого падіння в людей з червоної партизанки. Кажуть тобі брати кріса на твоїх же братів — вояків за волю батьківщини, а ти ж хворий, перевтомлений непосильними перешкодами мандрів з Краю в цїй гористій сусїдній країні, ледве на ногах держишся... Та що це все варто? Твоя недуга й немїч ні трохи не переконують отих харцизяк, кладуть тебе на місці трупом. Що за гидка доба, в якїй довелось неприготованим на облудливїсть і неспочутливїсть до ближнього в довкільному свїті, жити, змагаючи до вищих ідеалів — волї, рївности, братерства. Заради кого? Та ж за один вжиток рїдної мови серед вовчої зграї на Ярославській залїзничнїй станції застрелив тебе, добряго

Влодку Ванчук, отой безсердешний клятий шовініст «баншук», що з ляха перекинувся в нікчемного, ехидного «фольксдойчера». Як можна так холодно, без крихітки сумління, вбивати?!

А скільки жертв бездушного воєнного молоха впало в лиш одній його родині! Дорогий брат Славко загинув на сторожі Краю в лавах УПА, рідненька сестричка Віра пропала без вісті — спочатку збавили волі ті жорстокі опричники, роки каралась у тюремному заключенні, а тоді вивезли на довгорічну каторгу в далекому, непрохідному Сибірі. Чи ще десь у якомусь концлагері поневіряєшся, моя найдорожча, або ж коротити свої дні на відлюдному засланні? Та й вони — не всі жертви нелюдської системи. Василь та Івасько Демчишин, близькі свояки, ще на початку війни пішли на гарматне м'ясо «моцарствової», а двоюрідні брати Генко й Місько Ліщини впали на полі бою під Бродами...

Прибитий трагічними згадками, Радомир відсахнувся у знеможі на опертя свого сідла й поринув на мить у важке отупіння...

— А не казав я їм? — доходять нишком до його свідомости слова з далекого минулого клясового всезнайка, Філька Янича, непричасного до гуртових занять, відчуженого від палких, світоглядних спорів. — Цей собі сам вистачає, отакий сам про себе дбайко — ганьбили його співклясники. — Краще ви пильнуйте книжки, як маєте за політику братись, — відмахувався Філько, коли робили йому закиди: — Твоя хата з краю, до нічого не мішаюсь, чи не так, мудрагелю? Та й згодом, після матури, до нічого громадського не мішався, завжди осторонь суспільної дії стояв. Пережив, щоправда, лихоліття, тоді коли гарячі голови падали, та що йому з того? Здобув краще, гідніше буття? Куди б там. На посаді інженера щось не везло йому, годі було й у ролі батька родині й чоловіка жінці вжитись. Одного дня покинув усіх і безвідповідально сам умкнув за море. Але ж тут ніхто на ньо-

го не ждав, глухі були давні знайомі на його постійні зазиви допомогти в біді. Безробіття гнобило, безвихіддя Дамоклевім мечем тяжіло та й він отак і занидів у багатющій заморській країні, трохи від самоти, а ще більш від нестатків, старіння й недуг.

Або ж і ти, Омельку Круцький. Трохи подібна доля і з тобою. Завжди, пригадую, обминав ти всілякі труднощі й небезпеки, тримаючись теплого місця звичайно. Від важкої роботи ніколи не горбився, пережив легкодухом війну, на барикади не йшов, не зле промишляв і по в'їні. Не раз напоминав і мене: — Закинь Радьку, ті тривожні діла свої, бо що ж вони тобі дадуть? Попадешся, чого доброго, і ти в їхні лабети, а тоді — поминай, як звали. Ну, і що ж, Омельку? До часу лиш було тобі так вигідно, безпечно проживати. Правда, ніхто за тобою не ганявся, не саджали тебе за решітку, не чекав ти від тих душолюбів останньої години, сприяла тобі доля, обвівся сім'єю, та ще й на край світу забрив, аби тільки щодалі від zagrożених меж батьківщини. Та що ж, миру душі й ти не знайшов — заробітня праця надоїла, складати далі особистою вигодою жертву родині стало осоружно, життя стратило глузд та й ти його самовільно вкоротив. А яка шкода! Бо найшов би зрозуміння для дружньої співпраці, не зрікся б родинної й суспільної відповідальности, то й куди вищу оцінку виніс би своєму змарнованому існуванню.

Були й у його родині недостатки, з років дитинства звикав до них Радомир, обмежувались бо в усьому батьки, щоб тільки спромоглись дати дітям освіту. Тоді коли Фільків батько займав високе суспільне становище, а в Омельковій родині господарили на показній земельній посілесті, матеріальні засоби в обидвох родинях були, справа навчання дітей була самозрозуміла, — не так з усім велось у його батьків. І тут тяжіло повсякчас питання — а чи зможемо? А все ж таки змогли. Зуміли й діти давати собі раду, своєчасно покінчили середні й вищі школи, дарма що часто

дуже крухо бувало дома, зате навчилися і скупими середниками добуватись піднесліших цілей. Отак здобули й оцінку кожного, хай і найнезначнішого життєвого поступу й остаточної вартости його. А за постійними особистими зусиллями теж і знаходили шлях до об'єданого, суспільного змагання, що вселяло снагу в одиницю, зміцнюючи при тому й загал. Скільки власного росту, розгортання духових і фізичних сил зазнавав Радомир зі своїми друзями в товариських гуртах, або вже згодом в організаційних усенародніх діях! Чи ж не ріс і дужчав він сам, готуючи вишкільні реферати для патріотичного підпільного доросту, проводячи з юнаками освідомні гутірки й заправу до майбутніх, ширше закروених діань? А не гартувався ж на все життя, включаючись у той найнебезпечніший час у рисковні, але конечні дії, скеровані на відбиття ворожого засилля? Правда, братік і сестричка його були йому завжди тими світлими зразками посьвати для добра народу, без них може й іншим склався б його розвиток. Йому таланило, поруч небезпечної роботи кінчав і свої студії, багатів досвідом, а Віра волю втратила, Славко й життя, для визволення з неволі рідного народу. Та вони не одинокі, що не жалкували віддати все, що могли, для найвищих людських цілей. А він? Отак, минаючи щасливо одну за одною перешкоди, досягаючи впору особисті й суспільні цілі, опинився й він на чужині. З вини панівних життєвих умов, відстав від своєї розпиленої по світу громади, проте ніколи не зречеться праці в користь рідної стихії, навіть і на цьому відлюдді від усього рідного...

На подорожніх шляхах почало темнішати, організм Радомира став домагатись підсилення, то й рішив він зупинитись десь тут на принагідній стоянці, де б і заночувати можна. От гаразд, що не так то вже далеко від його сторін, бо й усі теренові познаки вказують на наближування до його степової країни в серцевині континенту.

Розділ 11

Софія страх як непокоїлась. Від сина були щолитиш дві краєвидні картки з його об'їздів постоїв дитинства, і то остання ще з минулого тижня. Де ж він тепер?! Аби чого з ним не трапилось! А чому ж і Радомир замовк? Аби хоча словечком обїзався з його поворотної дороги. Ще як дзвонив дві доби тому, казав, чи не обертатиметься серед таких вертепів, що й годі буде доступити до телефону. А, може, через те бездорїжжя й у яку небезпеку десь попав, бо за те тут, у тому непевному світі, не трудно. Щодня повні сторінки газет, так же й у телевізійних звітах, випадків на шляхах, нападів на подорожніх, крадежей авт, борони, Боже, щоб і йому погана пригода не приключилась! Аби тільки не важився підбирати якого «гічгайкера» по дорозі, бо з ними за клїпїт і нещастя не важко... Ех, Радомире, нема там доступу до телефону, кажеш, а чому б не під'їхати до будь-якої незначної місцевини на шляху твого проїзду та й подзвонити, від того ж багато часу не втратиш. Та ні, йому вигідніше, і не думас, що мені без його звістки турбота. Мало того, що все на голові журба з безсильною Катрусєю, її повільним лікуванням. Скільки ще часу пройде, заки почне ходити, бо покищо дозволяють їй тільки, та й то не на довго, на ноги ставати, з допомогою металевої підпори перші кроки ставити. Хвала Тобі, Господи, й за те! От добре, що хоч Орися дає собі раду на новому місці. Щоб тільки дещо менше її отими чисельними обов'язками навантажували. А то й займайся тим знедоленим, бездомним людом, підшукуй іншим заняття, засоби для прожиття, наладнуй родинні непорозуміння ще інших необачних, а між ними й алькоголіків, заживачів наркотиків, випадків зло-

дійства, розбоїв не бракує, всіляке там міське шумовиння, й перелетні птахи без захисту, без просвітків, здебільша з-поза мексиканських кордонів, усі в пошуках кращої долі, як у себе дома. На них усіх треба б армії службовиків. Невже в тій їхній добродійній установі немає більше персоналу для всієї отої людської недолі, що з нею декільком годі справлятися? От одна Оріся кидається з боку в бік, бо всюди пекучі потреби, роз'їжджає по тих місцях соціальної безпеки, вишукує особи й родини у критичному положенні, складає звіти про них, списує історію їх походження, повчає їх, безкорінних та незарадних, розшукує по стейтових урядах за фондами й допомогою для тих беззасібних, хворих, бездомних. Не дивно, що кінця не видно надмірним обов'язкам і відповідальності окремих службовиків. Якби лиш на здоров'ї не потерпіла наша Оріся, та ж вона не якась дебели, міцна жінка, а тендітна, спочутлива до долі ближніх істота. Ото каже, бідненька, що аж серце стискається, коли бачить навколо стільки недолі й горя. Але на прикрі роздумування не пора. Софії слід зайнятись домашніми поладками, що їм ніколи впину немає, та й конче збігати за закупами, бо ж холодильник порожній, а там і зібрання церковного комітету, а вона ж секретарка, і ще й очікує сусідка від неї отих замовлених робіток із пшеничних стебел і колосків, що їх хоче подарувати з нагоди уродин свого працедавця. бо в його домі чимало жіноцтва, всі говорять про Софіїне мистецтво плетення. На все оте часу мало, хоч їй тепер розірвись...

Ураз затуркотів придверній дзвінок, то й Софія схвильовано метнулась подивитись, кому до неї в таку вчасну пору потреба.

— Ах, це ти, Івен, доброго ранку тобі! А я ще й не впоралась із усім плетивом для тебе, вибач. Коли чоловіка дома немає, то все на моїй голові.

— О, не турбуйся цим, Софі, воно не втече. А я зовсім за чимось іншим якраз хотіла до тебе навіда-

тись. Та спершу, добрий день і тобі! Ось що воно таке: саме приїхали до нас купці з Каліфорнії зі своїм харчовим товаром. Тут у нас звичайно затримуються, мають щось в роді місцевої бази у нас. У розпродажі в них кожного гатунку горіхи і всілякі сушені овочі — яблука, грушки, сливки, персики, навіть ананаси, дактил., фіги, абрикоси... Чого б ти тільки не забажала собі! У них товар першої класи та й дешевіше, як у крамницях, ручаюсь за те. Певно дещо з того понадобиться й тобі, га?

— Ото новина, пригадую й торік були в тебе... Та-кі бородаті, в чорних халатах, добрі господарі оті меноніти, а негірші й купці, здається, усе розпродали тоді, бо й товар непоганий. Закуплю й тепер у них сушених овочів, дівчата мої пропадають за ними. А придадуться й мигдалеві горіхи на печиво для Катрусі, я ж саме хотіла за тим подивитись до нашої крамниці, аж тут у тебе нагода. Скажи, коли б мені туди зайти, поглянути, може б і ще що під святкову пору придалось... Ураз задзеньчав дзвінок телефону й Софія зняла не гаючись трубку. — Ні, косметиків мені тепер не треба, дякую, — й повісила трубку, поновно звертаючись до Гвен — із отими продавцями важко дати собі раду, — озвалась.

— Те саме й у мене, Софі, я часом і виключую телефон, бо годі з ними витримати. То ж коли ти зможеш бути?

— Хіба десь пізніше трохи, пополудні. Тепер чимало роботи дома, а в саме полудне будуть сходи парадіяльного комітету, часом і години затягнуть.

— От як і закінчите ваші засідання, заїдеш до нас, роздивившись, за чим буде тобі завгодно, зможеш забезпечитись і більшими припасами, бо я й сама в них на борг беру, це порядні люди, мають довір'я до клієнтів, на заплаті зразу не наполягають. А за цей час об'їздять довкільні свої зупинки та щойно за декілька тижнів знову до нас завернуть, тож матимеш доволі часу до їхнього повороту; може знаєш іще кого, що хотів би скористати з нагоди?

— Подумаю, Гвен. А покищо нехай так буде, як ми домовились. Поладнаємо все до вечора. а тоді на вечірню відправу ще встигнемо, правда? Тільки не дуже барімся, бо хто за нас у каплиці почне молитовну чергу вервиці? А пропустимо молебен з чотками, то й зашмугтимо наших отців.

— Софі, дороженька! Через отих купців з Каліфорнії я ледве чи зможу тебе сьогодні вечером супроводити. Ти знаєш, як то є, люди ще й далі сходяться, хтось же з дому мусить ними зайнятись і меконітів представити. Але вже завтра ніщо мене більш від наших вітварних служб не спинятиме, можеш на мене розраховувати. А за оту пропущену службу помолось окремо під час релігійної програми нашої кмітливої сестри Анджеліки на телевізії. Вона й має промісію матері Тереси в Індії дещо нового розказати. Могла б і ти послухати, як зайдеш до нас згодом за сушеними овочами, Софі...

Аж у надвечір'я, після кропітких занять цілодення, присіла на часину Софія, бо досі, не то відпочивати, а й задуматись не було коли. Аж тепер, здаля від міської гуркотечі, гадки її знову ходором заходили.

«Як тільки приїде Радомир, конче б нам якстій вибралась до Катрусі, бідна дитина в тих сірих шпительняних стінах ніякої рідної душі довкола себе не має, скрізь чужа чужениця... Якби тільки ота реабілітація, як то вони її там називають, допомогла скоріш нашій доні! Покищо не видно успіхів, а натерпілась тими вправами вона вже доволі та й ми витратились досі бозна скільки на оту терапію... Та й до Орисі треба нам обов'язково переїхатись, а при тому й годилося б їй дещо більше з меблів, ужиткових речей привезти, бо там у неї, куди не глянь, голі стіни. І посуду мало, а то могла б собі належну страву зварити. Таким чином запобігла б дальшим непотрібним витратам. Не багато ж там у тій їхній харчівні і з'їсть, та й половина платні розійдеться. А друга — за мешкання, всіяку потребу, і що ж вона з тієї важкої праці за-

ощадить на майбутнє? Отак роки вчиться тепер наша молодь, батьки всього собі відмовляють на оті коштовні студії, вже й не счислити, що оте все вчення — наука . практика, нам обійшлося, а насправді, що воно варте? І найти фахову працю важко, а отримають нарешті з бідую, як от наш син і доньки, яку непевну посаду, то й що ж — без помочі батьків ніяк не обійтись. Та ще й будь тут, за таких невідрадних умов, задоволеною, що наука в ліс не пішла, труди не змарнувались. Дякуймо Богові, що діти наші пережили отой нерозумний вік серед довкільної розпущеної молоді, не попали в якусь моральну трясовину, якої тут стільки. Поганий світ тепер настав, та й тільки. Що не говори, а такого розладдя раніш не було. Трудно тут на чужині встоятись порядній людині, важко, ох, як важко чесною працею вижити, дати собі раду з одного заробітку. Не то, що тим багатіям, у яких і зв'язки і гроші, де від надміру й переливається.. Та що зробиш?»

Знічев'я телефонний дзвінок припинив дальше безладдя гадок розхвильованої Софії. «Чи не Радомир?» — застукало серце й, кинувши роботу, підняла слухавку.

— Тут Софія, — тихо проговорила.

— Мамо, це я, — озвався м'який Денисів баритон у телефоні.

— От таки ти, синку, хвала Господеві, що знову чую твій голос. А що доброго скажеш, Денисику?

— Доброго тобі дня, мамо! Я ще в дорозі. Довша вона, ота мандрівка, як я сподівався. Та ще б тільки з'їхати до нашого надгадсонського містечка, і можна б вертатись до себе, в ту вологу південну країну, а це ж який показний шлях! Чи всі дома здорові? А як з Катрусєю?

— Тато скоро вернеться з його загірної конференції, виглядаю його вже не дні, а години. А тут, біля мене й Орісі все гаразд. Катруся наша робить дальші поступи в її терапії, подають лікарі надію на пов-

не видужання. Це щопиш питання часу, кажуть. То ж ти не турбуйся її станом, при Божій помочі пройде неміч, увійде вона знову в силу. А ти скажи мені, дороженький, як там біля тебе, чи чого тобі не пригодилося б у дорозі?

— От і вгадала, мамо. Що ж, дорога як дорога, вся ота подорож залишила й досі багато міцних вражень, а найбагатших очікую такі в Ньюбургу, містечку моїх уродин, як воно тепер там виглядає? Після стільки років! Тільки ж от що — всі мої заощадження на дорогу швидко розходяться, тут бо всюди така дорожняча, за одну ніч у motelі пів сотні пропаде, не говорячи про їжу, видатки на бензину. Не знаю, чи вистане засобів на поворотню дорогу, чи можливо було б тобі вислати мені на адресу Вестерн Юнійон, таки в нашій старій місцевій пристані над Гадсоном, з яку сотню-дві доларів? Звичайно, це була б тільки позичка мені на тих кілька днів, заки вернусь до Атланти. Вибач за турботу, але, як то у Старому Краю кажуть — краще те, як занедужати в дорозі... Надіюсь, і ти при доброму здоров'ї.

— Дякувати Богу, нічого собі. А щодо того, то ніяка це турбота, Денисе. Зразу вишлю тобі на подану адресу потрібні гроші, та й не думай їх скоро повертати, ми в себе — зарадимо собі, от аби ти тільки здоров до дому повернувся. І коли ж ти там будеш у тій телеграфічній станції, щоб собі вибрати ту суму? Бо я вже завтра до полудня могла б це поладнати.

— Я щойно завтра надвечір зможу в Гантер прибути, а звідтіль уже недалеко туди. Найдалі післязавтра вранці буду на місці, звідти й напишу довшого листа про все найцікавіше з моєї подорожі. А покищо, спасибі тобі, мамо, прощай, доброго здоров'я тобі й усім! До скорого побачення!

— Цього й я собі найбільше бажаю, сину. Щасливої тобі дальшої подорожі, Денисе, нехай Бог і Божа Матінка мають тебе в неустанній опіці, любий!

Повісивши слухавку, Софія задумалась. «Що це

найближче майбутнє принесе? От уже й одружитись пора б Денисові, та де ж ті наші дівчата? В батьківщині було їх більше хлопців, а тут, поза рідним краєм, пошукати. Та й як тут нашій молоді зійтись? І не пробувала ж я писати до різних наших родин, давні зв'язки підтримувала, нову яку приязнь нав'язати думка була, а все ж може таки до зріднення між молодими дійшло б? Та що ж? Дівчата наші там, у східніх стептах, за ближчих собі чужинців виходять заміж, не інакше з нашими хлопцями по різних м'єсах розсіпання — беруть собі чужинок за жінок, бо між ними більший вибір. І до чого ж таке перем'шання нашого роду доведе? Лиш надії батьків змарнуються, пропаде юне покоління і сліду за якийсь час по нас не стане... Але що ж вам, дітоньки діяти? От і ви, мої доні, доросли, вивчилась, усамостійнились, а літа проходять, час вам і сім'ю зав'язати б. Та куди вам за чоловіками оглядатись? Не то що рідних не стрінуги вам, а й яких надійних — чесних, сумлінних, серед чужинців обмаль як, до болю, небагато! Якось досі й не попадались ні Катрусі, ні Орисі. Зате від отих гулящих, легкодухих, щопохопливіших до чарки, розваги, то й не відмаженешся. Хоч і ганяти їх доводилось! Та ще будьте раді, діти, аби, бува, на якого наркомана, чи зараженого невилічальною хворобою, не попасти. І що то за життя було б їм з такими? Вже краще, щоб і взагалі не віддавались. Бо ж самі на себе, дякувати Богові, спроможні заробити, а то попалися б якому гільтаєві, задурманеному, в руки, то й на такого не лиш працювати довелось б, а життя з ним не було б. Нехай вас Бог береже, дітоньки, від такої занпащеної долі». — Та й нічю, на її посланні, не припинялись неспокійні гадки Софії, гірше всього турбувало майбутнє дітей...

На другий день, уранці, ще Софія не встигла припрятати дома, як нарешті, мов у сні з'явився з далеких мандрів її Радомир, запорошений, здорожений, змарнілий. Спочатку й віри не йняла, що таки ось і він перед нею.

— Та що з тобою діється, чоловіче Божий? — аж сплеснула руками після стихійного привітання, задивившись на нього, що отак несподівано, хоч і довго очікуваний, ураз прибився, та в якому вигляді, наче з хреста знятий... — Кудись упроголодь, навмання тиняєшся світами, мій бідний дружецько, ледве звістку про себе подаси, навіть і не знала б, де за тобою шукати, якщо б отак і без сліду пропав. Де ж ти оце вже зо три тижні дівався, кажи ж, де попадав та яким же поворотом назад прибув?

— Соню, дорога. Багато буде розказувати всього, забере трохи часу, поки зберу думки, а от покищо з кінця почну. Доїжджаючи насамкінець до нашого польового стейту, зазнав ненадійної пригоди — мій віз, після тисячей миль, відмовив дальшого послуху, просто вигас мотор та й я застряг у широкому степу, а далі — ні в кут, ні в двері... Вибрався я перегодою на розвідини в докільля — і що думаєш? Попав на земляка, не то що одного, а декілька родин з наших сторін тут неподалік, тридцять-сорок миль відсіля, проживають. А я й того не знав, завжди було на думці — тут по навколишніх фермах, якщо не німці, то хіба тільки чехи та словаки господарять, бо між ними й довелось бувати. Чимало й їхніх дітей навчав, а на своїх же й досі не попадав.

— І що ж, як же ти з автом поладнав? Сподіюсь, допомогли тобі.

— Ще б. Виміняли мій зужитий мотор на їхній запасний, ще в доброму вжитку, а тоді наснажили кволу батарею й, хоч вирушай у дальшу дорогу. Та ні, пригостили мене, нагодували, а вже тоді на шлях вивели й відпустили. Нема то, як земляки! І чого тільки не довідався я від них!

— Ну, а що ж такого цікавого? Які б то небували новини приніс від них?

— Софійко, сама побачиш. А заки я тобі все переповім, то послухай, до чого ми домовились. Та ще

скажу тобі, що на зв'язки з далекими земляками, хоч на сході, хоч на півночі в Канаді, малі вигляди.

— А не казала я? Та ти все своє — поки не перевірю, не здаватиму їх.

— Правда твоя. Там у них і без наших свої проблеми. Не зважаючи на рідні школи, гуртове життя, загосподарення громади й заможність людей, важко нашим землякам втримати молодь при своєму рідному корінні. Чуже їм стало ближче, звабливши від свого, що його за відстале мають. Та й ніхто там на наших дівчаток і сина не чекає. Дрібна одиниця там загубиться, як билина в полі. Про таких як ми не дбають, загальна байдужість до одиниць. Хіба що який з банківим контом, відоміший серед отої маєтної знаті появиться, тоді що іншого. А нас, людей, як вони звикли вважати, із провінції — за дурників мають, навіть уваги ніякої не звертають. Та й, взагалі, відношення там до особовости, як у цілій країні — коли набитий у тебе капчук, цікаво нам до тебе, як же ні, йди собі чоловіче, звідкіля прийшов, ми тебе не знаємо. Вартість одиниці, без широких зв'язків у світі, в цій країні мінімальна, отак і в нас теж починає заводитись. Щоб збільшити собі вартість, творять наші люди групи, стоваришення, організації, підприємства, в масі знаходять свою загублену силу. Тим то в масі і є більша їхня видайність, організаційна вирівняльна структура захоплює щораз ширші кола суспільности, все на неї орієнтується, терпить родинне і приватне життя від безбарвного зуніформлювання. Піде ще далі такий процес, то й мала різниця буде між касарняним існуванням у краю й відосібненим, умасовленим буттям на чужині.

— От якої завів, а ти б коротко й до речі сказав, у чому справа? — встрянула Софія нетерпляче, бо філософські міркування чоловіка були їй тепер невмісними. — Та ж усім відомо, що в сучасному світі, а в цій країні матерії й роботів особливо, для творчої індивідуальности більш місця немає, — додала.

— Ну, дарма, ще не все втрачено. А ось, яка в мене тепер гадка щодо нашого відокремленого положення в цьому неозорому степовому засиллі. Замість нам туди, на північ чи на схід, до наших рідних скупчень у мріях змагати, чому б не старатись переймати до себе отих загублених із-поміж наших земляків, що пригнічені, розгублені коротять свій вік по отих муравлиних згустках народів у бездушних метрополіях, де пропадають цілі власного життя й заливає всіх хвиля постійного людського вимішування.

— Кажи ясно, що в тебе на думці? До чого це ти власне ведеш?

— А ось тобі коротко. На поблизьких фермах відкрив я несподівано наших людей, про що ти вже знаєш. Раді б вони мати якийсь рідний осередок, аби час від часу зійтись туди для спільної поради, чи хоча б на дружню розмову, нашу давню рідну розвагу, а то щоб відзначити святкову подію, не забути своїх прадідних традицій, словом — зміцнити дух у цьому чужинецькому оточенні. Не плекатимем своїх вартостей, то й пропадуть вони. А коли б так зійтись нам, незнаким досі землякам з усього довкілля, то й можна б і про церковну парафію подумати.

— Та невже? Аж так багато їх, отих ніде не бачених, про яких ніхто й не чував? Адже на те, що ти говориш — ядро громадського й церковного життя, не якогось десятка, а сотні родин принаймні треба було б. Щойно тоді можна думати про заведення душпастирської опіки, подбати про якусь читальню, навчання рідної мови.

— Розважливо підходиш до справи, Соню, щиро визнаю. Коли й тут немає ще достатнього числа родин для такого ширшого задуму, то й нашим завданням буде саме робити заходи для оснування такої громади.

— Та як же? Де ж тут людей набрати?

— Чимало можливостей існує, годиться тільки розвідати. Ось тут тепер місцеві люди скрізь покидають свої ферми, бо, як вони кажуть, більш не випла-

чується їм, не варт кожух виправи. Іншими словами, маєтку на отих односімейних фермах більше зробити не можуть, а для того мають у цій прибутковій системі країни й ферми служити. Раз не видно сподіваних фінансових успіхів, то й кидають цей непоплатний «бізнес» заради інших, надійніших перспектив. Оскільки щораз більше навколо нас таких опущених ферм, то можна б їх тепер посильними засобами придбати очим до того землякам. Таким, яким не прибуток у голові, а народна справа.

— Та хто ж сьогодні, навіть і з наших краян, стане такою занедбаною фермою цікавитись? Тобі ж не новина, що й нас на чужині захопила типова американська недуга — за всіляку ціну доробитись.

— Не всі такі, є й люди, що дорожать народною традицією, для неї й на деяку пожертву підуть. Наше завдання в тому, щоб зацікавити суспільність із поближких і дальших осередків можливстю заснування в нашій місцевості своєї громади. Та й усі оті люди з довкільних хуторів будуть за своїм рідним прибіжищем, а люди вони, як видно з тількищо здобутого мого досвіду, здорового пня і тверезої думки. В їхню користь промовляє й те, що не запозичувались непосильно в банках, як оті нерозважливі, яким радо уділювали банкові позики на всілякий непотрібний господарський реманент та інші розтрати, аж довели їх до повного банкрутства, й тепер пішли їх надбання й уся господарка на ліцитацію. Наші ж поступали розумно, не жили над міру й господарської кризи не зазнають...

— І це все? На такому хиткому ґрунті своєї теорії хутірної республіки й усі твої надії на нову громаду, сердешний Мирку?

— Ні, не лише в тому одному суть справи. Приєднання до громади людей, зацікавлених управою ріллі й заведенням господарства — це одне. Проте ширший наш задум родовой громадської основи, так, родовой, зумовленої подібною долею розсіяних залишенців,

братньою справедливістю, спільною участю в будіванні кращого й ріднішого теперішнього й майбутнього. Тям про те, Соню, що ми еднаємо людей, які не знайшли справжнього притулку, хоч дуже до нього горнутьсь. Втратили батьківщину, але бажають її в серці зберегти. Загубились на чужині, а тут віднайдемо себе.

— І як же за таке велике завдання братись тобі одному?

— Не ми одні будемо. Тут аби тільки здорову ініціативу подати, тоді й інші пристануть до корисної народної дії. От спершу поведемо відповідну кампанію у пресі й по ближчих до нас суспільних колах. Метою нашого звернення буде зацікавити в переїзді сюди громадян, хоч і різного соціального стану, проте одної думки — берегти свої національні скарби. Може це будуть підприємці, ремісники, робітники, інтелігенція, зокрема фахівці освіти, все одно — молодші, старші, навіть пенсіонери, чоловіки й жінки. Тут же у нас очевидні можливості для них. Старе місто наше опустошило, підприємства переносять у нову дільницю, а все залишене давнє мертвіє — доми, площа, особливо приміщення під підприємства, не дорого буде це все відкупити.

— І що ж там з тим усім прибулі робитимуть?

— Справді не здогадуєшся, Соню? А влаштувати б якийсь ресторан, ну, малу їдальню, чи харчову крамницю? Та ж їх дуже недостає в долині міста, попит великий, проте всі як один потягли на більші заробітки в нову дільницю, де тепер і торговельний і промисловий центри. Там і всілякі заїзди швидкої харчової обслуги — оті «Мекдональди», «Піцагати», «Бургери», «Кентакі» й десятки інших. А не подумати б нам над тим, що отакий наш ресторан тут, із борщем, варениками, голубцями, став би атракцією міста? Тільки пізнали б цю смачну та здорову страву! Вона й дешевше людям обійшлася б, як їхній «джанк фуд».

— Хто зна, може й правда твоя, не випробувавши, голі сказати... То значить, будуєш оті теоретичні пля-

ни творення нашої громади на базі сільського господарства, крамниць, ідалень? Чи не трохи обмежена своїм суто виробничим характером була б така громада — господарів, торгівців?

— Де вони, там, звичайно, й ремісників, робочої сили й усіх інших звань треба. Там же й душпастир, монахині, лікарі, а на добрих лікарів тут скрізь однаково посуха, й мед-сестри, піклувальники, вчителі, урядовці потрібні. А того не чула ти, що в місцевому університеті й по нижчих та середніх школах — усюди за вчительським персоналом пошукують, важко втримати на становищах фахівців. Щопиш який обтрясється тут дещо, стане корисним, більш відомим, зразу шукає собі, подібно як оті міщухи, що в нову дільницю пруть, поплатнішого, замісцевого становища в багатіших, більш престижєвих установах. Тут, кажуть, «у середині нікудишнього»... Отож і тут відкриваються можливості фахових занять для наших майбутніх інтелектуальних сил, що задихаються від попсованого повітря фабричних міст. А у нас же простір, здоровий подих степової цілини! У меншій місцевості, відомо, і кращі умови виховання дітей і молоді, плекання спільної культурної праці при ближчих тут відстанях, не згадуючи вже про меншу місцеву злочинність, у порівнянні з тими перенаселеними, здегуманізованими мегальополісами. Чи ж не так воно?

— Усе ти вже обдумав, бачу; як гарно воно в наших бажаннях, правда? Ще тільки б наших людей сюди, то й можна б починати здійснити загірну утопію, он як. А власне їх немає й одному Богові відомо, чи в нашому положенні можливо щонебудь змінити. Бо досі годі було. Скажеш — тепер ти вільний, заробітня панщина більш не тяжіє Дамоклевим мечем над головою, зможеш віддатись повністю громадській діяльності. Чимало призабув з гіркого досвіду невдячної праці з людьми колись. Ну, що ж, тепер люди, та й ти з ними, надіймось, кращими стали. Але ж бо, оті бажані земляки твої, для яких хочеш працювати, хто б

і де б вони не були, всі вже закорінені по своїх попередніх місцях проживання й мають уже й без того доволі непевної долі переміщених бродяг. А ти ж до того про якийсь там ідеальних громадян думаєш — готових на піонерські уходи й нестатки, суспільно вироблених, безкорисливих, ідейних... Та де ж їх узяти? Були б ще такі всюди по місцях наших еміграційних розселень, то й ціла наша спільнота куди краще виглядала б тепер. Не було б отієї міжпартійної сварні, гордовитости знатніших супроти меншого брата, неспочутливости грошовитих компаній до народних потреб, в'дчуження одиниць від закам'янілих установ, недовір'я між людьми й усією спільнотою. Не порізнилися б уся громада між собою, то стояла б твердим фронтом проти справжніх ворогів. Була б згода між рідними, одна думка й одна суспільна дія. А то — скільки людей у нас, стільки й думок, переконань, віровизнань, партій... Ні, Радомире, не знайти тобі багато праведних сьогодні, хіба що в батьківщині ще збереглись, тут бо чужина й кращі душі викривила, а я б сказала, на свій лад звульгаризувала. Ціла ота еміграційна спільнота наша, подібно й біженці з інших етнічних громад, упод'бнулись до свого довкілля, як хамелеон до всякчасного місця пробування. Своє рідне втратили, чуже меншевартісне придбали й хизуються тим. Начебто багатішими стали, а насправді як же обідніли, й самі цього не знають. А могло б бути інакше, як би справжній християнський дух горів у живій своєю вірою, всенародною дією, рідній спільноті. Та й не було б у ній тоді стільки безрідних, розчарованих, опущених, що на них ти у своїй вимріяній, братерській громаді надієшся... Але годі, мій милий, довірливий Радомире. Я ж не повинна відбирати тобі надії на здійснення твоїх мрій у можливість кращої людської співпраці. Твого довір'я до доброї волі навчених досвідом людей, що тільки чекають на світлу, піднеслу спонуку до благородних дій... Та що це я розговорилась, а ти й може куска хліба сьогодні в ро-

ті не мав. Я ось наготую, а ти б за цей час розказав, як там твоя поїздка вдалась тобі.

Та Радомир мовчав, бо що тут доброго згадувати?

Розділ 12

Софія скористалась лагідною погодою й метушилась на своїх грядках квітника, підкопуючи кущики, поливаючи ґрунт м'якою дощовою водою, підтинаючи висохлі галузки бузку, щоб він ще краще на майбутнє розвивався й розквітав та щоб розливав ніжні запахи по всьому їхньому довкіллі. Не даром прохожі по вулиці оглядаються, звідкіля то такі пахощі розносяться.

— А піднеси мені ще зо два ведра настоялої води, Радомире, бо мені тепер ніяк, ось і розігнутись боляче, — загукала в вікно до чоловіка, а він саме в поспіху друкував на машинці звіти до доступних йому столичних газет. До одного органу виготовив статтю про вдячний місцевий клімат під управу землі і як легко її тут покищо набути. До іншого саме пише про сприятливі умови розбудови місцевих підприємств та про низькі ціни на опорожнені в центрі міста крамничні приміщення. Ще куди звертався з закликами до земляків поцікавитись їм місцевими тереновими прикметами, що придатні для надійного оснування рідного поселення на цьому здоровому, природньому, ще не перенаселеному та зіндустріялізованому клаптику цілини в осередньо-західніх сторонах. У голові кишіло від тількищо оформлюваних плянів творення кращого майбуття в родинно-громадському житті його спільноти, робота над здійсненням тієї привабливої ідеї аж горіла йому під руками. Писав, мов одержимий, проте не переслухав Софіїного заклику й метнувся виконати її прохання.

— Он тобі, Соню, по ведрові з нашого збірника дощівки під соснами, а там же виповнилась ціла криниця води після минулої зливи. Як треба буде більше, поклич мене знову, нанесу, бо добра цього доволі.

Задовільнивши потребу жінки, Радомир зразу й повернувся, щоб кувати своє залізя за гаряча, проте стримав його прихований закид жінки:

— А ти за отою писаниною і світа Божого не бачиш, що? От, сердешний з тебе мрійник. На великий подвиг наважив — громаду створити, гай, гай... Якби тільки що путне з тих зусиль вийшло, то й труда варте було б.

— Так же з усіма вартісними заходами буває, подібно й у тебе, Соню, — адже не посадиш, не збереш.

— Це правда, Мирку. Але ми отими своїми роботами зайнялись, а чи не пора б довідатись, як там наші доні дають собі раду на своїх місцях?

— А ось, якраз листоношу надносить, Соню, може й яка гарна новина стріне нас, добрий день вам, пане! — тут же й перейняв Радомир від поштаря чималий сувій сьогоднішньої пошти. Перегорнувши в руках стандартні коверти з комерційними реклями, він відсунув увесь той непотріб на бік, долучив туди й іншу загальну пошту — всілякі відозви і звернення за датками, різні обіжники й брошури, — весь отой друкований самоплив ефемеридного, неособистого характеру, що здавна, день-у-день захарашував його поштову скриньку, тоді переглянув заголовки своєї й чужої преси й нарешті знайшов серед паперового сум'яття, за чим пильно шукав — листа від Дениса.

— Соню! — оживлено кинув у її бік — новина від нашого мандрівного сина!

— О, як добре! А я ж із нетерпінням уже чекала. Ходім же зразу в хату, прочитаємо, що він там пише. — І, перехопивши від чоловіка Денисову звістку, Софія чимдуж побігла до стола, розтяла коверт і почала вголос читати:

Дорогі! І що за мандрівку я мав! Чимало зазнав

пригод, заки добився до мети дороги. Цілу трьохсотню історію цієї країни на моїх шляхах пережив — від причалу корабля «Мейфлавер» пілігримів у Пліміс, через колоніяльні століття у Новій Англії, воєнними стежками індіан, здовж визвольного походу Вашингтона під час революції, і аж до бойовищ громадянської війни поверх сторіччя тому. Щоправда треба було ще один тиждень відпустки на те з централі придбати, але варт було заходів, адже збагатився досвідом на все життя! На жаль, спромігся лиш на короткі зупинки по милєвих стовпах американської історії. Такі непоказні тепер деякі з них, а стільки заважили в бутті народу! Коли б не оті надмірні податки на довіз товарів з Англії, хто зна, чи й досі ця країна не була б у британській залежності? Або й обставина змагань за громадянські свободи й рівність між білою й чорною расами — чи без того стала б Америка могутньою, з'єднаною нацією? Мусів за те й життя віддати борець за волю людини, Джон Бравн зі своїми друзями долі. Довелось по дорозі провідати й ціль його рейду зі складом зброї в Гарперс Фері. Яка іронія долі! Там же його ув'язнив і вислав на смерть подібний свободолюбний борець, Роберт Лі з Вірджинії, що згодом очолив боротьбу федерального Півдня проти вільних стейтів індустриальної Півночі. Скільки ж то народу вигинуло в той час у братніх кровопролиттях на полях битв громадянської війни! Та недаремною була ота вся всенародня недоля. На руїнах застарілого ладу повстала нова, вільна народоправна держава. Без оновлення й життя не було б, дарма що й залишились оті сумні сліди тогочасного лихоліття. Замітні зупинки трагічних зударів супротивних військ членів одного народу — від кривавих піль Манассас, Антіетам, Геттисбургу, до повного знесилля Конфедератів, підписання миру з Союзними військами Гранта й кінця війни в Аппоматоксі — відкрили мені очі. Прийшло справжнє прозріння, що великі майбутні здобутки в бутті всього народу осягається жертвами його частин на кам'я-

нистому, страждальному шляху в минулому. І це не раз таке в історії трапляється...

Насамкінець, по довгому мандруванні, таки добився порогів свого дитинства. Як же було мені й не провідати тих наших дорогих місць надії й важкого досвіду, коли стільки про них від вас наслухався! Як то ви колись, так уже давно в цьому проминальному скоро сучасному, без будь-яких засобів, попали сюди, в той фабричний закуток. Так і згадалися ваші слова — не було тут ні даху над головою для вас, ні надійних заробітніх виглядів і підстави скупого існування треба було важкою працею здобувати. А мені ж тоді, на провесні мого віку, здавалось усе іграшкою, трудів і неспокою вашого життя й не уявляв. Там бо над Гадсоном, мені й Катрусі був ще тихий рай...

Та заки до нього доїхати, підвинулась по дорозі пізніша зупинка життя, Вітманів Бруклін, дарма що ніяк він і не схожий на колишній осідок Волта Вітмана. Велике, знеосіблене, безбарвне, завалене доками, перекошене мостами, перелюднене, брудне надбережне місто. Так і сірістю вулиць, невпинним рухом, чадом з димарів відгонить. Отаке воно, друге з черги наших переселень на Новій Землі, безрадісне місто. Там дійсно пошукати, як ти, тату, тоді говорив, зелені, деревини, серед отого бездушного, гранітного будівельного засилля! Хіба щопиш у нашому недільному парку Проспект, а то на кладовищі «Зеленого лісу».

куди ти мене, «жовтодзюбого підростка», часто з собою водив на наших відлюдних прогулянках після твоєї праці. Бо там, серед мирної тоді природи, між буйною рістнею, близько тваринного та пташиного урочища, було й мені краще, як тут, у неможливому затиску й задусі розгуканого міста, що здавалось, після пасторальної атмосфери ідилічного містечка моїх народин, якимось старозавітнім Єрусалимом. Подібно й насторожували недовір'ям, будили тривогу людські маси, як той кошмарний Левітіян у сновидіннях, завжди в погоні за чимось, у постійних пошуках мамони, в

невгомонній метушні, схожій на розрухане копище опутаних поспіхом муравлів. Щоб до краю не розгубитись, відвідав наш «Зелений ліс», де ти, тату, бувало, записував свої думки серед саркофагів, а я — хлоп'я, несвідоме суворої дійсності життя, шукаючи собі криївку між тим довкілним зеленим лябіринтом потойбіччя, дивувався, як ти можеш гайнувати час зі своїм олівцем у руках, коли тут така невидальщина скрізь. Ще проїхав я згодом у наш ботанічно-зоологічний парк, де мама любила багатством екзотичних рослин і квітів, ти ж робив для неї світлини з деяких незвичайних пород, а мене з Катрусєю все й тягнуло туди — у звіринець, до метушливих павічнів, між розбавлених ведмежат за огорожею, і ще далі, до задуманих левів у загратованих возах. «Чому їх там в'язнять?» — не міг я надивуватись тоді. Мало що тут і тепер змінилось, тільки серед людського натопту, вже не на твоїх руках, а самотужки проходив я тужливо від кліті до кліті, згадуючи моє й Катрусине дитинство. Та годі. Прощай, приморська низова метрополіє, мій шлях веде на північ, геть від твоєї мілини, до підхмарних височин Адрондаку, де ми з сестричкою починали пізнавати в передшкіллі наш, уже не казковий, а тверезий світ. По дорозі туди здебільш накрапав дощ, мла тяжіла над усім краєвидом, просльозилось і в моїй душі за отими пропалими роками безжурної провесни дитинства. Тоді були ми всі разом, а що тепер? Добившись до нашого привілля, застав на місці непорушними наші давні домівки, такі свої, хоч і винайняті, — одну, світлу на зеленій галлявині, біля стрункої ялиці, і другу — затінену височенними кленами над густою алеєю. бо ви, батьки наші, завжди хотіли нам, дітям, дати посмак чистої природи біля себе. Так і гралась ми там з Катрусєю ще раз у півжмурки, здебільш удвоє, Орісі бо тоді ще з нами не було.

Та не пора було задержуватись на улюблених місцях давнини. Ще поступив у нашу Маріїнську церкву.

куди ми не лиш неділями ходили, бо забирала нас мама туди з собою й на вечірні, бувало, й кожного дня. З черги, проїхав повз твою установу праці, тату, а вона тепер розрослась, розкинулась на цілі квартали, поширилась на порожній попередній простір цілинного терену. Ти вже й не вгадав би, де твоє колишнє місце праці, було на узбіччі, наче якась колонія, а тепер у середині масивного будівельного комплексу. Колись ми тут під лісом м'ячем перекидались, а тепер усе зацემентоване на стоянки для авт, тенісові корти, басейни для відкритих пливалень і руханкових площ. Словом, не впізнав би тихого навчального приміщення! Проте містечко й досі не затратило підгірського, туристичного характеру. Ні одної фабрики не доглянув — куди око не сягне — чистий, просвіжливий повітряний простір, рвучко широким розливом несе вперед свої води річка Ракіт, чимало води вже віднесла до збагаченого нею Лаврентіївського сточища від часу потонулого в минуле нашого дитинства... Хоч любоватись тією засвітньою місцевиною, здаля від дійсних та університетських фабрик, коли призабути тогочасні господарські клопоти міста, всілякі неполадки міської управи й малі інтриги на твоєму місці праці — усі ті побутові борикання за вижиття і скреготи твого здегуманізованого виховного звання, тату, що й мою свідомість уже починали затьмарювати з перших шкільних років... Прощай і ти, весняна зупинка в житті, тебе бо вже, мабуть, ніколи більш не побачу адже розбігаються в безповоротню далечінь наші шляхи.

А тоді, мої дорогі, після дальших сотень миль на нервових автостадах, залишилось іще тільки провідати саме місце моїх народин — і на тому добігатиме до краю моя мандрівка в досвітню країну перших досвідів життя. Але тут несподівано, як і згодом за юних років, стали турботи зринати, туго, одна за одною. Коли вичерпався з останніх грошових засобів, то ще не біда була — ви мене виручили впору, і спасибі за щедру допомогу. Тільки ж оте чарівне місце дитин-

ства над Гадсоном, що я його вві сні голубив, змінилось до невпізнання, просто перекинулось у якесь моторошне сновидіння.

В цілому — незугарний вид; що не кажи, не наше містечко та й годі. Історичні будівлі, як ось музей Вашингтона й нагірний парк зі статуями навкруг, звідкіля незрівняні обзори по всьому пригадсонському низу, в нечуваному занедбанні... Скрізь повно сміття, недогризків, шматків газет, паперового хлам'ття валяється. Незаметені й вулиці в цілому довкіллі, на хідниках помії порозливано, у грязюці неприбрана дівора заводить б'йки між собою, по порогах хат нероби висиджують, кудись безпутньо волоцюги боодять, замість ушколу, порторіканський збрід вуличників на майдан забігає, якоюсь торгівлею промишляє. прохожих турбуючи, вонючим бульваром чорне попілля, наче з часів «Дядька Томи», мов у сні вештається, тут і там п'яниця під муром розклався з опорожненою плящиною побіля... Отакий ваш чепурний колись городок — притулок по бурях, батьки, після не більш тридцяти років нашої відсутности. Що це такого задіяв зуб часу!

Якісь руїни домів стирчать, де їх тут колись не було, їдкий дим з місцевого смітника, згар із цементових та гумових фабрик, що були тоді далеко за межами міста, а тепер опинились майже в самому його центрі, очі виїдають. Та найгірше, важкий сопух усюди тяжіє з поблизької різні, якої теж не пригадую з часів дитинства. Мабуть, для отих транзитних огрив'ян, безробітніх мексиканців і приблуканих чорних побудували, а тільки їх і видно всюди по заялзених вуличках та обнесених купами румовищ, відпадками і старими меблями, завулках того гарненького в той час містечка. І що з ним власне трапилось, яка жахлива метаморфоза!? Позникали й ті потрібні тоді заводи з виробництвом жіночих торбинок, що давали заробіток незаможній частині міщан, де й ви колись та хліб насущний заробляли, бо це ж були одинокі місця

праці, крім цементової копальні, куди ти, тату, згодом у пошуках кращих заробітків попав, згамилось із твоїх розповідей. На будови домів, чи роботу в корабельних спорудах при річному транспорті, як ти казав, подібних до тебе, без досвіду, не наймали... Загубився я в минулому...

Перегода вийшов я збентежений зі свого авта на головну вулицю, що крутим перевалом опускалась униз, аж над саме річище. По його поверхні плавав усілякий дріб'язок, п'ятна якоїсь мазі закрашували яскравими фарбами водне змутніле занечищене плесо. В очі мете вітер порохом і розкидає всіляке ганчір'я скрізь по розкопаній дорозі, а несамовитий гамір свердел і землечерпалок з розторощуваного побіч ґрунту аж у вуха ріже! Дивлюсь я на отой довкільний безлад, пробую шукати захисту від розбовтаної веремії. Де поділась невинність мого світлого діточого осідку? Де ти, тихий причале над Гадсоном, де ви, лагідні узгір'я, звідкіль ми любувались ореолом сходу сонця й вечірньою загравою? А де ж воно, м'яке плесо ставка, по якому маєстатично лебеді плавали й качки з місця на місце грайливо плигали? Піду, подивлюсь, може хоч там не занастали негідні пришельці краси... Але даремні сподівання. З зеленої гущавини давнього парку нічого не залишилось, а втім, стривайте це не зовсім вірно: за ціну зрубаних дерев та знесених кущів бузка й ялівцю вирівняли терен під вигладжену як оксамит площу на гру гольфа. В нього й залишені місцеві тайкуни вечорами й під кінці тижня забавляються, без уваги на погрозливі погляди в їхній бік сусідньої бідноти. Тож і не дивіться, ви, неспочутливі до нужди заможні власники блискучих л'музин, коли часто вночі нові опони ваших авт проколюють зі злоби до вас оті беззасібні: їх бо не стати не то що на добре авто, а й на лихенький ровер... Роздивляюсь далі по колишньому парку — нашому родинному місці зустрічі з природою тоді. Й нічого не знаходжу в ньому, що нагадувало б мєє безтурботне

дитинство з лебедями над ставком, бо й його знівечили, залишивши щолиш мілку калюжу для якоїсь химерної потреби гольфової стратегії. А там ото на гірці навпроти височіла колись лікарня, де й я народився, проте й її вже більш не видно, зате стовбурчить на її місці дебелий будинок телефонної компанії, побіч же й телевізійна вежа, а лікарня, кажуть, недалеко за містом опинилась. Походив я навколо по цім кладовищі минувшини, аж голова в мене закрутилась, щось подібно, як колись отут таки, в немовляти, коли вперше почало ходити. Так, бачите, не забув я ваших звідомлень з моєї чарівної провесни. Ви ж бо завжди нагадували мені, яку це велику радість причиняли вам мої перші кроки.

Чи ще довго б довелось мені оплакувати втрату давньої казки, не знаю, та раптом чийсь несподіваний поштовх збоку привів мене до протверезіння.

Ось націлівся на мене чорний поліцист і тут же взявся мене остерігати — мовляв, на цьому місці краще не затримуватись, бо ще, чого доброго, гольфова куля в голову поцілить, і що тоді буде? — Подякував я за турботу слуги безпеки, при тому згадавши, що й раніш перестерігав мене на залюдненому бульварі патрульний поліцист зі здоровим гумовим дрючком у руках, аби ні там, ані ніде інде довше не вистоювати, бо за напасть збоку бездомних волоцюг тепер не трудно. — Вирве тобі отакий твою течку з-під рамени, чи потягне з кишені гаманець, що й не зчуєшся. А то й з-поза тебе стукне тебе по голові й, запамороченого, пограбує, нащо тобі того? — прийшли в тямку зловісні напучування. — Он, які вандалства на денному порядку у краєвидній, надгадсонській м'сцевині мого походження — тоді ще довірливий, залишив її миролюбною на розцвітті життя, а ось тепер, якою погрозливою, заборонною застаю її, дорослий, що збувся зайвих ілюзій! Правду мовив Тома Вулф — немає більш вороття додому! І даремне мріяти про те, зайшла за хмари буденщини нездійснена моя веселка...

Зайшов я з черги в нашу церковцю, таку привітну в ті давні дні, а тепер якась вона обскубана, поторгана, запущена, навіть і маленької свічки ніде тут не знайти на скромну пожертву. Що ж, клякнув я біля вівтаря твоєї «Матері безустанньої помочі», мамо, потонув у молитву, а ще більш у роздуми, як це все ненадійно повернулось мені, накінець же одній немічній, злиденній жінці склав малу подачу при виході й пустився відшукувати свою стоянку. Та попав по дорозі на постарілу, непоказну міську бібліотеку. «Що ж, думаю, нагода списати вам свої невеселі враження з невдатних пошуків опущеного раю мого дитинства, заки вирушу в дальшу дорогу». Спасибі вам, дорогенькі, що дали мені колись зарання тепло родинного гнізда, чого вже життя більше не повторить...

А тепер вибачайте, мені треба кінчати оце довгеньке послання, бо надворі ось уже темніє, найвища пора вибиратися з цього нав'іщеного місця. А за пару днів повернусь назад до свого тимчасового осідку й зразу по приїзді подзвоню вам з місця, що цілий приїхав, аби ви зайво не турбувались. Дуже мені на серці, як там усе біля вас. То ж прошайте, мої дорогі, будьте здорові і передайте привіти сестричкам!

На все добре вам, і до щасливої майбутньої зустрічі нам усім! Ще раз дякую вам за все й цілую вас

— ваш Денис.

Залягла коротка мовчанка після того, як дочитала Софія останній рядок листа від сина.

— Отак усе й мандрує він тими небезпечними шляхами, поки ще якесь лихо не стріне його, — не видержала, зворушена, даючи вираз прихованому знепокоєнню за сина. Тут же й прийнялась за якусь роботу.

— Будьмо вдоволені, що досі пройшло йому без поганої пригоди. хай би так і до кінця, аж приїде додому, — прсбував її вговорити Радомир.

— Але що він з тих роз'їздів матиме? Тяжко за-

працьовані гроші тільки з вітром ідуть. Не одне мешкання переплачує, а повинен би найти якесь дешевіше, де й харчуватись можна було б самому. Нічого й говорити про всі оті витрати на столівки, автові убезпечення, поїздки... А заощадив би дещо зі свого заробітку, то й зміг би куди краще загосподаритись — от хоч би вкласти оту витрачену на піднаймання мешкання суму у власну хату. Тоді міг би теж подумати про життєву подругу, зав'язання родини. А так — що? Доки ж йому самотньому світом нудити?

— Соню, подумай тверезо. Чи за його умов це доцільне? Та й у кожного своя доля, її й конем не об'їдеш, як слушно наше прислів'я твердить. Там же, де він тепер працює, може й не побуде довго, навіщо обтяжувати себе? Придбавши хату, був би вже зв'язаний нею. Подібно з одруженням — це ж на все життя, велика відповідальність супроти себе й родини. І що йому з того, коли візьме собі за жінку яку місцеву дівчину, яка йому світ зав'яже? Доки не одружений, усе ще є надія, що на рідну людину потрапить, у свою громаду шлях найдуть, не розчиниться наше покоління серед чужого моря. Не пропаде наш рід.

— Так, так, займайся далі своїми мріями, то й добре на тому вийдеш... Хочеш дітей від доккілля відчужити, якимись відлюдками вчинити. Де ж тут, у цьому котлі перегорення, рідного світу шукати? Ще й досі не пересвідчився ти, хоч попередній досвід повинен чогось навчити? Чекай, чекай, черговий раз побачиш, чи варто про це думати. От і скоро знатимеш, чи хоч одна душа об'зветься на твої пресові відозви, що їх так запопадливо виписуєш. Кому тут у розпілля охота їхати?

Радомир страх як не любив даремне спорити, то й, махнувши рукою, почав далі перебирати між отриманою поштою.

— А ось, жінко, якась нова затія на нашу голову, — знепокоїв ураз його урядовий лист із фірмою федерального доходного бюра. — Що б там колине-

будь і не надійшло від отих інквізиторів, то завжди на клопіт людині, — важко зідхнувши, заключив по-думки, розірвав невдоволено коверту й остовпів, перебігши очима сухий уступ за уступом бюрократичного письма. — Так я і здогадувався, ті гончі таки не залишать нас у спокої! — обурено озвався.

— Та що там таке? — неохоче відгукнулась Софія, але коли почула, що це в доходовій справі, зразу перестала слухати, бо тієї погані, як звикла про те обзиватись, терпіти не могла. Йй до того діла нема, краще заберецься до порядків у хаті.

— Он що, — продовжав свій монолог Радомир, — посуджують мене ті збирачі данини, що не здав своєчасно податку за частину своєї платні у звітвому періоді, дивись, іще добрих два роки тому. Аякже, так їм зручніше, людина могла б і забути, що в той час діялось, то й легше з неї тепер зайву лепту стягнути. Але я не забув, з тобою бо, докучливий роде, треба все чітко документувати, інакше до дрібниці причепитесь. А ось вимагають від мене насправді подвійного податку — моя ж пенсійна установа має два відділи, проте відтягає в мене податок від обидвох. Але ж ті пожадливі службовці того не добачили, охота з мене стягнути дальші сотні долярів від неназваного у звіті підрозділу. От і нападєть на простій дорозі, а тепер витрачуй час на спори з ними, так як би й без того не було надміру всього на голові.

— І Радомир кинув решту пошти на полицю, дали й не перевіряючи, бо ця турбота настоювала на вчасному поладнанні. Завдана йому прикрість нагадала водночас, що якраз настає пекуча пора готувати доходовий звіт за минулий рік — що за примара ота осоружна річна повинність кожного громадянина цієї країни статистик і звітів! Що ж, не втекти йому від чергової неприємности. Отак несподівано й почав вовтузитись у своїй скрині з паперами на дану потребу, перебираючи на себе, мов присуджений, оту реченцеву поквту Сізіфових зусиль. За той же час, уже з чер-

гової кімнати доносився різкий шум Софіїної машини до прятання. Гуло, як у млині. «Де б тут мені спокійну годину-дві знайти на мої розрахунки?» — та й іще більш похнюпився Радомир, поринаючи з головою у свою гнітливую панцину...

Десь у середині занятя обох потряс ними злющий брязкіт телефону, обірвавши їхнє зосередження.

— Чи не хто з дітей? — спохопилась Софія й, відкинувши свій гучний чистильний автомат, метнулась до телефонної слухавки. Обтерла піт з чола й нервово зняла її.

— Хто говорить? — Та не був це виклик від бажаних їй осіб. — А-а, це ти, Гвен? Що ж там у тебе такого пильного?

Після терпеливого вислухання довшої мови своєї приятельки, такої похопливої до частих комісових посередництв, що ось у всіх подробицях захвалювала їй якийсь новий, обов'язково «чудодійний» продукт на харчовому базарі. Софія нарешті дійшла до слова їй подякувала за Гвенину турботу про їхнє здоров'я, як це вона кількакратно запевнювала, а щодо рекомендованого для заupu товару, то вона спершу порадиться з чоловіком, бо тут іде мова про поважну зміну курсу у прохарчуванні. На тому й покінчилась нецікава розмова. Прискіпаються оті комерціанти й годі позбутись їх...

— Щось нове знову перепродує Гвен, не так же? — стиха зауважив Радомир.

— Та ще й яка це новизна! Просто Америку відкривають у цьому сухому харчуванні. Чував ти про щось подібне? «Ячмінна зелень», ось як це звати. Воно — начебто екстракт із раннього проросту рослини. в отому яровому стані, при невисокій температурі, щоб не зникнути вітамін, чи ензимів, консервують їмню ячмінну зелень і зразу йде експедиція на базари. Має бути ліком дослівно на все. на кожну потребу, яка б вона не була, подумай тільки: головні болі, серцеві припадки, ниркові захворювання, депресія,

неправильна вага тіла, катаракти очей, ще там що — ячмінна зелень, винахід якогось прворного японського торговця, в усьому допоможе.

— І ти в це віриш, Сою?

— Ледве. Та найсмішніше з того, Мирку, що за отаку невелику плящину спорошкованої ячмінної зеленини на який тиждень ужитку, щодень по три ложочки, знаєш, яку ціну заспівала? — ні більш ні менш, а тридцять долярів. Хто б то подумав — за такий пустяк? І що ж мені тепер їй відповісти, коли вона знову в цій справі до мене звернеться? А звернеться напевно.

— Скажеш їй коротко й рішуче. Ми харчуємось тільки свіжою городиною, а не спорошкованою, й радимо їй, таки заради її здоров'я, так само природньо харчуватись.

І так, аж до пізнього вечора колодою волочився у Прісних один з отих надокучливих буднів. Проте, недовго до приходу ночі, сколихнула їхнім незапримітним домашнім побутом подія. Знову сторожкотів дзвінок телефону. Розігнувся з-над паперів Радомир, а тому, що був ближче телефону від Софії, підняв слухавку. Спочатку не второпав, що від нього хочуть, а втім пізнав голос Дениса, що пробивався між запином телефоністки, чи партія приймає виклик.

— Тату, це я, — після сповнення формальности, почув схвильовану мову сина. — Трапилась мені велика неприємність. Щезло моє авто тут же, в Нью-бургу, звідкіля вислав вам свого останнього листа. Всі познаки на те, що вкрали його. Вибач, але мушу скорочуватись, бо це придорожній телефон, довкола великий шум і люди чекають на кінець моєї розмови.

— А що ж поліція на таку крадіжку авта? — встиг скоромовкою встрянути Радомир.

— Зразу й повідомив я поліцейний уряд. Розшукуватимуть, та невідомо, коли й який буде з цього вислід. А я тут довше затримуватись не можу.

— Скажи, як тобі в дану мить допомогти? Про все інше згодом.

— Ось чому й подзвонив я. В мене потреба якоїсь сотні долярів на переїзд звідси автобусом до Атланти. Коли змога, вишліть, будь ласка, на цю ж адресу телеграфічної агенції, що й попередньо, дану суму для мене. Я буду тут до завтра й відберу собі гроші.

— Завтра рано, перш усього іншого, й поладнаємо це. А ти ж уважай на себе, береженого й Бог береже, поступай з розвагою. Будь здоров, сину, й подай вістку про себе зразу, як тільки прибудеш додому. А крадіжжю не дуже переймайся, все вясниться впору, втрата повернеться тобі, надіймось.

— Так я і вчиню, тату. Ще до полудня завтра всідаю до «Сірого хорта» й за два дні дороги на мій далекий південь повинен бути вже в себе. Звідти негайно подзвоню. А до того часу може ще з автом вясниться. Дуже тобі дякую, особливо, що підтримав мене у скрутному положенні на силах, а то я себе препогано почував після отих фатальних провідин місця народження. Прошу здоровити маму, Катрусю й Орису. Тримайтеся міцно й до побачення!

— З Богом, мій сину! Не падай духом, усе буде гаразд. Хай тобі щастить!

— Як же таке могло трапитись? У місті, за білого дня, чи як же? — миттю кинулась до Радомира Софія, що досі затривожена прислухалась німо до вриваної розмови. Вислови Радомира, хай і ляконічні, правди не зуміли приховати, її Денисикові авто вкрали, а скільки він жертвував на купівлю його! І що тепер буде, як він з такої відстані додому дістанеться?

— Що ж, не знайшов того Денис, за чим шукав у містечку своїх мрій, — спочутливо резонував Радомир, — наприкінці ж і пограбували злочинці сина з єдиної його власности, що мала для них якусь вартість. Ну, що ж, утратив засіб транспорту, що на нього довго ошаджував, але матеріяльна втрата ще не найбільша шкода, аби тільки здоровий вернувся у свояси. Вишлемо йому завтра вранці телеграфічним шляхом потрібну суму на поворот. А, між тим, може

та їхня поліція, що то всюди патрулює, де її не треба, попаде таки на слід крадіжки. Час покаже.

— Боже, що воно такого в нашому світі діється? Стільки всюди лиха! — і більш не знаходила Софія слів у своєму новому горі.

— Покинь турбуватись, Соню, покладись, пере-
дихни, та й уже однаково пора на нічний відпочинок. А прийде новий день, то з ним і порада злине в отому безладді крутежі подій. Може б навідатись нам і до Катрусі, а за тих декілька днів і в сина справа виясниться. Що ти на те?

— Нехай так і буде — поїдем, дорогий, до Катрусі.

Розділ 13

— Саме в пору приїхали, — лагідно привітала Прісних сестра милосердя Фердинанда, що опікувалася Катрусєю від часу останніх відвідин в лікарні Радомира. Зразу й заговорила — Кеті робить постійно поступи, вона в нас тут найпопулярніша пацієнтка, всі як один горнутья до неї, бо вона така люба й уміє різні розваги, особливо для молодших, придумати. Так і не пішов надаремне її досвід у мистецьких заняттях з молоддю інституту. Не так у нас буде, як Кеті вийде з лікарні, кому ж її заступити?

— Що ви маєте на увазі, сестро Фердинандо? — перепитала Софія, ще несвідома того, що вони приїхали напередодні звільнення доньки з лікарні.

— О-о-о, а найважливішого з усього я таки не сказала, правда? Он що, Кеті завтра залишає нас, попрощаємо її. Що ж, потрібну терапію вже провели з нею, слава Богу, подужала достатньо й тепер уже зуміє, хай і покищо в повозці на колесах, повернутись до попереднього способу життя. Там на неї в інституті нетерпляче чекають, що ж, найвища пора.

— От і несподіванка! Чуєш, Радомире, що за но-

вина? Катруся виходить з лікарні! — і задумане досі обличчя в Софії прояснилось. — А ми й не очікували ще того бажаного дня. Тільки ж — додала стурбовано — невже вона зможе якстій до своїх нелегких занять вертатись? І як же отак їй діяти — не на ногах? То ж і здоровою доводилось їй порядно набігати усюди.

— Що скоріше, то краще для неї. Юний організм вимагає руху, а вона ж і тут уже доказала, що тимчасове обмеження не спинить її живучости. А там, для дітей в інституті буде добрим прикладом, що й при фізичній перешкоді багато можна досягнути, як тільки є добра воля. В той же час учні ще більше її за свою приймуть, Кеті між тим вростатиме в силу й, таким чином, іншим подасть заохоту й надію на їхнє видування.

— А де ж вона тепер? — вмшався Радомир, що вже якийсь час нетерпеливився, прислухаючись до розмови про Катрусю, а від неї й ні сліду.

— Почекайте декілька хвилин, — запевнила сестра, — Кеті на вправах, ось я піду туди і зголошу ваш прихід, то ж її скоріше відпустять. Зрештою, вправи однаково саме й закінчуються.

— А що ж ти думаєш про те, Мирку? — непевно озвалась Софія, коли їхня співбесідниця віддалилась. — Де ж таки нашій Катрусі та вже й вертатись до її непосильних обов'язків? Та ж у них і до того було стільки праці, часто і з'їсти, передихнути не було їй коли, не то що в такому стані. І як це ще довго потриває — отакий її побут на колесах?

— Не побивайся даремне, Соню. Природа — найкращий лікар. Та й доглядачі не відпускали б її звідси, якщо було б на те ще передчасно.

— Дав би то Бог, аби вона швидше повернулась до повних сил! Мене тільки турбує, щоб не пошкодила собі завчасним поворотом до праці.

Ураз на закруті коридору, трохи перед Катрусинною шпитальною кімнатою, де неспокійні Прісні вичікували з нетерпінням приходу доньки з її терапіч-

них занять, появилася бліда, змарніла постать дівчини сидьма в її довгій синій загортці, що вправно промощувала собі колісницею шлях уперед, здовж півкола коридорного обходу.

— Катруско! Люба моя доню! — кинулася їй назустріч розхвильована Софія. Не вдержався й Радомир, припадаючи й собі до тендітної, на вигляд ще дуже немічної доньки. — Вітай нам, доню! — тільки встиг виговорити.

— Як же тепер тобі, дитино? Чи ще не рано вертатись тобі до праці? Ти ж іще й підійматись на ноги не в силі, то як же буде там в інституті? — в поспіху розпитувала Софія, міцно горнучи Катруско до себе, немов боячись, аби ніхто більш не зміг відняти її від неї. Радомир тількищо гладив жалісно Катрусину золотоволосу розвихрену голівку, заговорюючи: — Трохи змарніла наша дівонька, а втім моторна, як завжди. Як же велось тобі?

— О, я себе вже добре тепер почуваю, а що довго не була на свіжому повітрі й сонце мене минало, то й не дивуйтесь, що кімнатною рослиною стала. Та вам нічого більш за мене побоюватись, найгірше за мною. А ти, мамо, тільки запитала б мого терапевста, то й він сам признає, що в мене більше снаги, як у кого іншого з його пацієнтів. А поворот до нормальних занять зможе зміцнити мої сили й куди краще подіяти на мій загальний стан, як отой безконечний побут в лікарні. А що біля вас, мої дорогі, як там з Орисею, Денисом? І чому ж у тебе, тату, такий зажурений вигляд? Тепер же справжня причина радити мені й вам — та ж я ось завтра виходжу на волю й нікому вже тягарем не буду.

— Дитино моя, ти ж добре знаєш, що нам ніколи тягарем не будеш, — обрушився заперечливо Радомир, проте Катруся не дала йому докінчити:

— Я не про вас думала, мої ви щедрі опікуни, а радше з уваги на власне самовпевнення. До речі, якраз і отримала листа з Інституту, де впевняють мене, що місце моє далі за мною й чекатимуть терпели-

во на моє повернення до праці. Значить, таки хочуть мене в себе, становища не втратила.

— Катрусю! І як тобі таке говорити! — рішуче перебила Софія. — Тут же не важне, чи на тебе чекають, адже ти нічим не провинилась, щоб тобі відбирали посаду, навпаки, досі виконувала зразково свої обов'язки, аж до того нещасливого випадку. Куди важніше те, щоб ти не пошкодила собі на здоров'ї, вертаючись так завчасу до тієї праці. Та ж вона важка і для здорової людини, а ти ж пережила стільки та ще й досі не здатна до вашого виснажливого робочого режиму. Тобі годилося б іще якийсь час добре відпочинути, підсилитись якслід, а вже тоді про працю думати... От, якби так узяла собі на місяць-два відпустку, вигрілась на сонці в тепліших сторонах!

— Мамо, мамо... Ти б інакше гадала, якщо б ти тільки пройшла курс фізичної реабілітації. Засиджуватись після здорової кризи ніяк не дораджують. Навпаки, щонайбільше руху потребує безчинний організм. Навіть і поважно захворілих пацієнтів надто довго не тримають по лікарнях, скоріше геть відсіля! Після кінцевого догляду відпускають реконвалесцентів додому, наказуючи їм якомога більше рухатись, головно за фізичні зайняття братись. Оце я саме й робитиму заради власного добра.

— Ну, тебе годі переконати, доню, на чому б ти й не настояла, так і має воно бути. А от мій досвід підказує мені — не поспішай надто, менше вкусиш, легше проковтнеш. Я в це вірю і другим раджу здержуватись.

— Або, як тато каже — спішися поволі! — й тут же дзвінко розсміялась Катруся, додаючи: — Не забуду твоєї науки, матусю.

Отак і на всіх зійшов кращий настрій в цьому сумовитому місці, та й саме впору, бо якраз появилась сестра Фердинанда з відпускним листком для Катрусі.

Нарешті час їй остаточно готуватись до залишення її прикрого запертя, скоріш прийматись за ладнання

своїх речей, ліквідацію лікарняної господарки. Скоро полине знов туди — назустріч тверезому степовому вітрові, пора ж назад їй в обійми занедбаной досі соняшної купелі, вже ось-ось глитатиме спраглими вустами запашне весняне повітря одвертого простору, набереться його вдосталь у виголоднілі легені під час отого довженного животіння в залах і лябіринтах лікарні, — а воднораз повернеться до свого улюбленого звання, всією душею займатиметься знову тією розгубленою діворою й молоддю збавленою надійних обривів, що вже цілі тижні вичікує її повороту з притаєним віддыхом. Так же твердять про це гості з інституту, що принагідно відвідували її.

Весело розставалась із новими приятелями її тушешнього побуту, дзвінким розливом сміху прощала їх і пороги дебелой столичной лікарні. — Не забуду вас, але вибачте, коли не скоро сюди завітаю, маю доволі цього побуту на довгі часи, — гукала в їхній бік насамкінець. Довго помахували за нею сестри й інші люди з персоналу хустками, бажаючи своїй Кеті скоріше повністю подужати.

Пересадивши доньку з її тут же піднаймленого крісла на колесах, що його «візком» почали звати, в родинне авто, Радомир доручив Катрусю товариству Софії, ще раз подякував з віддалі шпитальному супроводові за опіку над донькою й разом відїхала з одного кінця міста на другий, в напрямку Катрусиного місця замешкання в її інституті. Тепер уже матиме там щоближче приміщення від навчальних клас, аби не проїжджати їй туди з подальшого кварталу попереднього замешкання на отім візочку. Про це й усе інше пов'язане з її новим побутом домовилась заздалегідь з управою. Допоможуть їм службовці установи переселити Катрусю, щоб їй достатньо влаштуватись за отих непередбачених побутових умов її теперішнього проживання. Батьки, очевидно, залишаться з донькою на її новому поселенні хоч декілька днів, аби бути їй у всьому допоміжними.

— Ось тобі в нічому тепер не доставатиме, — заочували її, а Катруся їм у відповідь:

— Завтра зможете приглянутись, як мої заняття проходять в інституті. Помандрусмо туди разом, добре?

Дсмовлялись Прісні кількакратно з управою Інституту щодо можливої помочі в такому негайному переселенні доньки ближче місця її праці, проте довго довелось чекати на приобіцяних робітників транспорту й таки не дочекались. Нарешті, на телефонічні допити — що трапилось, отримали з управи відповідь, що робочий персонал зайнятий одною невідкладною потребою, тож Прісним не залишалось б нічого іншого, як самим підняти вантажників, або ж почекати день-два, до часу, коли людей звільнять від наглих інститутських обов'язків.

— Та коли ж це буде? — запитував себе постійно Радомир, позираючи невдоволено на хатній нелад, зумовлений нервовими переносинами — все оте звалище пакунків, домашнього знаряддя, скриньок з книжками, валізок з одягом, а ось у проході переставлені меблі, холодильник, пральна машина, ніде тут і повернутись. Між тим Катруся непокоїться, роздивляється на своєму візочку, аби чого не занедбати, своїх скульптур і кераміки не наразити на побиття, в той же час Софія розшукує в телефонічній книжці за вантажниками. Нарешті попала на адресу якогось з них, що погодився на таку непоплатну справу, та й на нього почекати слід...

Ні з цього, ні з того закотив Радомир рукави й сам узявся за виношування посильного йому вантажу до авта, поки його не заповнив. Отак і декілька разів уже переїхався звідси з вантажем на нове Катрусіне приміщення, заки докінчив переносини важчого реманенту впарі з найнятим вантажником.

— Насамкінець ще подвигаєшся і зляжеш, яка ж тоді буде користь із твоєї запопадливости? — дорікала чоловікові Софія, перестерігала й Катруся, щоб батько зайво не напружувався, зважав на своє серце.

— Добре, добре, мої дорогі, вважатиму на себе, не побоюйтесь за мене, — запевняв рідних Радомир і так якось усе щасливо покінчилось у той довгий день по-вен трудів і хвилювань, а все ж доньку перевели на її новий осідок.

— Тепер куди краще почуватимем себе дома, знаючи, що ти в догідному місці, — горнула Катрусю до серця Софія, а та їй:

— Мамо, та ж ви ще не в'їжджаєте, завтра ж придивитесь до моєї праці.

—**—
*—

Внизу обширних триповерхових приміщень Інституту, розташована між електричною контрольною кабіною, з одного боку, та зосередженою мережею водопроводів, із другого, находилась довга, коридороподібна клясна кімната для терапевтичних занять молоді з фізичними й умовими розвитковими проблемами, за допомогою різноманітних мистецьких засобів. Взимку було тут неможливо гаряче із-за поближжя ogrівальних печей, а влітку морозило, як учителів, так і шкільну аудиторію, від безпосереднього сусідства генераторів охолоджувальної системи, що їх усталили по той бік кімнати мистецтв, щільно через стіну. Із принагідного розположення кляс мистецької терапії так і видно було, що цей відділ Інституту займав одне з останніх місць шкільної програми льоґопедичної установи. Меншому значенню відділу й відповідала трохи нижча платня його інструкторів, тож їм завжди необхідно було доказувати доцільність і потребу своєї, більш витонченої, якості терапії. Установа функціонувала на основі розміряних фінансових внесків суспільства й не надто високих оплат за обслуґу родин стаціонарних пацієнтів і тих, що замісцево проживали.

Бувало, що кошти Інституту значно скорочувались, існування його входило під загрозу, отоді й особливі натиски з боку управи відчувались саме на цьому відділі у структурній цілості всієї установи. Тоді й за-

ходило питання — бути йому чи не бути в майбутньому? З виключности його положення в рамках Інституту виходило й менш упривілейоване його місцеве значення. — Чи отакі мистецькі заняття взагалі щонебудь допомагають безпомічній фізично молоді? — зчаста виринали питання в середині й на зовні установи. Звідсіля й постійні натиски — вам би, мистецькі терапевти, щомога більше клієнтів вербувати, щовиразніше свою справність і видайність засвідчувати. Тим то й кінця не було вимогам на адресу терапевтів якраз цієї ділянки призначення Інституту: організувати прилюдну опінію в користь існування відділу — за допомогою преси, радіомовлення, телевізії, ще більш посилювати зв'язки з родинами пацієнтів задля їхньої підтримки програми, влаштовувати мистецькі вистави визначніших елевів і менші виставки поголовно всім учням, займатись основніше кожним індивідуальним клієнтом — усе те побіч нормальних навчальних занять.

Іноді надто вже тяжів на Катрусі оцей непосильний, здавалось, її званевий вантаж, а між тим звикала до своїх затяжних обов'язків, навіть полюбила свою грацю, де далі переконуючись про корисну дію її терапевтичних заходів мистецькими засобами, що більш, досвідчуючи все міцніше прив'язання своїх вихованців до себе.

— Роні, я знаю, в тебе якраз такий настрій, що хоч п'ястуками об стіни бити, — прислухались запрошені до доччиної кляси заняття батьки до її спокійного звернення в бік дебелиого хлопчика, що ніяк собі місця не міг знайти. Замість приєднатись до інших і собі визначеною всім темою займатись, в'н то скубне, то штовхне одне і друге з-поміж них, а то й добре когось потягне своїми дужими руками.

— А от, що я придумала для твоєї розваги, Роні, — продовжала Катруся з добрячою посмішкою, перехоплюючи враз на собі всю увагу свавільного пустуна. Де бо докори і примус не мали успіху з такими як Роні, там Катрусина простодушність і терпелівість міняли злобу на добру волю.

— Ось твої співучасники кляси вправляються в рисунку кабіни дядька Томи, лиш ти, мій Роні, осторонь усього стоїш, на вигляд ні в чому не зацікавлений. Але ж дійсно це не так. Я ж добре пригадую, що тебе більш усього цікавить — отой твій песик Бравні, правда? Ну, признайся...

— Вел-л... — замуликав під носом все ще неприборканий Роні.

— Отож, Роні-бой, нарисуй нам усім свого улюбленого песика Бравні й докажи, що з тебе не гірший мистець за інших. А що ж, згідний на те?

Роні мимохіть потягнувся до залишеного для нього місця при столі й, розсівшись над приготованими тут приборами до рисування, взявся й собі за роботу, з таким же скупченням і пильнстю, як у всіх інших.

— Нічого казати, Катрусю, вмієш і до неслухняних промовити, — похвалила доньку Софія, але тій годі було дослухати матернього признання, бо тут же пристала до неї блідонька, слабкого фізичного складу дівчинка, куди менша ростом від решти однокласників.

— Кеті, о, забери мене звідси з собою, я не хочу вертатись до дому, там ніхто, ніхто про мене не дбає — й аж заголосила нещасна.

— Тері, дорогенька, заспокійся, моя дитино. Це тобі лиш так здається. Твоя ж мама любить тебе, але в неї довгі години праці, не стає їй часу частіше займатись тобою. От я з нею після шкільних занять поговорю, порадимось, може вдасться їй скоротити її заробітні години, а зрештою я навідуватимусь до тебе часом пополудні, коли мама на роботі.

— Ні, ні, цього замало, я до тебе на весь час хочу, Кеті, візьми мене до себе, ти єдина про мене дбаєш.

— Тері, моя любя, а що ж твоя мама на те скаже, ти ж її улюблена доня?

— Вона мені не мама, ти моя мама, о, прийми, прийми мене за свою, Кеті, — й маленька Тері вже більш не могла здержати свого невтішного ридання.

Катруся перебрала бідненьке дівчатко на свій ві-

зочок горнучи й заспокоюючи її. Між тим Софія й Радомир вже від якогось часу завважували дивні порухи з боку хлоп'яти, що сидів подаль на подібному до Катрусиного візочку й небезпечно вихилився з нього, а то вимахував дико обидвома руками.

— Катрусю, щось він тобі, мабуть, хоче сказати, — тут же Радомир звернув на хлопчину Катрусіну увагу, заняту заспокоюванням Тері.

Зирнувши в бік хлопця-калічки на його візочку, що далі оживлено сигналізував до неї, Катруся поміхнулась, а повернувшись до своїх батьків, коротко звідомляла їх:

— Це Тім, частково спараліжований, він водночас і глухонімиий. Запитає мене, що я роблю на отому кріслі на колесах, моему «візочку», бо не чув моєї заяви про те до всіх у класі на початку лекції. Ось я й йому виясню.

І Катруся, не перестаючи голубити заплакану Тері, відповідала знаками рук і жестикуляцією очей, уст, усього обличчя, хлопцеві, доки не заспокоїла й його, після чого він взявся за свою перервану роботу.

— Сказала я йому, що таке зі мною трапилось і потішила його, що, подібно до мене, й він не буде на завжди прив'язаний до свого візочка, колись звільниться від нього, — отак з'ясувала Катруся батькам свою розмову з Тімом і, не гаючись, порухалась бистро своїм змоторизованим способом по класі, тут переглянула робітки своїх учнів, там подала свої зауваги, порадила, як їм краще вив'язуватись у цих та інших рисункових труднощах, заохочувала загал юної аудиторії до посиленних старань, а там передала всім у класі дальші інструкції в чергових їхніх заняттях.

— Як же ж тут їй одній, та ще й у тім її візочку, з усім отим навантаженням справлятиись? — здвигала раменами, дивуючись, Софія.

— Те ще й не все, — докинув Радомир, указуючи в бік тількищо звільненого місця на долівці в кутку по одній дівчинці, що саме несміливо підсовувалась до Катрусі й повним вини поглядом оглядалась

на свій залишений попередній закуток, де тепер виділа якась розіллята рідина.

— Ех, Бекі, Бекі, моя ти небережка, — зідхнула Катруся, — невже ти не знаєш, як діяти, коли тебе притисне? Тоді, моя люба, слід тобі впору вийти в тебуральню побіч, або ж хоч звернути мою увагу на твою потребу, вчиниш так у майбутньому, Бекі, — повчала збентежене дівча кмітлива Катруся, зразу й заходячись із наготованим для тієї цілі полотенцем біля висушення звогченого місця.

— І треба ж тобі було такої невсипущої гарівки, Катрусю, та ще при твоїм майстерським ступені в мистецькому приміненні психології? — зі сумним докором кинула в доньчин бік Софія, помагаючи їй в очищуванні вологого п'ятна.

— Мамо, комусь же годиться й тими безталанними зайнятись, це ж наша неминуча відповідальність. Коли їх природа скривдила, то хоч нехай люди надолужать їм! Адже це не вина тих занедбаних та спізнених у розвитку дітей. Я їх добре розумію, люблю і співчуваю з ними, тож чому не мені бути їхньою виховницею? Тим то й кожна форма опіки над ними є для мене добровільною, нормальною вимогою, а не якоюсь карою, чи тягарем...

— Ох, доню, моя ти рідкісна перлино, — й Софія безмовно пригорнула Катрусю до серця, втираючи з очей непрохану сльозу.

Звучний згук дзвінка, що звіщав якраз перерву занять, припинив годину Катрусиної лекції рисунків з дітьми особливого характеру, з розвитковими проблемами. Та вони й не відзивались на дзвінок, далі пильно працювали собі.

В кожній зі своїх п'яти-шести лекцій у день займалась Катруся з різною публікою Інституту будь-якого віку — дітьми, підрустками, а то й дорослою молоддю, при тому занедбавши й підсилитись, відпочити у своїх трудах; отож Радомир використав першу нагоду, купив у поближжі Інституту перекуску й

оце увірвала Катруся від своїх пильних занять якусь чверть години й разом з батьками, ївши принесене батьком, розважалась розмовою.

— Отих найбільших з молоді, — тихо звірялась вона, — може й найважче доводиться перевиховувати... Бувають між ними жертви наркотиків і рецидивісти того налогу, а коли таких іще повністю не вилчили, то горе нам усім з ними! Так і спокою не дають, попадають у їхню наркоманську пасю, беруться до бійки, калічать себе й інших, тікають з Інституту й треба за ними по цілому місті розшукувати. Часто й поліцію за допомогою кличемо.

— І як же ти, в теперішньому ослабленому стані, даватимеш собі раду, Катрусю, з отими небезпечними з-пом.ж них? — захвилювалась нагло Софія.

— Маємо поміч з боку персоналу, а зрештою, врівноваженим відзивом та спокійною поведінкою можна і з найнеслужнянішими більше досягнути, аніж озлобленням, нехиттю, чи насиллям. Якось раз отакий з напастливих, чи не двічі більшого росту від своїх ровесників, наважився й на мене. Певне було б мені лихо з ним, коли б дійшло до справжньої напасти, та знаю з досвіду і щось мені в цю ж мить підказало — куди тут такому супротивлятись, а ти його краще розсудливістю, доброю волею переконай, а то й за серце візьми. От я дивлюсь йому, отому велетню, в вічі й, замість підносити свій голос, так собі, згідливо, приязно розважаю: — Там певно мати твоя чекає з тугою на твій поворот з лікарні нашого Інституту. Надіється, сердешна, що ти ось-ось повернешся, та вже виздоровілий, звільнений до нового життя, веселий. Таким і ми тебе хочемо ж бачити і працюємо над твоїм видужанням. Дозволь нам допомогти тобі у наших взаємних зусиллях... І що ж думаєте? Загонистий парубійко притих зразу, як яке ягнятко, більше й не було клопоту з ним... Та що ж, бувають і інші, прикріші за тих; деякі й до кулачні беруться, так і наскочить на тебе несподівано отакий, вдарить з-переду, а то і з-заду, а одне чи друге маля то й за волосся тягати

прийметься. Нічого казати — треба добре берегтись перед усіякою можливою неприємністю.

І так, за полуденком, розказала Катруся чимало зі свого досвіду.

А там, згодом, з цікавістю, неспокоєм, здебільш із притаєним віддыхом, слідкували батьки за дальшою терапевчною практикою між клієнтами Інституту своєї доні, яка в черзі лекцій багатогранними засобами — вправами з керамікою, ліпленням у глині, малюванням різними середниками — олійними фарбами, акварелею, акрилічною технікою, а то робітками у пряденні, вишиванні, в заняттях з мозаїкою, різьбою, навчала молодь, як їй корисно й задовільно проводити час, замість нудьгувати, пустяками займатись, чи чого доброго, гіршого не наброїти.

Натомлені не менш від Катрусі, подались гуртом до її поблизького нового місця замешкання в будиночку схожому як близнюк на більшість інших в Інституті, хіба що тільки ближчому до центрального будинку управи. Та що ж, як слід відпочити таки не довелось. У мешкальному будинку з другого боку Катрусиного забавлялись чорношкірі його жителі й її сусіди до пізньої ночі. Ні на мить не вгавала дика музика «рок», розносився в усе довкілля гул бубнів та ударних танків, аж накінець, уже на світанні, гамір прощань розвеселілих запрошених гостей зі своїми, неспочутливими до сусідів, господарями. А між тим місцева влада так і пальцем не кивнула, щоб забезпечити належний відпочинок натрудженим людям від порушників спокою.

Коли нарешті Софія з Катрусєю поснули, Радомир бережливо піднявся з послання, аби їх не розбудити й, одягнувшись, вийшов надвір і важко поплентався по розлогому терені зазеленілого Інституту, що німував тепер у мертвецькому сні. Легені у знеможеного за неспропану ніч Радомира задихались раннім подувом вітру, очі його апатично блукали по рівномірно виструнчених уздовж променади будинках, одиє в одного, тут і там орамлених острівцями деревини:

Та йому годі було позбутись поганого настрою. Що то за нарід такий, що так нагально, безоглядно псує іншим життя! Мало того, що з ночі день собі робляє, бо ось диви — що тут під стінами натворено!? Порозбивані пляшки алькоголевих напیتків, в ширину вулиці порозливана якась рідина, тут же й усяка нечисть та й оте поторгане ганчір'я, відпадки їжі, інший зужитий хлам, аж сором дивитись... І то в розмежуваннях виховно-лікувальної установи, а що там назовні, по тих захаращених вулицях, з баняками сміття й леговищами бездомних, діється, то й нічого говорити.

Виправивши згодом Катрусю до її вимогливої праці, Прісні важко задумались у її ще неупорядкованій домівці — що ж, хоча допоможуть їй привести хату до ладу, бо коли вона, за цілоденною відсутністю, з тим усім упорається? Стали й нараджуватись, як тут за даних умов бути доньці на самих найважчих для неї початках? Треба й купувати харчі, прибирати хату, вести господарку, ладнати домашні рахунки, а там у неї в Інституті стільки робіт, що й перекусити не стає часу, як же вона зможе всім цим зайнятись? Треба їй хоч удома когось до помочі, та ж одну скромну вечерю зварити собі, і то змоги не має, — бідкала Софія, натягаючи завіски на вікна.

— А в мене, Соню, он що на гадці, — роздумував Радомир, розстелюючи на долівці килим. — Навіщо там наймати когось, може й яку невідповідну людину, їй у допомогу? А що, як би ти сама побула з Катрусєю якийсь час, доки вона до сил не прийде? Хто в такім положенні краще, як не рідна мати, послужить? Залишайся у неї тимчасом — і їй буде полегкість, і в тебе заспокоїться серце за доньку. Ну, що ж, ти про це думаєш?

— Та ж оте й у мене постійно на гадці. Тільки ж, як же з тобою буде? Адже такий мій побут тут може тижні, а то й місяці затягтись.

— О, я погоджусь на все. Що там якась мала жертва, якщо тільки Катрусі з того підмога вийде? А що ти їй тут потрібна, про те і двох слів немає.

— Тоді й я згідна. Що ж, поговоримо про це й інше з Катрусєю, тільки що б вона не знорувилась, страх бо яка самостійна вдалась, та й чутлива до того; чого доброго, відмовиться від будь-якої допомоги їй, аби себе слабкою не визнати, дарма що поміч їй конечна, більш, як коли-небудь...

Отак, за роботою біля домашнього Катрусиного влаштування проходив час і настала пора вийти по неї, бо ось уже учні розходяться по домах.

Як треба було сподіватись, Катруся дуже втомилась шкільними обов'язками, тож не дивувались батьки, коли не перечила їхньому плянові щодо залишення матері з нею. Видно було, що радо погодилася б, як би не огляди на батька.

— О-о, як добре це було б, — зідхнула Катруся, — тільки ж, як же тато сам удома даватиме собі раду? Відбирати його від тебе, мамо, несправедливо.

Але Радомир, у свою чергу, не мав труднощів переконати доньку, що така саме й найкраща теперішня розв'язка. Де найбільша потреба в дану пору, мовляв, туди треба й поспішати з підмогою, тоді певно й буде кращий загальний вислід.

— Ти, Катрусю, потребуєш на цей час куди більше приявності мами, як я. Та й мені однаково тепер не багато бувати у нас дома. От наша Оріся така самітна на своєму новому становищі, дуже побажано буде провідати її й хоч на декілька днів побувати з нею. А ще й до того вимога доглянути призбиране за час нашої відсутности листування, а це потребує мого зосередження, може й виїхати ще кудись буде вказано. Коли ж, бува, хто б там з нашої громади охотників пересилитись до нас ділово озвався, то вже матиму й без того повні руки роботи, де тут мені з мамою, чи мамі тоді зі мною, возитись? Отож тим не турбуйся, доки мама в тебе, то ані я їй, ані вона мені в дорозі не стоятиме. Та ще й не забувай, що з Денисовим автом й досі справа не поладнана. Якщо ж йому не повернеться, то, може, й судової дороги треба буде шукати, чи за відшкодуванням до забезпеченої компанії

доведеться звертатись; словом, без моєї співпраці з Денисом не обійдеться. Отак і скоро час проходиме, всім нам буде нагода за наші пильні діла братись. А тоді, дасть Бог, і ти зовсім подужаєш, доню.

Так і стало на тому. Та й як же було б Катрусі не погоджуватись, коли й серце й ослаблений нездужанням організм аж домагались теплого матернього приторку! Що ж до її самостійности, то вона ж уже давненько її відстояла, тут зрештою її незалежности не оспорюють, а простягають допоміжну руку й у її тимчасово хиткому положенні підсилюють батьківською підпорою. Аж легше стало всім від оцього згідливого вирішення складного побутового питання. Тепер Катрусі й нічим журитись!

Після спокійно проведеної ночі ще в сутінках залишав Радомир у погідному духовому розположенні своїх рідних, подаючись у поворотню дорогу. Обійшлося не без жіночого прослезіння, але ж це не на довго. Що там тепер удома його чекає?

Розділ 14

Невеликі в себе зміни застав, хіба що в саду буряном поросло, вітер понаносив паперове сум'яття і скрізь трава підросла — найвища пора навести лад, покосити, попіддливати грядки городини, бо, як не оте пекуче сонце, то степова хуртовина геть усе довкола повисушує. А покищо метнувся до скриньки за нагромадженою поштою, але чого з надією шукав, не знайшов. Аби хоч один відзив на його поновлювані пресові зазиви поцікавити наших читачів місцевим цілинним тереном! Як і раніш не було бажаних, мов цілющого ліку, відомостей від учасників громадської зустрічі в Канаді, так і тепер завели його леліані сподівання нав'язати ближчі зносини з американськими земляками. Німо звідусіль, наче перевелись у світі

добрі люди. Значить, на вітер пішли його палкі звернення, зусильні старання, тужливі виглядання. Що ж, мала слухність Софія — нічого від таких не сподівайся, забудь про них, як і вони тебе в забуття пустили. Коли вже почнеш реально думати, Радомире, доки будеш ілюзіями займатись, палаци на піску будувати?.. Покинь мрії, берись за найважливіше — одне, що ще можна здійснити — будуймо міцну підпору для наших дітей на отих чужинних бездоріжжях. Правда твоя, Соню, ще не все утрачене.

А от стільки всілякої тут пошти на руках, а хоч би щонебудь особистого між тією повинню паперу. Все оті крикливі оголошення, реченцеві оповіщення щодо сплати рахунків, надокучливі відозви за різними датками, та вже й не за добровільними, а визначають тобі мінімальну висоту жаданих внесків, що за люд настав! Кинув Радомир на полицю весь отой яскравий непотріб, махнув рукою й, перехиливши склянку помаранчевого соку, бо аж у горлі пересохло й відхотілось їсти, взявся за пильну роботу на своєму зарослому хмизом обісті. Отак, поринувши у крутіж фізичного руху, призабув на якийсь час свої буттєві турботи. «Що не кажи, а у праці знаходить людина глибший глузд існування», — наповнявся примирливою свідомістю.

Сонце вже добре припікало в передполудневу пору, коли він, обсмалений, запорошений і ззяний, шукав захисту й відпочинку в хатніх холодних тінях, довгими ковтками води вгасаючи спрагу.

Ураз отряс його від напливу зболілої втоми отой осоружний телефонічний дзвінок. Знехотя підняв Радомир слухавку, нічого пильного в такий час не сподіваючись, адже жінці й дітям дав про себе знати.

— Доброго вам ранку, кому я потрібен?

— Пане Прісний, тут Джан Колодій, підприємець з Дітройту. Читав якомсь ваш допис про місцеві посілости у пресі та й погадав собі — купити не купити — а поторгувати можна. Ану попробую, може що з того й вийде. А скажіть но, як туди до вас доїхати? Я тут

на вашому летовищі затримався, але маю перед собою виказ наших motelів, от один тут, виглядає, приличний, з огріваною пливальною, всіма вигодами, «Бест Вест». Це що, далеко від вас? А як би так нам там і зійтись? Я таксівку замовлю й десь за пів години, перебравшись, міг би з вами побачитись.

— Пане Колодій. Навіщо вам таксівки? Я ж буду радий виїхати по вас на летовище, а тоді переїдемо до мене, якщо ваша воля — тут місце і для вас найдеться. На motel не потрібно вам витрачуватись.

— Красенько дякую за гостинність. Але motel таки замовити мені треба, бо ж оту справу сьогодні не встигнемо обговорити, а зі мною ще є моя секретарка, тож і їй треба буде десь на кілька днів приміститись. Тому в motelі буде для нас таки найвідповідніше.

— Ну, як собі бажаєте. А я по вас і зразу виїду на місце вашого причалу й тоді побачимо, як далі буде.

— Добре. Хай і так буде. А вже звідси переїдемо до «Бест Вест». Бай-бай...

«І що це власне за людина — міркував собі Радомир, наближаючись возом до місця домовлення. — З Дітройту і з секретаркою, а чи не компанійкою в дорозі? Та й, видно, з подорожніми витратами не рахується. Тут і переночувати думає, а то й на кількадеденний побут може затриматись. Мабуть, якісь більші пляни в нього, а для того і з довіллям познайомитись не вадить, правда, пане підприємцю? Говорить він, наче б і який земляк, та чимось холодним, чужим від нього відгонить. Ну, годі з тим, про все впору й довідаємось».

У передсінку летовища саме виглядала його пестро зодягнена, пара прибулих пасажирів. Він — огрядний, гладко виголений чоловічина середнього віку з сивіючими висками, вона — куди молодша за нього, напудрована й напарфумована, з розмальованим смаглим обличчям, що на креольку скидалась. У обидвох був показний вантаж з різними технічними приборами й декількома коробками на жіночі капелюхи. До них і скерувався Радомир.

— Ви, здогадуюсь, пан Прісний? — і, не чекаючи відповіді, зразу ж — а оце моя секретарка, Леола Рамірес, — заговорив, задихаючись і щільно підходячи до Радомира, заможного вигляду панок. Його широкі, привична посмішка відкрила ряд передніх золотих зубів власника, а від напомаданого волосся бив міцний дух.

Приязно привітавшись з гостями, Радомир поміг перенести їхні валізки до свого авта; якось усі примістились, перекидаючись при тому словом-двома. Радомир пустився навперейми з вітрами.

— Тут у вас навіть носильщиків нема, — задивувався Колодій, а його супутниці, либонь від подуву степового вітру мову відняло, бо ще й у середині авта затулювалася бережливо загорткою, нарешті добувшись на відзив: — Ух, як же тут у вас дует!.. І зразу опала на опертя авта, закривши очі.

— Правда, хоч і вітри тут постійні, зате проганяють пошесті й заст'ї, а взагалі скрізь у нас міцна природа і ще доволі незопсуті звичаї місцевої людности, — повів Радомир. — Здебільшого самі в усьому собі годять, бо й зарадливі напрочуд, загартувавшись до невигод ще з діда-прадіда, геть іще з піонерських часів. А от навкруг, дивіться, тут у замісцевих степах краєвид мало що змінився від колишніх індіанських теренів ловів ще з півтори сотні років тому. Як бажаєте, проїдемо повз заповідника буйволів, там їх іще з добрий десяток збереглося. Хоч і не цілина вже тут, а все ж повітря здорове, заводів і фабрик не багато тут у довкіллі, люди непогані, культурні й освітні умови сприятливі для виховання дітей, словом, цивілізація ще не поширила з собою всіх отих лихих соціальних супутників, яких повно в більших осередках; гак що, в цілому, тут добрі можливості для наших майбутніх поселень. Ось дивіться, скільки тут усюди, куди оком не поведи, цілющого простору! Тільки б запускати в нього плуг! Та й не даром плодovitий наш степ — житниця всієї країни...

Заговорював Радомир і на інші теми, але гості

вдмовчувались — утомлені, ймовірно, подорожжю літаком — здогадувався. «А зрештою, навіщо їх мені на свою голову? Бо що й тут із такими починати? Їм же, видно, власний інтерес, а не загальне добро, на прицілі. З якоїсь там примхи прибули сюди без будь-якого попередження, чи не по дорозі з якогось курорту, от і вакаціонують собі, забавляючись і лиш мій час переводять».

Коли вже непрохані гості як-так розвантажились у своїх двох просторих кімнатах коштовного мотелю і враз Леоля стала поожкувати, відкриваючи гарячий душ у своїй убиральні, то напускаючи до ванни води, Джан Колодій за жіночої відсутности взявся за коротке з'ясування цілі їхнього приїзду.

— Пане Прісний, що там довго розводитись, коли з того тіста все одно хліба може й не бути. Сюди на ферми нема що сподіватись наших поселенців. Хто до того надавався, то вже давно мав нагоду покоштувати, чим такий солоний труд смакує. Ферми сьогодні не виплачуються. І кому ж сюди до вашого стејту, відомого з розгулів торнад, охота вибиратись? Отож не на ферми, а до міських підприємств, можна ще яких неосілих людей зі старого краю заохотити, — погадав я собі, а там і повзяв думку до вас за ближчими інформаціями навідатись. Та де ж ті охотники на переселення й нове життя? Дайте їх мені, то ми зразу й за фінансування цілого пляну візьмемось. Тут би закупити той ваш опущений квартал з домами, прилеглими городцями, крамницями й інвентарем, от я тоді й заплянував би індивідуальний розподіл посіlostей. Отакий бізнес був і в мене на думці, ну, назвати б це закорпороване контрактом «Майно Колодія й компанії», для членського вибору і вжитку. Отакий задум мав би ще якісь вигляди на здійснення, а щодо ферм, то, приятелю мій, це пропаща справа, про такий фінансовий ризик і думати зайво. Це ж мрія, забудьте про неї. Тільки, що ми тут будемо і про міські посіlostі розважати, коли бракує людського матеріа-

лу? От ви насамперед про те подбайте, тоді з місця творимо спілку. Що ви на те?

Вислухавши терпеливо мову Колодія, Радомир і одну мить не зволікав з відповіддю, бо заздалегідь здогадувався, що в того на умі.

— Пане Колодій, якщо б були в нас люди, охотники на таке переселення, то навіщо б ви нам тут здались? Формальності, пов'язані із продажжю, могли б чейже поладнати й місцеві фахівці, без додаткових коштів ваших сподіваних подорожніх діт. Тут ми потребуємо співпраці, а не маємо готових адміністративних посад. Видно, що ви на таку саме розраховуєте.

— Тоді ви ще мене не знаєте, пане Прісний. Але пощо нам отих формальностей — містер і так далі... Скажіть но, як вам на ім'я, а мене кличте просто «Джан». Так буде свобідніше й може до чогось таки договоримось.

— Я Радомир.

— Ну, це вже нечуване для мене ім'я, не запам'ятаю. Та ось відоме «Ренді» доста близьке до нього, то, може б, я вас так і звав?

— Зовіть мене, як бажаєте.

— Тоді он що я вам скажу, Ренді. З місцевими людьми зможете торгувати й робити все, крім того, що ви надумали. Бо тут про наші інтимні інтереси йде, на чому ніхто з чужих нам людей не то що не визнається, але й нікому з них така справа не в голові. Рідний центр, своя культура, де-де?.. Ви мене зле не розумійте, Ренді. Мені тут не йде про власний бизнес, бо його не зроблю на такій непевній базі. Але, як не як, мені подобався ваш замисел розбудувати тут у ще не перелюдненій місцевості, на майже цілинному просторі, отакий свій власний етнічний осередок, де б наші люди позбирались, своє кондомініум створили і за своїм відмінним регуляміном проживали. При відповідних заходах здійснити такий громадський проект можливо, а навіть, кажу вам щиро, могли б наші люди при тому й доробитись, бо з чогось мусять

же жити, а пильности й ощадности нашим землякам не бракує. От я вам покажу, куди я зміряю...

— Джан, у вас інші погляди на це питання, як у мене, — перервав Радомир. — Ви таки все ще про матеріальну користь із такого суспільного задуму думаете, а мені на серці наш рідний острівець у довкільному чужому морі, де ще своя загублена людина могла б плекати нашу традиційну культуру й жити не тим безнадійним буттям змеханізованих, обездуховлених, позначених номерами істот по задушливих, нездорових метрополіях, а в рідному світі, вільно, гідно, по-дружньому, у своєму братньому колі, як Бог звелів.

— Ну, це вже утопію нагадуєте, глядіть, аби за далеко не загнались. А тут особливо конче б вам твердого ґрунту триматись. Хай повчить вас хоч би наш загальний еміграційний досвід. Перше, як творити отаку парафію, складаються парафіяни на парафіяльний фонд — без якої сотні тисяч доларів не обійдеться, бо й нічого більшого без того нині і не починай! А що, маєте хоч таку суму? А ви хотіли б і господарського і культурно-освітнього центру, і церковної організації, та ще, може, й політичної станиці, і ще чого? А на який «колятероль» будете затягати позички в банку, щоб такі кольосальні пляни здійснити? На вашу родинну власність — хіба нї. Та й якщо б вам на таким скупім запіллі й дали позичку, то де запорука, що її повернете? Та ж за такі великі фінансові вклади берете на себе ризик банкрутства. Точно як ті ваші фермери, що позакуповували машини й усякий реманент на кредит, а тепер їх задовжених з отих ферм викидають. А от ми це все на прагматичному ґрунті поставимо і я б усі ті реалія на себе взяв. Конкретно й по-діловому. Так і наші місцеві й еміграційні установи загалом поступають. Усе на тому долярі сперте, цент до centa й матимете все, що тільки гроші зможуть закупити. Отож послухайте — грошеві засоби на потрібні вклади, закупи й видатки будуть, наколи знайдуться очочі їх складати. Позатим, хто приступає до нашої корпорації, платить регулярно при-

писані вкладки, так, аби доляр постійно плив і щоб наше кондомініум надійно розвивалось — і ще додам, з відсотків, а не з капіталу, бо капітал треба міцно в руках тримати й запопадливо берегти його на необхідні, згори заплановані публичні проекти. Без розвитку такої виняткової оселі, її спромоги конкурувати з чужим довкіллям, ціла наша справа засуджена на провал. Повторюю — тверда фінансова база тут усьому передумова, без того кожне підприємство пропащий труд.

— Досить, Джане Колодій. Ви хочете знову Америку відкривати, тільки не оту мудру, піонерську, а постарілу, з усіми її від'ємними параферналіями — головно з матеріалізмом спертим на матеріалізмі. Нам таки не по дорозі. Вам бачу, неможливо мене зрозуміти. Щоб дати вам лиш посмак того, що в мене на гадці, скажу коротко — ми скоріш повинні руководитись засадами твердого й морального побуту історичних батьків-пілігримів цієї країни, чи хоча б у теперішньому, цупких, дарма що скрізь розсипаних тут здовж і вшир континенту колоній амішів і менонітів, що відстоюють свої традиції здорового життя, аніж отим викривленим, затисненим довкола горла зматеріалізованим і стехнізованим існуванням під тиранією всевладної мамони. Мені й подібним людям вищих, не матеріяльних вартостей, про духову батьківщину йдеться, коли дійсної у нас немає, а лиш бовтаємось у віднозі загального матеріялістичного річища.

— І звідки ж ви людей на того роду митарства з попередніх століть, за сучасного американського добробуту, візьмете? Та ж таких рідких пуританів уже й між вашим, навіщеним лихоліттям війни, поспіллям давно не водиться; якщо взагалі були. Що ж, ви хочете завернути назад наш просвічений світ поступу до темного середньовіччя? Кому це було б до вподоби? Запевняю вас, що такі спроби чудацьких реформаторів суспільства ніколи більш не вдадуться; навіть у такій відсталій країні, як совдепія, того б не допустили, а що й казати б у нас. Та ж тут наші таки пе-

реміщені замляки по кілька авт на родину мають, не один, а по два доми в них, та ще й які коштовні, з усіми люксовими облаштуваннями!.. А добр' платні, а теплі посади, а товсте банкове конто, вакації над морем, ну, що ви з такими почнете, та ж вони ще ніколи так по-панськи не жили, а ви з них задумали спартанців поробити та ще на якомусь відлюдді поселити, от чудаки ви. Та й хто взагалі на таку непоплатну авантюру піде?!

— Не авантюру, а життя в обмеженні, заради вищих цілей людського існування, як ваші люксуси й вигоди животіння. Маю надію на кращих з-поміж нас, а хоча б на тих, що не забули своєї дійсної батьківщини й готові все ще їй послужити, коли виб'є година потреби — ті й не заважаються на рідні землі з допомогою краєві повернутись...

— От якої завели. Та й де ви тут на пустирях отаким останнім могіканином на диво збереглись? А я думав, таких білих круків нема вже по цей бік океану. Аж бачу, помилився. Оте, що ви кажете, та це ж уже не то що якась фантастична мрія, а просто анахронізм. Гей, який біс вас опутав?! Бійтесь Бога, не наражайте себе й інших на таку невилічальну недугу. Хоча, щодо інших, то не маю страху, вони вже вилікувались давно з того самообману.

— Як там ви й не думаете, а я вірю, що є ще громадяни, які тим самим горем болять, що й я, й роздумують, як запобігти йому. На них я й розраховую.

Джан Колод'ї хотів уже знову з темпераментом в мову Радомира встрянути, проте той не дав збити з пантелику й далі вів своє:

— Стривайте! Я ще головного не висказав, а ви вже справу пересуджуєте, на мене клятву кидаєте. Отож знайте — цей саме терен має й прикметний собі міжнародний характер. Тут же неподалік є містечко Вілсон, яке величають чеською столицею Америки. Трохи осторонь лежить Ліндсборг, або так звана місцева шведська станиця, на півночі звідси — перша ко-

лонія чорних поза їхнім півднем — Нікодим, а що вже говорити про цілу нашу округу, що її заорали і сколонізували німецькі вихідці з царської Росії, як вони кажуть, а насправді і з України, про що ніхто з них нічого не знає. Не бракує тут і французьких, еспанських та інших етнічних острівців. Тільки ж українців Бог дасть. Щоправда, є й наші земляки, розсіяні по довкільних фермах, та їм немає де голови приклонити, свої вартості гуртом плекати. Ніхто їх тут не знає, нікому вони не потрібні. Я сам щойно недавно їх відкрив, бо й тихі вони, непоказні. А зібралися б разом, почули б нашу пісню, побачили б рідну, неперевершену у світі, великодню писанку, чи славу народну вишивку, то з дива чужинці аж охнули б! Одна наша страва — борщ, вареники, голубці, раз її б тут відкрили, загнала б у кут їхні «гембургери», «заверкравти», «піцу», «тіко-тако». Тож було б де нашим людям і економічно розгорнутись... Але ми заговорились, а там ваша секретарка, здається, вже викупалась, то й чи не пора й вам просвіжитись після такої дороги й нашого, нестравного для вас, дискурсу. Та, якщо б ви все ж таки забажали, то я не відмовлюсь, але хіба що аж завтра ранком, бо сьогодні таки вже пізно на те, — об'їхати з вами деякі мсяця гідні уваги, про що й ми розважали попередньо, заки попали на манівці в ідеологічних розходженнях.

— А, щодо того, то й моя згода. Подивитись на ті ваші об'єкти не завадить. Тільки ж от що, мій приятелю, тут у живих людях потреба, а все інше піде, як по маслі, в тім уже моя голова. І отих фармерів, що згадали, й інших наших людей — давайте їх чим борше, а я вже про решту подбаю, за те можете бути спокійні.

З купальняної кімнати почувся високого тембру голосок: — А ви ще й далі про одне й те саме гуторите? От і найшли місце для таких епохальних плянів, а та ж місцевість за сьомою горою й водою від усього, або, як у нас кажуть, тут у середині загублених шляхів.

— О-о, голубко, того не кажи, — відгукнувся Джан, — ти ще приємно розчаруєшся. Тут бо й університет відомий, музеї, театр, фільгармонія, будинок культури, багато церков різного віровизнання, та й дешевазна на опущені об'єкти в місті й по фермах, а найважливіше — щось тут добре заповідається для здійснення нашого проєкту. Тільки, Ренді, давайте людей, людей нам, як риби води, потрібно. Добре, тоді до завтра!

— Завтра й побачимось, бувайте! А коли мова про людей — охотників на заселення нашого простору, то я маю право стільки ж від вас того добра сподіватись, що й ви від мене. Спільними силами переборемо й ці перешкоди. А тепер вибачайте й даруйте, що не спроможен розпрощатися з панею Леолею, але ж ми завтра ще раз зустрінемось, оглянемо наше фронтове місто, а воно справді гарненьке своїми чепурними вулицями й майданами, чистим повітрям відкритих просторів і голубим, здебільшого безхмарним небом. От і задивується ваша приятелька, побачивши нову дільницю міста, а там модерні односторонні доми з кастилійськими городами, гольфові поля, штучне озеро на подоби правдивого, парадний центр закупів, так званий «Мол», чого там нема, гідного жіночої уваги! Надіюсь, що й вона приєднається до нашого задуму, коли тільки приглянеться до місцевого життя. Якби тільки створились надійні вигляди для здійснення такого небуденного пляну.

На тому й розстались під вечірню пору.

— ** —

«Перші льоди пролаmano! Яка полегкість! От здійняється, а ти сумніватись почав уже».

Вранішня пошта принесла не одну відрадну новину. Просто каскадами срібних струменів весняного потоку скочувались вони на одушевленого Радомира. А ось що пише з Канади випробований друг весни життя — Михась Вальчик:

Добрий задум вимагає підтримки. Тож будуй рідну оселю, Радомире, старий друже. Хто його зна, може й ми туди хоч на схилку віку до тебе переселимось. Надоїв оцей наш вологий клімат, жінка й я відчуваємо його дошкульно в костях. А як там у вас із отими нищівними торнадоми? Тут ходять поголоски, що вони часто навіщають ваші відкриті степові простори, та ще й оті постійні вітри у вас, ось тепер студеною хвилею метуть снігом у наш бік. Оце й нас іще стримує, а то вже й до якого пів року міг би ти нас там у своїх сторонах сподіватись. Та, як і не було б, на добрий початок тисячка доларів усе придасться, тож і декляруємо її на твій відважний почин...

Або друге подібне послання надії від щирої подруги з Пенсильванії, ентузіястки народної справи, Мілі Корнієнко. — От мало вам усіх злободенних клопотів — пише вона — та взяли на свою голову побудову отої вашої хутірної республіки. Читала, як же ні, у пресі ваші палкі заклики солідаризуватись із вашою пильною й рідною ініціативою, усіляк відзиватись на неї. Що ж, мені приїздити до вас так зразу не сила, треба ж бо насамперед свою місцеву господарку ліквідувати, а це не легке завдання. Але, що солідаризуюсь, про це й двох слів нема. Ось вам на засновні піонерські труди моя маленька вкладка — п'ятсот зелених, може придадуться. Буду й іншим знайомим до-раджувати приєднуватись до вашої вельми корисної суспільної акції. На все добре вам! — От і дякую за довір'я, вірна подруго, Мілю!

Та на тому не кінець. Ось лист від сердешної тітки Ганнусі, матері шкільного побратима, що пропав безслідно в Дивізії, заслуженої, чесної громадської діячки. — Бодріться! Завжди д'горі духом! Піднялись бо великого завдання, щастя вам, Боже! А тут вам моя вдовина лепта, скромна, всього двісті доларів, але від щирого серця на сам початок. Звіdomляйте про дальший х'д змагань, що мають усім нам принести потрібний успіх.

Ось і ідеологічний друг з Австралії здоровить із

тієї ж нагоди й обіцяє свою співучасть. Чергуються й інші листи доброї волі. А ось літературні подруги, одна зі Стемфорду, друга з Пасейку з чоловіком, як щедро відозвались! В обидвох прикметне захоплення ідеєю і дружня заохота продовжувати розпочату працю. А вона ж тількищо в самому зародку. Підтримка таких завятих духових посестер додає крил до дальших ширянь. І це лиш початок — оті прихильні відзиви, датки й декларації майбутніх внесків. Навіть Бодько Даревич зі свого малонадійного запертя в німецькій установі для душевно хворих і собі схвально озвався. «Готуй там місце і для мене, тут мені вже остогидло дармувати. З усього бачу, в тебе робота аж кипить! А я ще сил не втратив, може й для мене знайдеться місце чимось послужити. Пиши, коли маю збиратись за море, куди ти мене обов'язково виклич. А на мій даток можеш у кожному пору розраховувати.»

Значить, конструктивна громадська дія не проходить без уваги. Суспільної підтримки можна таки сподіватись, коли вартість заходів доцінять. Покищо це тільки особисті його приятелі, але ж від них веде шлях до загалу. І що на те Джан Колодій і його здержлива секретарка скажуть?!

День, що так успішно позначився на Радомировій пресовій кампанії, мав і згодом свої значні, несподівані послідовності. Гості були повні вражень. Джан Колодій, роз'їжджаючи з Радомиром по старій та новій дільницях міста, тут і там не міг приховати свого зачудовання.

— Ну, Ренді, лепське ви містечко вибрали місцем свого побуту. Чистота й порядок тут, міцне, здорове повітря, аж задихаєшся, куди ж не глянь — широке, погідне небо, такі ж і хвилясті поля довкола. Не то що задуха й тіснота по наших метрополіях. Тут і можна доживати віку! А чомусь то загально думають, що у вас лиш ковбоєм життя, а за розвагу населенню хіба що тільки «родео» служить. А сам же я стрінув по дорозі декілька мистецьких галерій, публічних ого-

лошень лекцій на культурні й політичні теми, а от і в телевізії концерт Генделевої ораторії «Месія» заповідали. Ну, це добре знати, але та ваша стара дільниця — то просто копальня золота!

Дивувалась і Леоля. — Такого різноманітного вибору то й у нашому «Мол» не видала. А що ти скажеш, Джан, не залишитись би нам тут ще з день-два?

—**—

З досвіду оглядин міста й перших надійних ластівок зацікавлення Радомировим пляном щодо можливості лаштувати тут новий переселенчий осідок у його гостей — вислід був такий, що Джан Колодій, ні з цього, ні з того, от просто на подобу, як той грім з ясного неба, перевів, не гаючись ні години (аби, як побоювся він, хто інший не перехопив т.єї, наснаженої майбутніми виглядами, ідеї) з управою міста залегалізований договір про зав'язання, на підставі взаємної поруки учасників контракту, тимчасової «Корпорації Колодій, Рамірес, Прісний», позначеної моттом: «Піонерам світ належить — крізь труди до зірок». Скоре оформлення корпорації було виключною справою Колодія, на чому він, як запевняв, без перехвалок визнавався. Корпорація мала б своїм основним завданням відбудову занедбаного осередку старої дільниці міста та його своєчасне заселення й оживлення. Колодій представив тут же відповідні референції й воднораз склав потрібну запоруку пляну дії й її передбачений реченець. Батьки міста, з їхнього боку, радо дали своє благословлення на вельми вигідний для них проект міської розбудови.

— За місяць беремось до великої роботи! — запевнив їх Колодій на розстанні, а Радомирові згодом, на виїзді вже, заповідав повним бадьорости голосом: — За два тижні, не більш, повернемося з усіми konieczними актуаліями, а ви, Ренді, робіть своє, то й спечемо хліб з того тіста. Будуть люди, піде з місця наше підприємство в рух!

— Чи не трохи з усім поспішаєте, Джане, а все ж надіймось, що спільними силами досягнемо мети. То ж на все добре вам і Леолі, їдьте й вертайтеся щасливо!

І як раніш перевозив їх Радомир із летовища на кількадекільніший побут у передміському мотелі, так ось уже й переводив їх знову з усім їхнім причадаллям на летовище й відправляв у повітряну путь на схід.

«Цікаві ж ви, перелетні птахи, не сієте, не трудитесь, а плоди збирати хочете», — гадав собі у поворотній дорозі додому.

Розділ 15

«Тепер же крайня пора провідати Орісю на її розпутті, заки тут почнеться справжній рух і мені вже ніколи до неї буде», — рішив чергового ранку Радомир і вибрався якстій у цілоденну подорож на захід. — «От і дорожнє життя моє таке — їдеш уперед себе і якогось глузду у світі шукаєш», — пірнав у розмислах. Ранок височів дзвінками переспівами жайворонка й соняшним заливом.

«Як там синові пішло в останніх днях? Чи повернулось йому авто? Асекурація, як звичайно, отягається з виплатою шкоди, довго, либонь, ще протягнеться, заки їхні розсліди звершаться побажаним вислідом — поверненням втрати. Якщо взагалі? От і не поталанило Денисові — приснули мрії про знайдення його квіту папороті, обіцяна веселка загубленого краю дитинства завела, доведеться далі долати тверду буденщину, та ще й доля познущалась над довірливим зайвими штовханцями. Та на те й удари в житті спадають, сину, щоб гартувати тебе на дальшу буттєву прю, без чого й не вдержатись нам у цьому затверділому на сердечні прояви, байдужому до потоптаних на дні історії, сорокатуому світовому майдані. Від нікого спри-

яння й уваги не сподійся, дорогий, хіба що тільки найближчі з роду твого спочуття виявлять, руку простягнуть. Ну хай, небаром уже побачимо, як там тобі поведеться. Може таки й туди до тебе треба буде переїхатись, бо хто ж у потребі постоїть за тебе, як не батьки? Що ж, ховали ми тебе не на вовкулаку в цьому хижому довкіллі, а на порядного мирянина, то й тепер розділимо спільно, що б там тобі й не судилось...»

Шляхи розбігались на роздоріжжі, Радомир повернув із півдня на захід, у бік останнього відтинку дороги до доні.

«З тобою ще, Денисе, не велике лихо склалось, — далі снувались гадки, — а от нашої голубці Катрусі який гіркий напиток із житейської чаші треба тепер пити! А вона хоч би слівцем пожалувалась. Якщо б до найгіршого дійшло — звірялась — і я втратила можливість ходити, то можна й так жити, не одинока ж я в такому положенні. Чи всім судилось веселити в цьому невеселому світі? — питаєш, любя доню, та чом тобі з усіх мало б таке горе приключитись? Ти ж така похоплива до всього була, беручка, радісна, аж за той останній короткий час смутна, задумана стала. Кажеш — недоля вчить краще пізнавати життя — яка правда!» І Радомирові закрутились в очах сльози, і в безмовній молитві шукав заспокійливої відради. — «Ще добре хоч, що мати з тобою, Катрусю, а там дасть Бог і покращає тобі», — глибоко зідхнув.

Степи простягались у всю ширинь і довжінь, там вони, сірі, ледве що зіллям покриті, й за далекими обривами, а від того ще важчим каменем на серці тисне. «І що ж тобі, Радомире, в цьому холодному світі діяти? І найближча людині істота — це ж тільки випадковий гість у її житті, що вимагає ж повної уваги від кожного. Отак і відчужуємось ми, навіть ті, що колись вірили у дружбу без кінця. Та який це ще безневинний час був! Стільки сподівань від життя тоді було, таке впевнення, що сягнеш верхів'я, а що ж такого власне добув? Покинув рідний Край на його чор-

ну долю, і що ж, придбав собі натомість надійншу власну, світлішу? Куди там — насправді все, що вибров, заключається в тому, що пережив, і стільки. З загірних верховин наміряного осів упродовж невблаганного часу на міліні, а там заспокоїв тугу за вершинами своїм скупим приділом виховного звання заради прожиття, бо що ж і більше можливо було в цій чужій, неспорідненій з рідною духовою якістю, стороні осягнути? Які б учинки твої самостійні й не були, вони пропадають у безодні всеохопливої симбіози. Тут же, та й де б то ні, людину міряють не мірою її потенцій та індивідуальних внесків, а її повсякчасною, практичною на загальну міру, видайністю. Все інше — ілюзорне будування палаців у піску. Чого ж тоді в особистому житті добився? Чи не великий уже успіх, коли родину зав'язав і втримав, дітям освіту дав? А чей це таки допоможе їм у дальшій життьовій боротьбі. Чи дійсно ж бо? Тут же і без шкіл оті меткі і проворні здобувають собі майно й престиж, а чимало вивчених, коли вони не агресивні, як цього країна хоче, ледве що поверхні життя судорожно тримаються. От і ми серед таких заблуканих у нетрях — чужими недоглянуті, своїми забуті. За себе не шкода, жаль тільки за дітей, що могли б чимало з себе рідному світові дати, як би... А втім, Бог на світ їх послав, Бог і пропасти не звелить... Ну, а тобі б, Радомире, хоч тепер, коли вже на хліб насущний заробляти не нужда, пора вибиратись на ті твої жадані шпилі, до яких була колись така палка охота. Залишив їх у крутежі життя, а тепер, здається, щокращі вигляди заповідаються. Та ж дозріває плян рідної оселі... От, якби тільки снаги на старість не забракло!..»

А ось і до Орісі доїжджати став. «Як же там вона собі, самотня, радить у тому неспочутливому до гарних душ, прагматичному світі? Думалось, народились наші діти тут, на Новій землі, з її відмінними законами, різним від нашого способом життя, перейшли місцеву школу, то й іншими від нас стануть, заговорять і діятимуть по-їхньому, та що ж — не далеко яблука

від яблуні відкотяться, як же вірно твердить наша народна мудрість»...

Пішло вже на полудневу пору, Орісі ще з пів дня за її заняттями пробувати — а куди б йому тепер повернутись? Замість виглядати доньку з праці біля відомої йому її домівки на кінці міста, Радомир задумав пристанути поблизу Орісиного уряду соціальної опіки, аби її таким чином скоріше перестрінути. Тож і проїхав рухливими перехрестями підміських вулиць, тоді повернув на північ, проїздив сюди й туди в розшуках за запам'ятним з одних відвідин комплексом будинків тієї установи — ось тут же й вона, яснозелено розмальована (кольором надії для тих малонадійних — так і згадалось перше винесене з оглядин враження), втиснута між інші, типічно зуніформовані в цьому офіційно підкресленому кварталі. Поставив Радомир своє авто на стоянку й, роздивляючись навколо по заповненому возами місці навпроти прифронтного ряду стін, проминув декілька менших дверей одного масиву й поступив у його вхідну браму. Отримавши в вікні придвернього кабінету інформацію про особу Орісі й число її урядової кімнати, подався він туди із приспіненим биттям серця, бо ось ураз так близько найшовся від місця її урядування. І не думав їй переривати, бо ж за годин праці й не годиться, тим то й тихо присів на кріслі побіч ухилених дверей електрично освітленого за Божого дня Орісиного однокімнатного простору заняття. З середини доносився виразно піднесений голос чи не одного з її клієнтів. Дорослий мужчина — це єдине, що встиг сприйняти покищо, бо ні його, ні Орісі не було з Радомирового кутка на коридорі видно. От, посидить він собі тут якийсь час, а якщо сесія затягнулася б, то може й пройтися по сусідньому довкіллі, а то й перекусити дещо в поблизькому ресторані не вадило б, бо й організм почав свого домагатись, адже з самого ранку ще не мав нічого в роті. Між тим голос клієнта змагався, набирив неспокоїної закраски й Радомир мимохіть почав заслуговуватись у напружену, обривчасту мову не-

знайомця, що скидалась на гаряче-звірливу, тут і там сливе патетичну розповідь. Не ставало йому слів від надміру почувань, із грудей придушване схлипування виривалось, поки людина себе знову опанувала.

— А пробували ви колинебудь приступити до гуртка поборників цього налогу, до так званих анонімних алькоголіків? — устрянула в павзу обірваної мови клієнта Оріся. Вислухуючи його, слідно було, що шукала якоїсь розв'язки.

— І те вже не раз я на собі перейшов. Іншим, кажуть, помагає, та не мені. Якийсь там тиждень чи що по такій курації стримувався я від чарки, а тоді пішло все наново, з іще гіршим вислідом, побоявся я вже за себе, що руку на себе накладу або з родиною покинчу. Кажу вам, така жага охопила мене, що місця не міг знайти собі. Після того, де тут уже довір'я знайти до чергових спроб перемогти наліг у анонімному гурті питущих. Правда, шукав знову порятунку, та все даремне. І таке моє життя — то тверезий, то п'яний, а з чого, як не з нашої біди.

— Пане Гернандес, чи могли б ви мені сказати, які ваші сімейні обставини? Ви одружені, правда? А може й діти є у вас?

— Так, на лихо собі, занапастив жінку, та ще й трое дітей за мене караються. Ні то на вулицю їм, ні то в школу, нема у що й зодягнути.

— А як же з вашою дружиною? Вона певно дома, з дітьми? А не могли б ви її виручити, коли не працюєте, може б і вона дещо на загальне утримання доробила? Спільними силами зарятували б себе.

— Аделія непогана мати, дбає, як може за дітей, та й жінка вона нічого, от тільки не ладнаємо між собою через мою слабість, та й за працю їй теж тяжко, хто до таких як ми має довір'я? І так ми, то живемо якийсь час разом, то розходимось і знову сходимось. А нужда вдома від того не меншає. Знаю, що немала причина всього того нещастя в мені, біда мені з затриманням праці в міській різні, а без заробітку, знаєте, як то є, хандра чіпляється чоловіка й він шу-

кає собі де може виходу з чорної ситуації, тож і звичайно до корчми старі кумпани затягнуть. Отак і все колом іде оте собаче мое життя, часом я б і рад був, як би його позбувся...

— Вам, а то й цілою сім'єю, з жінкою й дітьми, конче треба шукати поради в суспільній станиці опіки над незаможними родинами. Я вам і дам відрядження під таку адресу, там знайдете певно допомогу. А що, згодні?

Коли ж клієнт відмовчувався, Оріся запевняла його: — Там вивчені у злагіднюванні родинних проблем спеціалісти, про яких відомо, що неодному вже помогли в подібних до ваших справах. Я до них вишлю особливе звернення.

— Прошу вас, міс, не відсилайте мене до інших урядових бюр. Знаю з досвіду, що обійшовши всі оті місця порад, я з нічим додому повернусь. А в мене ж там тепер діти голодні, жінка нездужає. Та кого те обходить?

— Тоді я вашу сім'ю необхідно доручу відділові запомоги, хоч би на час, доки ви безробітний. Там же й допоможуть вам підняти відповідну працю. Ось ви тільки почекайте, зразу туди потелефоную.

— О міс, нас уже тут усі ваші відділи знають, нічого нам від них сподіватись. А то й погрожували, що відберуть нам дітей, коли для них недостає їжі чи місця в нашім куті. А де тут більше людське пристановище знайти, чи доволі провіянтів закупити, коли на роботу не приймають нас — виселенців з мого бідного прикордонного села в Мексику. Навіть і лякати нас почали, що силоміць відправлять назад, на ту нашу нужду, про яку тут ніхто не знає.

— Скажіть, пане Гернандес, одверто, — завагалась Оріся й після хвилини мовчанки продовжала, — як я могла б вам у вашім горі зарадити? Зроблю для вас усе, якщо це тільки буде в моїй спроможності.

— Мені треба, як тої води рибі, праці, міс. Яка б то вона й не була, перебирати не буду. Аби тільки одної збувся загрози, що нас відси видалять. Мся

жінка могла б теж доходити на яких кілька годин домашньої роботи в добрих людей, тоді й дамо певно собі раду.

— А як же буде з вашим налогом? Він не пропаде без догляду, як і самі знаєте з болючого досвіду. Почнете ж наново пити, тоді здобуту працю знов же втратите і все повернеться по-старому. У тому й допомогти вам перш усього неминуче.

— Бог мені свідком, що зарікаюся на все життя заціпати знову оте лихо, бо й сам ясно бачу, що від того нам усім хоч пропадай. Вірте мені на цей раз, міс. Мені краще не жити, як завертати на старі криві дорogi.

— Послухайте, що вам дам під розвагу, пане Гернандес. Якщо я вам і вашій дружині підшукаю потрібне заняття, чи ви тоді зобов'яжетеся постійно з'являтися на сімейні сходини у клініці для родинної поради? І ще раз, може востаннє, зголоситесь за поміччю до алкогольної організації анонімних? Зрозумівши достатньо велику небезпеку, що в ній опинились ви й уся ваша родина, коли тепер забажаєте почати нове життя, краще від попереднього, й піддатись відповідній до потреби дисципліні, до чого я вас оце й закликаю, то й я, з мого боку, ручаюся, що наша установа зробить усі заходи, аби підшукати вам працю й забезпечити соціальну опіку для вашої родини. Ручаетесь і ви за дотримання нашої угоди?

— Міс, ніхто мені більше як ви, отим що ви кажете, не зможе допомогти. До тепер я думав, що всі проти мене, але бачу, що це не так, є й добрі люди, яким наша доля не байдужа. Коли я досі бачив, що нікому на нас не залежить, то й частину своєї вини приписував іншим, отим холодним до нас бюрократам. Але у вас відчув я серце до нас, то ж тепер, якщо й далі не повезло б мені, вся вина буде моя і нічия більше. Тож обіцяю вам мою повну співпрацю. Хай вам Бог нагородить, що вислухали і зрозуміли мене, а ми будемо за те на завжди вдячні вам. Я зараз же з моїми зголошусь на ту родинну пораду, куди ви нам доручите, а сам,

хоч і нині, пристаю ще раз до того анонімного гурта і вже більше не розлучуюся з тими досвідченими інструкторами, поки мене до самої кості не висушать. Від тепер не торкну більше алкоголю, так мені, Боже, допоможи...

— От і гаразд, дякую й вам за розумну поставу. Найдалі до тижня, а може і скоріш, ми повинні вам працю роздобути, а жінку попросить від мене зайти сюди завтра в ранніх годинах. Сподіюсь, вона зможе негайно отримати заняття домашньої помічниці. А щодо вашої участі в гуртових порадах обидвох згаданих призначень, то я вас повідомлю зразу, як тільки пов'яжуся з ними.

Після поновних щирих завірень з боку Орисиного клієнта про його згоду й добру волю вив'язатися зі своїх обов'язків щонайкраще, він розпрощався й вийшов на коридор — цупка постать розкуйовдженого, смаглявого, чи не тридцятилітнього мексиканця в пообриваних «джінсах», замащеній сорочинці та проношених сандалях. Довго дивився йому вслід Радомир, заки підвівся й підступив до відхилених дверей. Який контраст до його Ориси — чепурно прибраної, молоденької панянки надто поважного на свій вік вигляду, з кучерявим руським волоссям і свіжою краскою обличчя, що саме пильно записувала за високим бюрком і колонками паперу свої ділові спостереження з відбутої розмови. Відчувши чийсь несподівану приявність біля дверей, своїм світлим синьооком поглядом з-над урядових регалій і папок документації її клієнтелі обкинула свого батька, який власне переступив поріг Орисиної кімнати. Враження в дівчини від тієї неочікуваної зустрічі було значне.

— А звідкіля ж ти тут узявся, тату? — і, залишивши свої паперові заняття, Орися метнулаась привітатися з батьком.

— Орису, хотів я тебе скоріше побачити й задумав на яку годину зупинитись перед дверми твого бюро. Даруй, що без твого відома став свідком чималого рішення в особистій долі людини. Отак і мав нагоду

прислухатись до твого урядування, доню. Справді, добру послугу віддаєш ти людям у потребі, моя дорога, та ще й у такій нелегкій справі. Та й забрав же він тобі часу, нівроку, але, значить, час тут виправдався, варт був твоєї уваги. І що ж, доводиться тобі частіш займатись такими безталанними?

— Отакий саме й характер моєї праці, тату, а ось сьогодні вже вдруге маю складну проблему. Вранці отримала телефонічний визов, а звідкіля, думаєш? Аж із далекої Канади. Один хлопчина під нашим доглядом, ну, скільки ж йому — п'ятнадцять років, не більш, хоч вигляд у нього ще молодшого, отож цей віетнамський виселенець забажав, видно, побачити широкий світ, от і самохіть, без нашого відома, потягнув на своїй важко придбаній машині, дуже таки вже з'їждженій, десь аж до передмість Вінніпегу. Звідтіля ж, без зайвого доляра, чи даху над головою, простоволосий, певно й упроголодь, та ще з його машиною нездатною до дальшої їзди, звертається ото до мене за поміччю у своїй кризі. Ясно, просить вибачення за свою витівку й зарікається ніколи більше чогось подібного не робити, аби ми тільки прийняли його назад до нашого табірному осередку. Ну, що ж було з таким діяти? А мені ж тепер ходи за нього у його скрутному положенні. Вияснюй тамтешнім органам влади його еміграційний статус, доставляй отому підросткові, що його звать у нас Ньюн-шибайголова, першу допомогу та й продумуй над тим, як його назад сюди перевезти. Ех, мій ти Ньюн, чого лиш у своєму нерозумі не накоїв нам? Та й він не один, з яким маємо клопоти.

— Орисю, люба. В тебе дійсно багато різних відповідальностей, а на все часу мало. Не треба ще й мені забирати його в тебе. То й не буду. А все ж конче розділитись з тобою важливою новиною. Хто його зна, може до нас, у наше безпосереднє докільля, у близькому майбутньому земляки з'їжджатимуться — з метою переселення сюди, відкриття нового осідку на опущених біля нас фермах, а особливо у старій, за-

недбаній дільниці нашого міста. Робимо заходи оснувати тут рідний осередок нашого побутового й культурного життя. Оце й товариство було б тоді тобі, сестрі й братові, ви ж бо не завжди буватимете на отій вашій скитальщині, здаля від родинного вогнища.

— Тату, та про що це ти власне завів мову? Як це так, що ні з цього, ні з того почнуть туди до вас на запуснені місця, твої земляки з'їжджатись? Мені важко в це повірити, щоб там хтось залишав свої загосподаровані місця постою, узвичаєного побуту, взаємного суспільного спілкування, свої посади, школи для дітей, на непевну долю незвіданого, у степу запропащеного терену.

— Постривай, Орисю. Це й не легко зразу тобі все в'яснити. На те прийде відповідніша пора, коли вже поступ побачимо. Покищо ж наш задум тільки кільчиться. А все ж мені на тому залежить, аби й ти заздалегідь дещо про те знала. Наш гурт зацікавлених питанням створення свого етнічного осередку над тим роздумус й уже почав перші кроки в напрямку здійснення того далекосяглого пляну. Хочемо втілити велику ідею — в цьому нерозбірливому світі добра і зла навкруг бажаємо створити свій власний, кращій світ. Що ж ти про те думаєш? Не було б і тобі побажано пізнати глибоше мої рідні вартості, нав'язати тепліші зносини з тим світом, про який ти лиш, як оту дитячу казку, в'їд мене й мами вряди-годи зачути могла? Такий наш культурний осередок, коли б його здійснити, врятував би від небуття не один безцінний закопаний скарб. Як же ж ти гадаєш?

— Усе те ще дуже проблематичне, тату, що ж тут можна завчасу говорити? Інша річ, коли б була якась підстава в доконаних фактах, у проробленому досвіді з подібною ситуацією. А тут велика невідома — стаєш на стійку піонера і ставиш прекрасну гіпотезу. І що ж на те скаже практична дійсність?

— Орисю, з подібної мрії колись у Плімиті й американська колонія постала. Але про це згодом. А от одна думка ніколи не залишить мене у спокої — ска-

жи щиро, в тебе є ближчі приятелі, ні, не зовсім те в мене на гадці, а чи є в тебе особливий, довірений приятель?

— «Бой френд», чи не так ти хотів сказати? Ні, такого не маю, хоча приятелів не бракує.

— Так, Орисю, оце й як слід вияснила, спасибі за щирість. Нам, батькам, ваша майбутня доля дуже на серці; ясно, бажаємо вам усього найкращого в житті, а зокрема поріднитись із гарними людьми рідного середовища. От може й таке створимо для нашого загального добра. Аби наш вилеліаний в душі світ не пропадав на чужині. І щоб наші люди тут даремне не переводились...

— Бачу, ти завів мову на надто складну тему, щоб її тут, на цьому випадковому місці розважувати. Це ж не те, що кинути собі жереб і понадіятись на виграш. Тут же, в нашому екзистенційному питанні, стільки отих «за» і «проти»! Те, що ти називаєш «рідним», «своїм», поняття зглядне. Невже воно справді для нас, стут, у цій країні народжених? Хоч і не все тутешнє сприймаємо за докорінно своє, конґеніяльне нам, побажане, проте воно досвідчене, а що тут говорити про невідому нам сторінку вашого мрійливого батьківського світу? Чи ж можна її назвати нашою? Без нашої життєвої участі, випробування? І яке ж може бути наше практичне відношення до непровіданого особисто, коли й ви про не одне розповіли нам, вдихнули в оцю «землю незнану» свій кипучий дух, закрашений синьою віддалю споминів? Цього нам не вистачає, без особистого досвіду життя годі робити важливі на все майбутнє рішення. Тут ніхто, крім нас самих, не зможе за нас рішати.

— А що ж буде із твоїм особистим життям, доню, коли до вирішення й не дійде, тут бо, де ти, здаля від нас і людей нашого світу? Отак житимеш постійно без рішення — хто ти й куди тобі зміряти?

— Задумуватись над цим вважаю ще передчасним. Я ж тількищо як-так усамостійнилась. Умови проживання і праці на якийсь час мене влаштовують. Мос

звання виповнює по вінця мої дні й задовільняє тимчасово більшість моїх життєвих потреб. А що буде спісля, це вже інше питання, та я хоч тепер цим не журитимусь. Та й ти, тату, надто не турбуйся долею свого суспільного проекту, а то спокійної ночі не матимеш і на здоров'ї потерпиш. Виглядає, що це все ж таки справа часу й довшої підготовки, поспішати тут, на мою думку, недоцільно. Твій плян вимагає реального підходу й широкої суспільної участі, інакше це може вийти так, як ти сам часом кажеш — чоловік стріляє, а Пан Біг кулі носить, чи не так?

— Що ж, Орися, ти вже не дитина, а зріла молода жінка; розумієш добре основні закони існування і наділена духовими й інтелектуальними прикметами поступати так, аби бути відповідальною за свої діла. Бажаю тобі вдовolenня з життя й гарних плодів твоєї праці. Коли вестимеш себе гідно, певно здобудеш пошану докільля. Нехай тобі, дитино, просвічують світлі ідеали на твоєму шляху! А при всьому, ніколи не забувай, де б ти не була, з чiego ти роду. Дай тобі, Боже, щастя й гарної долі! Твоя правда, журитись тут, мені чи тобі, з якої б то не було причини, не слід...

Гострий телефонічний дзвінок перервав Радомирові слова. Орися, з черги, почала наслухувати уважно, що від неї на тому боці хотіли; відрухово поправила зачіску, вирівняла св'й костюм й, ураз захоплюючі торбинку з особистими речами, повісила слухавку. На її юному обличчі зарисовувалась повага.

— Тату, вибачай, але мені тепер ніколи. Тут іще з годину залишилось до закінчення моїх сьогоднішніх занять, саме й викликають мене на конференцію вужчого комітету для родинних справ наших клієнтів. От і буде мені нагода позвітувати про Гернандесів, бо ними треба конче зайнятись.

Нашвидку домовився батько з донькою, де б їм пізніше зійтись. Найкраще, рішили, при спільній вечері тут же, в поблизькій гостинниці.

Так і бистро пройшов до кінця цей день, а на другий вже й розпроцався Радомир з Орисею, бо довше

провести разом час ні їй, ні йому, не дозволяли побутові обставини.

— От і знаєш тепер, доню, які замітні події проходять біля нас. Катруся з мамою ладнатимуть на спілку своєю господарку, доки Катруся не повернеться до повної справности. Що ж до Дениса, то він стоїть перед вибором — залишатись там на далекому від нас місці ще з рік-два, або ж робити зразу заходи за подібним становищем у якійсь місцевості поблизу звідси. Я ж матиму доволі своїх пильних занять на місяці вперед. А тобі, моя дорога, треба все ж таки мати на увазі те, що в мене на серці, бо воно варте присвяти, а зокрема, вашої, д.ти, призадуми. Будьмо ж у постійному зв'язку, доню, дружім у нашій сім'ї, бо в широкому світі такої дружби більше не знайдеш. Нехай тебе Господь має у своїй неустанній опіці!

— Дякую, тату, що відвідав мене, чим причинив мені справжню радість. А тепер будь же обережний у поворотній їзді, бо дорога далека, а їздці бувають дуже неперебірливі. Щасливо вертайся додому, а я, звичайно, не забуду того всього, що ти мені розказав.

Отак і розстався Радомир з донькою. Вдома довелося ладнати цілий ряд господарських залеглостей, один день за другим хутко по собі минались, а сподівані новини не надходили. І тижні нічого нового не приносили в дальшому здійснюванні громадської ініціятиви Радомира. Просто якийсь незрозумілий для нього застій у запланованих діях барикадою проклався. Усе довкола пляну так немов би й зааніміло. Припинились дальші будь-які вістки з діловими індивідуальними зобов'язаннями від сподіваних людей, хоч іще той чи інший з особистих приятелів похвально про його суспільний задум обізвався. На тому, здалось, і всі кінці пішли в воду, навіть і Джан Колодій загаявся зі своїм приобіцяним приїздом, а вже найвища для цього пора була б. Якось не втерпів Радомир, визвав його телефоном.

— Що ж оце бо від вас нічого не чувати, Джане? Як там наші діла? — почав.

— Ренді, багато говорити, мало слухати. Та й хісна в нашому проєкті не бачу. На мої комерційні відозви в цій справі — аби тут хоч один путній відзив! Немає потрібної позитивної реакції між нашим загалом. А як же там у вас? Надіюсь, хоч вам краще щастить, бо тут мені ні в кут, ні у двері.

Про що ж було Радомирові звітувати й за свого безпораддя? Але правди не приховати, яка б вона прикра й не була. Без перешкод змагання ж немає...

— Після перших надходжень і оживленого попиту, — проговорив здержливо, — настала часова передишка. — Тут же й додав — та невже в тому щось незвичайного, коли люди надумуються, заки мали б на щось важливе рішитись? Значить, не обійдеться без деякої проволоки й на те треба погодитись. Тільки ж, як це відіб'ється на нашому контракті?

— Ренді. Біда не в передишці, як це ви кажете, бо таке в бізнесі не від сьогодні буває. Гірше те, що я собі не можу в'язати рук безперспективним пляном, що найшовся в депресії. Та ж у мене маса інших підприємств на голові, що домагаються догляду. Одна успішно заключена акція покриває недобір з іншої. Отож і наш плян треба відписати, як той невдатний, що несе втрату.

— А що ж тоді буде з нашим договореним контрактом? Таж ми до чогось зобов'язались перед управою міста, а поготів супроти наших земляків.

— Я дотримуюсь засади — «квід про кво», що хто мені, те й я йому. В нашому контракті ні земляки, ні міська управа нічого мені не дали, щоб я почувався зобов'язаним їм. А щодо правосильности контракту, то, до речі, там є така клявзуля, що всіх спільників-учасників запроєктованої операції захороняє від комплікацій відповідальности. Ось як вона звучить: «Коли б непередбачені в контракті перешкоди змінили його потенційну дію в некорись одного з контрагентів, тоді взаємний договір стає недійсним.» Ось на те й покличемось, наколи б наш плян провалився.

Так і закінчилася телефонічна розмова Радомира

з безоглядним, холодним підприємцем, без дальших завірень, сподівань, хоч би одного теплого й чесного прояву.

— Он диви, який хитромудрий найшовся. Йому легко піском метнути в очі, покликаючись на свою клявзулю, — резонував огірчений Радомир. — Та мені ж, місцевій людині, відповідальности перед міською владою, так легко, як йому, не позбутись. Ні, ні, і не думаю про такий в'юнкий, непричасний до нічого, вихід. І нам же йде не про бизнес, а про гідну громадську справу першорядного значення — бути чи не бути нашій оселі?! Ну, що ж, поведемо дальше й без нього боротьбу за кращі суспільні вигляди, за наш світліший світанок.

Супроти прикрого вдару з несприятливого звороту обставин, Радомир і не думав складати рук, чекаючи бездіяльно на якусь щасливу розв'язку. Від пресової кампанії за охотниками на переселення в цілинний край природнішої особистої нагоди й надійніших суспільних виглядів, перейшов він у своїй тактиці до листовних і телефонічних контактів з відомими йому провідними громадськими людьми й видатнішими крайовими установами, світськими, церковними, загально-суспільними, молодіжними. Доки не усвідомить усіх, кого тільки зможе досягнути, про важливість його нової дії, не хоче й чути про її тимчасовий провал, чи остаточну невдачу. Знання визволяє й доводить до поступу. Аби тільки довести до відома найширших кіл громади про справедливість та доцільність його заходів, то й успіх повинен бути запевнений, кожен це ж бачитиме — оце переконання постійно наснажувало його і гнало до дальших зусиль; ніяких старань у цій справі не було йому надто багато.

Софії мало про свої труди доносив, їй бо адже, обтяженій у теперішньому положенні з усе ще німічною Катрусєю в кожночасній потребі, духовий спокій був конечністю. Зате, обіцяв собі, синові розкаже про все при найближчій нагоді, але що ж, мало він пише, важко від нього виклику дочекатись, та й Радомирові

тепер не до писання, а в сина ж телефону немає, щоб його покликати. Вже й неспокій огортає, що там з ним, що так відмовчується.

Нарешті таки одного дня подзвонив Денис; Радомир так і завмер, почувши знову його голос, — от, аби чого важливого не переслухати й самому не занедбати сказати! А в Дениса голос пливе рівно, мова заторкує буденщину життя.

— Тату, як там біля вас усіх? Дасть Бог, мама, Катруся, Орися й ти здорові, ведеться вам якслід, торнада минають вас...

— Гаразд, що потелефонував, сину, я вже кожного дня сподівався. У нас покищо в порядку. Як писав я тобі недавно, мама ще перебуває з Катрусєю, якимсь радять собі впарі непогано... Був я і в Орисі на днях, вона дуже споважніла, має багато відповідальностей та напрочуд добре вив'язується зі своїх обов'язків... Годі й мені дармувати, тож далі промовчу шлях нашому суспільному задумові, про що тебе своєчасно звідомляв, але варто було б тобі більше про те знати. У листі розказую все в подробицях, сподівайся його не нині, то завтра. А як же з тобою, Денисе? Наладнав уже справу з авто?

— З поліційного бюро ніяких досі новин, тату. Та й обезпеченева компанія отягається. Все ще ведуть вони якісь розслідування, хто його зна, чого й пощо? А то ще, чи не така думка в них, мовляв, авто міг продати, а від нас звороту уявної втрати домагається... Бо й таке тепер у цьому світі буває.

— Ну, сину, це вже ти переборщив, — та й із обидвух боків чутні посміхи. — Що ж, немає ради, Денисе, треба ще тобі трохи потерпелитись. Прийде час, прийде й рада. А як там усе інше біля тебе?

— Тут і далі годі витримати, тату. Така спека й духота, що собі місця не годен знайти. Та найгірша ота духовна задушливість. Оті тубильці не мають ніяких інших зацікавлень, крім суто-матеріальних потреб. Така тут порожнеча! А що за відсутність у місцевих історичної перспективи! Таке велике місто та ще й із

достатніми ресурсами на заповідники природи, чи пам'ятники збереження культурних вартостей, а міщухам не цікаво зовсім урятувати для майбутнього деякі зразки первинного краєвиду, чи хоча б тутешні реліквії першорядного культурного значення. Чи можеш повірити, що одне з досі ще не знищених мешканевих приміщень стакої Маргарети Мічел, авторки перекладеного на чимало світових мов твору «Пропало з вітром», у якому вона цей же епос писала, мають скоро, висловлюючись пресовим означенням, «здемолювати». А вона ж у цьому домі жила і творила билину про Атлянту, що стала відома в краю більше з її книжки, як з тієї, неспочутливої до краси, дійсности. Та ще й за свого життя відзивалась Маргарета про отой дім, як якесь невпорядковане «смітницько», а тут, замість його відчистити, змітають з лиця землі. О, темпора, о, морес! Сказати б за Горацієм.

— Слушне в тебе обурення, сину. Та що ж, тут було б на місці й інше латинське прислів'я, «Сік транзит гльорія мунді». І з нею таке, і з іншими подібне. Колись, за їхнього життя, добились інші піонери, цим разом не історії, а екзотики чорного континенту, подружня пара Джонсонів, фортуни за свої відкриття в Африці. Платили їм чималі гонорари за авторські права, продукували свої фільми, розпродували свої книги репортажів, а от своєчасно Мартин Джонсон згинув у летунській катастрофі, а Оза, його дружина, померла на удар серця, та й пройшла з ними «слава цього світу», так же, як і з Маргаретою Мічел, що зазнала світового успіху з накрученого за її романом фільму, отримувала королівські гонорари, а попалась під колеса авта, і все дочасне згнуло з нею. А все ж твоя правда, Денісе. Затирати сліди по ній ніяк не годиться. От я в нещодавньому переїзді потрапив і на невелику місцевість Шанут, куди тут рівняти із твоєю столицею, Атлянтою! Отам і проживала, більш-менш у тому ж часі, що Мічел, згадана тобі Оза Джонсон зі своїм чоловіком Мартином. Об'їхали колись цілий світ своїми кіновими монтажами з Африки, Борнео,

островів Тихого океану, я й сам іще хлоп'ям, один із них у краю бачив, чи не під назвою «Гомін Африки». Хоч і їхня земна слава проминула з обрваним життям, а все ж містечко вшановує й досі їхні здобутки, зберігаючи залишки багатого на пригоди життя Джонсонів у, хай і невеликому, музеї «Сафарі». Так же мало б бути і з заповідником по Маргареті Мічел в Атланти. Тут бо не так, як у моїй упослідженій батьківщині, де займанці руйнують історично-культурні надбання нашого народу, нищать його пам'ять; це ж бо вільна земля, одна з найбагатших у світі, де здобутки національного значення стоять під законним захистом... Але дарма про те. А ти краще скажи, сину, коли виберешся до нас? Може б ми разом переїхались по нових перспективних для тебе місцях. у пошуках надійнішої праці? Там же, у тебе, ти вже багато чого вивідав, досвідчив і маєш, здається, того всього досить. Тобі б підшукати собі відповідне становище поближче нас, то й не коротатимеш свої дні на чужій чужениці. А може тут і своя оселя за якийсь час зав'яжеться... А що, приїдеш у якомусь близькому майбутньому сюди, почув би тоді більше. Добре? А то я до тебе готов вибратись.

— Цього б тільки й побажати, тату. Але ж у тебе на місці важні тепер завдання. А все ж мені, як тої цілющої води, треба зустрічі з вами. Тож і жду з нетерпінням чергової відпустки. Тоді змогли б порадитись про все, що нам на серці, а в мене неодна неясна справа щодо вимог часу і моїх виглядів у більш спорідненому з моїми духовими потребами званні... Але тату, вже ось пів години нашої телефонічної розмови, дорого будеш за те розплачуватись.

— Тим тобі ще найменше б журитись, сину. Але, як пора кінчати розмову, то й пора. Пиши й телефонуй частіш, Денисе, давай знати про все важливе й нічого, хай і прикрого, не затаюй від нас. А коли б якась потреба в тебе зайшла. то знаєш, куди звернутись, від чого ж батьки дітям?

— Дякую, тату, за добре слово. За нього дуже важко, а саме в ньому відчуваю тут велику потребу.

Правду кажуть свої люди, що родинного тепла ніде у світі не знайти! А втім, голова вгору! Це ж по-твоєму, правда? Здорови від мене маму й сестричок, хай і тебе Бог береже при силах і міцному здоров'ї! Маю надію, що невдовзі побачимось, наберемося свіжих сил, сновлення... До побачення, тату!

— На все добре тобі, синку!

Отак і розстались одною вечірньою порою на далеких кінцях непрохідної віддалі батько з сином.

Е п і л о г

Уже з десятків років проминуло від подій переданих у нашій розповіді, проте автор її ще й досі не зміг розвідати про дальшу долю персонажів цієї сімейної хроніки. Причина в тому, що відомі авторові близькі приятелі подружжя Прісних, які мали з ними до того часу зв'язок, відійшли у вічність і, таким чином, увірвалась на їхньому кінці тендітна нитка суспільного спілкування Прісних із рідним їм довкіллям. Завели й частіш поновлювані спроби відхилити тасмницю пропалих, мов під землю вони провалились, Прісних із інших доступних авторові джерел. Без уваги на те, від приятелів тихих героїв цієї повісти вийшла спонуга зайнятись, для можливого літературного використання, примітним життям одноєї, закинутої у глибину американського материка, української родини. Зокрема обставина оригінального задуму і покладених для цього трудів голови сім'ї Прісних, у його проекті побудови в довкіллі їхнього проживання осередку, вільного від чужих нездорових впливів, рідного осельчаного побуту, для плекання народної культури, очевидно при активній співучасті переселюваних сюди регулярно земляків, заслуговувала б на ширшу громадську увагу. На жаль, не вдалось у розповідному часі Радомирові здійснити цю цікаву, з багатьох погля-

дів побажану, хоча й, як видно із сюжету твору, передчасну ідею. За отриманими звістками, Радомир Прісний не зневірився слабким суспільним відзивом на свої зусильні заходи біля покладення основ під його вимріяну «малу батьківщину» в середині чужого терену, розвиваючи натомість оживлену діяльність із метою притягнути сюди щобільше з іще неоселених тут наших людей, здебільшого з-за океану, головно ж тих, яким поталанило нещодавно покинути Край. Трагічним допустом долі, нещасливий випадок припинив добре продуману дію в Радомирових плянах. Під час одного з частіших пізнішою порою проїздів у здійснюванні його ділових завдань, Радомир зазнав летунської катастрофи, у якій щобиш життям не поплатився. Згідно з тогочасними пресовими звідомленнями, мали доставити його у критичному стані до окружної лікарні. Мав пережити, проте дальші відомості дуже пливкі, непевні, невідомо й тепер, що з ним і де вони всі. За повними розходжень звістками від приятелів, родина Прісних мала б перенестись у іншу від попередньої місцевість невідомої адреси і будь-який слід пропав по ній. З того, що показна книгозбірня Прісних опинилась між архівами одної з наших наукових установ, виходило б, що якісь поважні ускладнення зайшли в житті родини Прісних після того нещастя, та про те ніхто нічого й далі не може сказати. Просто всі кінці в воду пішли...

Деякі особисті записки й інші писемні матеріали з-під пера Прісного, особливо ж біографічного характеру, вдалось декільком його приятелям все ж таки зберегти, що й дало авторові спроможність відтворити картину одного замітного, на жаль, призабутого за наших еміграційних умов, життя. У висліді, склалась доцільно зосереджена сцена з їхнього трепетного життя саме перед опущенням із грюкотом зав'си долі, що відмежувала (бажалося б, аби не на завжди!) Прісних від їхніх земляків. Вислід нашого вникнення в останній період досвідченого з-під різних кутів погляду побуту Прісних подаємо під увагу читачів. У такій не-

дослідженій повністю ситуації не обійтись без прогалин в архітектоніці повісти, які треба було заповнити логічно мотивованою уявою автора. Його все ж таки не покидає надія, що колись таки пощастить потрапити на слід загубленої в лябіринті технологічної, zdeгуманізованої цивілізації, родини з іншого, чуттєвішого світу.

А коли б це щире бажання здійснилось, то тоді можна б і думати над продовженням нашої недовіреної розповіді.

Гейс, ЗСА, 28-го травня 1988

К І Н Е Ц Ь

ДОСІ ВИДАНІ ТВОРИ Р. ВОЛОДИМИРА

Палкі серця, 4 збірки поетичних творів, 1964

Поезія в перекладах, 1970

Височій, життя!, збірка поезій, 1970

Прапори думки, збірка поезій, 1970

Простір і воля, нариси з мандрівок, 1972

Сучасний вертеп, драматичні твори, 1973

Нація на світанку, роман, 2 томи, 1973, 1979

Прощавай, минуле! повість, 1977

До блакитних вершин, історія Української
Академічної Гімназії у Львові, 1981

Андрій Первозванний, історична повість, 1984

Готується до друку історична повість із буття наших предків п'ять століть до Різдва Христа, п. н. «**Тиверська провесна**».

Твори **Р. Володимира** можна замовляти на адресу:

R. Kuchar
2402 Canal Blvd.
HAYS, Kansas, 67601
USA

Este libro se terminó de imprimir el día 5 de diciembre de 1989, en los Talleres Gráficos Dorrego, Dorrego 1102, (1414) Capital Federal

